

გივი ჩიღვინაძე

ჩვენი ჯრუჭის მონასტერი

ისტორიული
ნარკვევები

წიგნში წარმოდგენილია ჯრუჭის მონასტრის ისტორიის ძირითადი საკითხები – გამოკვლეულია ტოპონიმ „ჯრუჭის“ ეტიმოლოგია, ბოლო დროს აღმოჩენილი უმნიშვნელოვანესი ლაპიდარული წარწერა, გარკვეულია მისი ურთიერთობის ფორმები კუთვნილ სოფლებთან და გლეხებთან, წარმოჩენილია ჯრუჭის მთავარი ამალორძინებლები და შემსწავლელნი. აქვე იხილავთ მონასტრის ახლახანს აღმოჩენილ უძველეს ფოტოებს და სხვა მასალებს. ეს წერილები წლების მანძილზე იბეჭდებოდა ცენტრალურ ჟურნალ-გაზეთებში, ქვეყნდებოდა სოციალურ ქსელებში, ახლა კი აქ გთავაზობთ გაერთიანებული სახით.

რედაქტორი: მერაბ კეზევაძე

© გამომცემლობა „მერიდიანი“

© გივი ჩილვინაძე

ISBN 978-9941-34-043-7

თბილისი, 2021 წელი

ტელ.: 577337118

გარეკანზე: ჯრუჭის მონასტერი, 1870-იანი წლები. ფოტოგრაფი ოიუცკი, საქართველო, იმერეთი, ფოტოქალაქი, მუყაო. 19,5x14,5 მ., პასპორტით 32,2x23.0 სმ. ფოტობეჭდვა. დაცულია სანქტ-ეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმში.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	5
ტოპონიმ „ჯრუჭის“ ეტიმოლოგია	10
ჯრუჭის მონასტრის ახლად აღმოჩენილი ლაპიდარული ნარწერა	13
ჯრუჭის მონასტერი რუსული მმართველობის დასაწყისში	16
თავადი წერეთლები და ჯრუჭის მონასტერი	19
დავით მიტროპოლიტი (წერეთელი)	25
დედა უკანასკნელი ქართველი გვირგვინოსნისა	39
ბატონიშვილების განსასვენებელი ჯრუჭის მონასტერში	41
მინაწერებში ამოკითხული ისტორია	44
დიდი მამულიშვილის დაგვიანებით გამოქვეყნებული ნაშრომი	51
ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილი გლეხები ზემო იმერეთსა და რაჭაში	56
ჯრუჭის მონასტერი სოფლების ამაღორძინებელი და გლეხთა ქომაგი	63
ექვთიმე თაყაიშვილი საჩხერე-ჭიათურის ეკლესია-მონასტრებში	73
წმინდა გიორგის ნაწილები ჯრუჭის მონასტერში	79
ქრონიკები ჯრუჭის მონასტრის წარსულიდან	81
ჯრუჭის მონასტრის ახლად აღმოჩენილი ფოტოები	89
ჯრუჭის მონასტერი ლიტერატურასა და მხატვრობაში	95
ჯრუჭის მონასტრის ახლო წარსული, დღევანდლობა და მომავალი	108

შესავალი

ჯრუჭის წმინდა გიორგი მონასტერი X საუკუნეშია დაარსებული. იგი მდებარეობს საჩხერის მუნიციპალიტეტში, მდინარე ჯრუჭულას ხეობაში, რაჭის ქედის სამხრეთი ფერდობის დასასრულზე. ჯრუჭის მონასტრის აშენებას რაჭის ერისთავს მიაწერენ. შემდეგ იგი ფალავანდიშვილებს ეკუთვნოდა, ხოლო XVII საუკუნიდან წერეთლების ხელში ვხედავთ. XVIII საუკუნეში ჯრუჭის მონასტერსა და ჯრუჭულის ხეობას რაჭის ერისთავი და თავადი წერეთლები ეცილებოდნენ ერთმანეთს. მათ შორის მიმდინარე ბრძოლის შედეგად ნასოფლარებად იქცნენ მონასტრის მიმდებარე სოფლები. XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში იმერეთის მეფე სოლომონ I - მა მონასტერი დამოუკიდებლად გამოაცხადა, მხოლოდ სასაფლაოდ მისცა წერეთლებს. ამის შემდეგ ამ წმინდა სავანემ აღორძინება დაიწყო და მისი ხელშეწყობით მონასტრის კუთვნილი მიმდებარე სოფლებიც (მოხვა, უზუნთა, ცხომარეთი) თავიდან დასახლდა. მიტროპოლიტი სვიმონ აბაშიძეა ჯრუჭის მონასტრის აღორძინების დამწყები, მან ბევრი იზრუნა ამ სავანისათვის და მისი მიმდებარე სოფლების ხელახლა დასახლებისათვის. იგი გარდაიცვალა 1778 წლის 12 აპრილს, მისი საფლავი დღესაცაა ჯრუჭის მონასტერში ასეთი წარწერით:

„ქ. ჰეი, მხედველნო ამა საფლავისანო, მდებარე ამას შ(ინა) ყ(ოვლა)დ საღვდელო ჯუმათელ მიტრაპოლიტი სვიმონ აბაშიძე დარღვეულითა ნაწევრითა აღმოვითხოვ შენდობა სა არა თუ ჩ(ემ)ისა ღირსებისათვის ა(რამე)დ მონასტრისა ა მის სასოებისათვის რ(ომე)ლი დავშვერ ყ(ოვლ)ის შეძლე ბით ჩ(ვენ)ით ამისთვის და მრ(ა)ვლის წლის დარღვე(ე)ულსა ამას მონასტერს ვექმენ წინამძღვარ ყოვლითა შეწევნითა განვანესე კრებულობა

ამას შ(ინ)ა და ან განვედ ამ(ი)ერ და ვ(ი)ქმენ მიწა და ნაცარ,
რ(ომე)ლი ყ(ოვლ)თა ზ(ედ)ა გარდაუალ არს.

ვითხოვ რ(ათ)ა ლოცვით შენ

დობას ყოფდ(ე)თ ჩემ ცოდვილისათვის, რ(ათ)ა თქვენცა შ
ეგენდვნეს ცოდვანი თქვენნი. წელ(თ)-

ა ჩლოთ (1778), თვესა აპრილსა იბ (12)“

XIX საუკუნეში ჯრუჭის მონასტრის აღორძინებას, გამშვე-
ნებასა და გამდიდრებას მოახმარა თავისი ცხოვრება დიდმა
საეკლესიო მოღვაწემ დავით მიტროპოლიტმა (წერეთელმა). ამ
დროს მონასტერს მრავალი გლეხი ეკუთვნოდა ზემო იმერეთსა
და რაჭაში, დიდ ფართობს მოიცავდა მისი სავარგულები და
ტყეები. გააჩნდა უმშვენიერესი საეკლესიო ნივთ-სამკაული,
აატები, უნიკალური წიგნებთ სავსე ბიბლიოთეკა. ამავე საუ-
კუნის ბოლოს ჯრუჭის მონასტერი თანდათან კარგავს თავის
კავლენას, სიმდიდრეს და მნიშვნელობას. მეოცე საუკუნის და-
იწყისში კი უკვე სავალალო მდგომარეობაშია.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, დაახლოე-
ით 1923 წელს, ჯრუჭის მონასტერში ღვთისმსახურება გა-
უქმეს. მოგვიანებით იქ არსებულ შენობებში შვიდწლიანი
კოლა გახსნეს. უფრო გვიან ხით ნაშენი ყველა დამხმარე
აგებობა მეზობელ სოფლებში გადაიტანეს კოლმეურნეო-
ათა კანტორებისა და სკოლების ასაგებად. მოხვაში გად-
ოუტანიათ მონასტრის ერთი ზარი, რომელიც სოფლის
უაგულში დაუკიდნიათ და კოლმეურნეთა კრებების და-
კების მაუწყებლად აახმიანებდნენ ხოლმე. ის ისეთი დიდი
ოფილა, რომ მისი ხმა მოხვიდან ხიხათამდე აღწევდა თურმე.
ამწუხაროდ, ეს ზარი დიდი ხანია დაიკარგა. XX საუკუნის
)-იან წლებში ტაძარს სპილენძის სახურავი მოხსნეს და
პრალო თუნუქით დახურეს. 1991 წლის მიწისძვრამ ჯრუჭის
ნასტერი ნანგრევებად აქცია.

მონასტრის ეკლესია გუმბათიანი ბაზილიკა იყო. ნაგები თლილი ქვისა და კირისაგან, იქვე იყო სამრეკლო და სხვა სამონასტრო ნაგებობანი. მონასტრის კედლებზე არსებობდა რამდენიმე ლაპიდარული წარწერა და ბარელიეფი, რომლებიც თითქმის უნაკლოდაა გადარჩენილი.

ჯრუჭის მონასტერში თავადი წერეთლები და იქ მოღვაწე სასულიერო პირები არიან დასაფლავებული. თუმცა იქვე განისვენებენ წერეთლებთან დაკავშირებული სამეფო გვარის წარმომადგენლებიც, იმერეთის მეფის დავით II-ის ასული მზეხათუნი, რომელიც სახლთუხუცეს ზურაბ წერეთლის ვაჟის სვიმონის მეუღლე იყო, იქ უნდა იყოს დაკრძალული მისი მამიდა, მეორე მზეხათუნი, დავით II-ის და, პაპუნა წერეთლის მეუღლე. ჯრუჭის მონასტერში არიან დასაფლავებული იმერეთის სამეფოს ზემო მხრის სარდლები პაპუნა და ქაიხოსრო წერეთლები, სახლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი და მისი მეუღლე თამარ დადიანის ასული, მათი ძე გრიგოლი, ასული ქეთევანი – ქართლ-კახეთის მეფის გიორგის XII-ის რძალი, ბატონიშვილ იოანეს მეუღლე. აგრეთვე წერეთელთა სათავადო სახლის სხვა წევრები, რომლებსაც იმერეთის მეფის კარზე მეტად მნიშვნელოვანი თანამდებობები ეჭირათ. აქვე არიან დაკრძალული მონასტრის არქიმანდრიტები, მათ შორის მიტროპოლიტი სვიმონ აბაშიძე, მიტროპოლიტი დავით წერეთელი, სხვა წინამძღვრები და მღვდელ-მონაზვნები.

ჯრუჭის მონასტერმა შემოგვინახა უნიკალური ხელნაწერები („ჯრუჭის I სახარება“, „ჯრუჭის II სახარება“, პალაფრაში გადაწერილი გამოთქმული ხელნაწერი, სხვა ძვირფასი წიგნები, კრებულები და სიგელები). მონასტერი სავსე ყოფილა უმშვენიერესი ხატებით, ვერცხლითა და ოქროთი შემკული საეკლესიო ნივთ-სამკაულით. აქვე ხდებოდა წიგნების გადწერა.

ჯრუჭის მონასტერმა, როგორც მეტად მნიშვნელოვანმა

ქრისტიანულმა ცენტრმა, კულტურულმა კერამ და ისტორიულმა ძეგლმა, XIX საუკუნეშივე მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება. მას აღწერდნენ და იკვლევდნენ დიუბუა დე მონპერე, მარი ბროსე, დიმიტრი ბაქრაძე, ნიკოდიმ კონდაკოვი, თედო ჟორდანია, ალექსანდრე ხახანაშვილი, პავლე ინგოროყვა, თეოფილე ხუსკივაძე, ტრიფონ ჯაფარიძე და სხვანი. მისი ტაძრის, ხელნაწერების შესწავლასა და დაცვაში დიდი დამსახურება მიუძღვის ექვთიმე თაყაიშვილს – წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცს. მან 1919 წლის აგვისტოში მოინახულა მონასტერი, აღწერა იგი, მისი ხელნაწერები, ხატები და საეკლესიო ნივთები. განსაკუთრებით გამორჩეული ხელნაწერი წიგნები და სიგელ-გუჯრები თბილისში, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში გადაიტანა. 2010 წელს ექვთიმე თაყაიშვილის ნაშრომი, რომელიც ახლა ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული, წიგნად გამოიცა.

XX საუკუნის 20-იან წლებში ჯრუჭის მონასტერი, მისი წარწერები და შემორჩენილი საეკლესიო ნივთები აღწერა გიორგი ბოჭორიძემ.

საბჭოთა პერიოდში თავისი წერილებით დიდი ამაგი დასდო ჯრუჭის მონასტრის დაცვასა და სათანადო მოვლის საქმეს ნოდარ სივსივაძემ. 2008 წელს ამ მონასტერზე გამოცემული მასალა შეკრიბა და ისტორიული ნარკვევი გამოსცა ტრისტან მაჭარაშვილმა. მნიშვნელოვანი გამოკვლევები აქვს ამ საეკლესიო სავანის შესახებ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელს მაია ქებულაძეს. მან და სხვა ქუთაისელმა მკვლევარებმა რუსთაველის ფონდის დაფინანსებით ჯრუჭის მონასტრის ისტორიაზე, მის ნივთ-სამკაულსა და წიგნებზე ვრცელი ნაშრომი შექმნეს, რომელიც გამოცემას ელოდება. რამდენიმე გამოკვლევა მიუძღნა ამ მონასტერს ისტორიკოსმა მერაბ კეზევაძემ.

საჩხერის რაიონის კულტურის განყოფილება და საქართველოს შესაბამისი უწყებები იმ დროის კვალად ზრუნავდნენ მონასტრის მოვლაზე. რაიონისა და ქვეყნის კულტურული საზოგადოება ყოველმხრივ ცდილობდა ჯრუჭის მონასტრის დაცვას, მაგრამ ნაწილობრივ თუ აღწევდა რაიმე შედეგს. რესპუბლიკურ თუ რაიონულ ჟურნალ-გაზეთებში ზოგჯერ ჩნდებოდა წერილები, სადაც მონასტრის სავალალო მდგომარეობაზე იყო საუბარი.

ჯრუჭის მონასტერზე უკვე რამდენიმე წიგნი და სამეცნიერო წერილი დაიწერა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მისი კვლევა კვლავაც შეიძლება გაგრძელდეს, რადგან ჩვენს არქივებში მის შესახებ კიდევ მრაველი შეუსწავლელი ან ნაკლებად გამოყენებული საბუთია. მე ჩემი ნარკვევებში შევეცადე, მონასტრის ისტორიის რამდენიმე საკითხი გადამეწყვიტა – გამომეკვლია ტოპონიმ „ჯრუჭის“ ეტიმოლოგია და ახლად აღმოჩენილი წარწერა, გამერკვია მისი ურთიერთობის ფორმები კუთვნილ სოფლებთან და გლეხებთან, წარმომეჩინა ჯრუჭის მთავარი ამაღორძინებლები და სხვა.

ტოპონიმ „ჯრუჭის“ ეტიმოლოგია

ზემო იმერულ ტოპონიმებს შორის **ჯრუჭი** მეტად უცნაურად ეჩვენებათ და ჯერ თითქმის არავის უცდია მისი ახსნა. ჩვენი აზრით, ყურადღება უნდა მივაქციოთ ზემო იმერეთში და კერძოდ, ჯრუჭის მონასტრის ახლომდებარე ტერიტორიებზე საკმაოდ გავრცელებულ ტოპონიმებს: **ლრუჭი**, **ლრუჭები**, **ლრუჭუნი**, **ლრუჭუნოღელე** და მისთანანი. ტოპონიმი **ლრუჭი** მინდვრის სახელად გვხვდება კაცხსა და ქვედა ჭალოვანში, სახნავის სახელად ნავარძეთსა და თვალუეთში, ტყის სახელად ღვითორში. გვხვდება აგრეთვე **ლრუჭის** ყანა მინდვრის სახელად ზედა ჭალოვანსა და ზოდში, **ლრუჭყანა** სახნავის სახელად ქვედა ჭალოვანში, აქვეა **ლრუჭყანის** ტბა. სოფელ ნირქვალში არსებობს **ლრუჭების** უბანი, **ლრუჭების** ვენახი, **ლრუჭების** ორშარა (ყველა ჭიათურის მუნიციპალიტეტი). **ლრუჭუნო** ღელე არის სოფელ ქვემოხევში (ჯრუჭის მონასტრიდან სამი კილომეტრის დაშორებით), **ლრუჭულელე** ბაჯითში, **ლრუჭუნი** ღელის სახელად და **ლრუჭუნები** სახნავის სახელად გვხვდება მოძეში (ყველა საჩხერის მუნიციპალიტეტი), **ლრუჭუნი** დაბლობის სახელად – ლელვანში (ხარაგაულის მუნიციპალიტეტი) (საქართველოს სსრ ტოპონიმია, ტ. I, ზემო იმერეთი, 1987 წ., გვ. 215-216). როგორც ვხედავთ, აღნიშნულ რეგიონში მსგავსი სახელები საკმაოდ მრავალრიცხოვანია. იმა-საც ადვილად შევნიშნავთ, რომ ყველა დასახელებული ტოპონიმის ამოსავალი ფორმაა **ლრუჭი**. ეს სახელი ძირითადად ზემო იმერეთში ფიქსირდება ანუ ზემოიმერული დიალექტური წარმონაქმნია, თუმცა მსგავსი სიტყვები რაჭულ დიალექტშიც არსებობს. გვახსენდება კიდევ ამ სიტყვის მსგავსი სიტყვების (**ლრუჭუმი**, **ლრუჭე**) გამოყენების შემთხვევები ჩვენი სოფლის, საჩხერის რაიონის სოფელ მოხვის, წარმომადგენელთა მეტყ-

ველებში. ასე უწოდებიათ ჩავარდნილი, ძნელად გასავალი ხე-
ვებისთვის, არა როგორც სახელი, არამედ როგორც ადგილის
დამახასიათებელი სიტყვა. რას ნიშნავს ღრუჭი? ძნელი არაა ამ
სიტყვის მნიშვნელობის წარმოდგენა. იგი ნიშნავს მკვეთრად ჩა-
ღრმავებულ ადგილს, თუნდაც ხეცს, უფრო მეტად წყლიანს.
მისი ზუსტი ახსნა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკო-
ნის რეატიომეულში არ გვხვდება, განმარტებულია მხოლოდ
მსგავსი სიტყვა ღრუჭუმი: „ღრუჭუმი-ი (ღრუჭუმისა) კუთხ.
(რაჭა) ბუნებრივი ორმოები სათიბში“ (თ. ბერ.) (ქართული
ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VII, 1962 წ., გვ. 483.). ასე-
თი ბუნებრივი ორმოები მრავლად გვინახავს რაჭის ქედზე,
უმეტესად ხიხათაზე, ისინი მთლად ჩვეულებრივი ორმოები
არაა, საკმაოდ ვრცელი ჩავარდნილი ადგილებია, რომლის ერთი
ნაპირიდან მეორემდე შეიძლება 100-150 მეტრი იყოს. ხოლო
ზემოიშვებულ ლექსიკონში მოცემული ღრუჭის სახეცვლილი
ფორმები ნიშნავს: ღრუჭმული – ბუნებრივად ჩავარდნილი დაბ-
ლობი ადგილი. „ღრუჭმული დაბლობი ადგილია, დანეულია
თავისთავა“. ღრუჭული იგივეა, რაც ღრუჭმული. „ამ სერის
დაბლა არის ღრუჭული“ (ქეთევან ძონენიძე, ზემოიშვებული
ლექსიკონი, 1974 წ., გვ. 418). აღნიშნული ლექსიკონებითაც
დასტურდება, რომ ღრუჭი, ღრუჭო, ღრუჭმული, ღრუჭუნო
ჩაღრმავებულ, ჩავარდნილ ადგილს ნიშნავს.

ჯრუჭის მონასტრის მაღლა თითქოს სოფელი ჯრუჭი
არსებობდა. ის არავის ახსოვს, არც გადმოცემებია მასზე,
მაგრამ მე-19 საუკუნის ერთ რუსულ რუკაზე ნამდვილად
არის აღნიშნული. მონასტრის ახლოს მრავალი ხევი და ჩაღრ-
მავებული ადგილი შეიძლება მოვიძიოთ, რომელსაც შეიძლება
სახელი ღრუჭი მიესადაგოს. ასეთად შეიძლება წარმოვიდგი-
ნოთ მონასტრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჯრუჭულის ხეობის
მართლაც ღრმად ჩანეული თვალწარმტაცი მონაკვეთი ან

წყალფენილას ხევის რომელიმე ღრმა ნაწილი. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ ადგილების სახელი შემდეგ დღევანდელი მონასტრის ტერიტორიაზეც გავრცელდა.

თუ როგორ მივიღეთ **ღრუჭი**-დან **ჯრუჭი** ეს ადვილი ასახსნელია. მოხდა ბგერათა ნაწილობრივი ასიმილაცია — ბგერა **ღ** ნაწილობრივ დაემსგავსა **ჭ**-ს და მივიღეთ **ჯ, ღრუჭი > ჯრუჭი**.

უფრო მეტიც, ისევ ზემო იმერეთში, ჭიათურის მუნიციპალიტეტში, იქ სადაც მსგავსი სახელები მრავლადაა, კერძოდ, სოფელ კვახაჯელეთში, გვხვდება ჰიდრონიმი **ჯრუჭილე** (საქართველოს სსრ ტოპონიმია, ტ. I, ზემო იმერეთი, 1987 წ., გვ. 257). კვახაჯელეთი ზედა და ქვედა ჭალოვანის დაბლა მდებარეობს. სავარაუდოდ **ჯრუჭილე** იმ ადგილებიდან მოდის, რომლებსაც ქვედა ან ზედა ჭალოვანში **ღრუჭი, ღრუჭის** ყანა ან **ღრუჭყანის** ტბა ეწოდება. ეს კი დასტურია იმისა, რომ ტოპონიმიდან **ღრუჭი** არა მარტო **ჯრუჭის** მონასტრის ტერიტორიაზე მივიღეთ **ჯრუჭი**, არამედ მისგან საკმაოდ შორს, ჭიათურის მუნიციპალიტეტის სოფელ კვახაჯელეთში.

ამრიგად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ დღევანდელი **ჯრუჭის** მონასტრის ადგილას ან მის ახლოს არსებობდა ჩალრმავებული ადგილი ან ხევი სახელწოდებით **ღრუჭი**, რომლისგანაც მიღებული **ჯრუჭი** მრავალსაუკუნოვანი მონასტრის სახელად მოგვევლინა.

ჯრუჭის მონასტრის ახლად აღმოჩენილი ლაპიდარული წარწერა

მიწისძვრისაგან დანგრეული მონასტერი იქ მოღვაწე ბერებმა და მორჩილებმა ნაწილობრივ განმინდეს. შენობის გარეთ დაცვენილი ბარელიეფები, ჩუქურთმიანი და სამშენებლო ქვები, რკინის ნივთები და სხვა მასალები ცალკე დააწყეს და მონასტრის ეზო მოაწესრიგეს. 2009 წლის 23 აგვისტოს აქ ვნახე ქვა ასომთავრული წარწერით, რომელიც, როგორც ჩანს, ტაძრის კედელში კირის ფენით იყო დაფარული და აქამდე ჯრუჭის მონასტრის არცერთ მკვლევარს არ ჰქონდა აღწერილი (სურ. 4). მონასტერის ყოფილმა წინამძღვარმა მამა ლუკა ფალავანდიშვილმა შემატყობინა, რომ ეს წარწერიანი ფილა ტაძრის ნანგრევებში უნახავთ და სამრეკლოს კედელთან გადმოუტანიათ. აი, მასზე არსებული წარწერა:

წ(მიდა)ო გ(იორგ)ი ა(დიდე)

არსენ

მამად

მთავა

რი

„წმინდაო გიორგი ადიდე არსენ მამადმთავარი“.

მამადმთავარი ადრეულ და შუა საუკუნეებში ეწოდებოდა კათოლიკოსს, იშვითად ამ სახელით ეპისკოპოსს, მთავარეპისკოპოსს ან მონასტრის წინამძღვარს (არქიმანდრიტს) მოიხსენიებდნენ.

კათოლიკოსებს შორის 5 არსენი გვყავს: არსენ I დიდი (საფარელი) – დაახლ. 860-887 წლები, არსენ II – დაახ. 955-980 წლები, არსენ III – XIII საუკუნის 20-30-იანი წლები, არსენ IV (ბულმაისიმისძე) – 1241/42-1249/50 წლები, აფხაზეთის ანუ დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოსი არსენი – 1390

წელი. აქედან პირველი ორი ქართლის კათოლიკოსები არიან, არსენ III და არსენ IV – ერთიანი საქართველოს პატრიარქები, მეხუთე არსენი დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოსია, თანაც მცირე ხნით. ამ სახელის მატარებელი ეპისკოპოსებიდან და მთავარეპისკოპოსებიდან არავინ ჩანს ჯრუჭის სავანესთან დაკავშირებული. თანაც ეპისკოპოსი და მონასტრის წინამძღვარი ასეთი პატივდებით არ უნდა იყოს მოხსენიებული. სავარაუდოა, რომ ჯრუჭის მონასტრის ახლად აღმოჩენილ წარწერაში ზემოთ ნახსენები პატრიარქებიდან რომელიმე იხსენიება (მიუხედავად იმისა, რომ არსენ I და არსენ II ქართლის კათალიკოსები არიან, ჯრუჭის მონასტერთან მათი კავშირი დასაშვებია). აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სიტყვა „მამადმთავარი“ ამ ფორმით უფრო ადრეულ საუკუნეებში იხმარება. ჩვენი პალეოგრაფები ამ წარწერას ასოთა მოხაზულობის მიხედვით X საუკუნის II ნახევრით ათარიღებენ. აქედან გამომდინარე, იგი ყველაზე ძველი და მნიშვნელოვანია ჯრუჭის მონასტრის წარწერათა შორის და მონასტრის დაარსების დროსაც აზუსტებს. კერძოდ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ჯრუჭის მონასტერი X საუკუნის II ნახევარში უკვე არსებობდა და ქართლის კათალიკოსს არსენ II-ს მის აშენებასა თუ განახლებაში გარკვეული წვლილი შეუტანია.

კათოლიკოსი არსენ II მსგავსი ასომთავრული წარწერებით სხვა ისტორიულ ძეგლებზეც მოიხსენიება. კერძოდ, ჯრუჭის მონასტრის არსენ მამადმთავრის წარწერის ანალოგიური იკვის წმინდა გიორგის მონასტრის (აშენებას ათარიღებენ XI საუკუნის პირველი ნახევრით) წარწერა. ტაძრის სამხრეთ-დასავლეთით ჩასმულ კუთხოვან ქვაზე ამოკვეთილია ჯვარი, რომელზედაც ქტიტორის, არსენ მამადმთავრის, წარწერაა: „წმიდაო გიორგი აღიდე მამადმთავარი არსენი და მეოხ ეყავ წინაშე ღმერთი(სა)“ (Рене Шмерлинг, Куполние храм в икви,

ქართული ხელოვნება, N 7, 1971, გვ. 163-191. მადლიერებით მინდა აღვნიშნო, რომ რენე შმერლინგის წერილზე მიმითითა ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორმა, ბატონმა გიორგი გაგოშვიძემ).

კათოლიკოსი არსენ II საქართველოს გარეთაც იხსენიება. ინგუშეთის ტყობა-ფერდას ქრისტიანული ტაძრის კრამიტებზე ასეთი წარწერები გვხვდება: „ქ(რისტ)ე შ(ეუნ)დ(ე)ნ არს(ე)ნი მ(ა)მა(თ)მთ(ა)ვ(ა)რსა“ (გ. ლამბაშიძე, „არსენი მ“ სამშენებლო წარწერა ინგუშეთის ტყობა-ფერდას ქრისტიანული ტაძრიდან, ფეოდალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები, VI, 1998. <http://saunje.ge/index.php?id=1701&lang=ka>).

ჯრუჭის მონასტერი რუსული მმართველობის დასაწყისში

რუსული მმართველობა ყოველმხრივ ცდილობდა საქართველოში ეკლესია მონასტრების, სამღვდელოებისა და მათზე გაწეული ხარჯის შემცირებას. 1819 წელს იმერეთის ეპარქიაში 15 მონასტერს ითვლიდნენ. წმინდა სინოდის მოხსენებაში 1819-1820 წლისათვის არქიეპისკოპოს სოფრონის გარდა, რომელიც იმ დროს იმერეთის ეპარქიის ხელმძღვანელი გახდა, რუსული მმართველობა ტოვებს ორ არქიეპისკოპოსს: ხონის არქიეპისკოპოსს ანტონს და მიტროპოლიტ დავითს. პირველს ენიშნება 600 მანეთი, ხოლო მეორეს, როგორც ჯრუჭის მონასტრის მმართველს, უტოვებენ ძველ შემოსავალს. აქვე აღნიშნულია, რომ ჯრუჭის მონასტერი ფლობს 130 გლეხს, მაგრამ მათგან შემოსულ გადასახადებში წილი უდევს იმერეთის ყოფილ სახლთუხუცესს ზურაბს, რომლის გარადაცვალების შემდეგ მისი ვაჟი, მიტროპოლიტი დავითი კმაყოფილი უნდა იყოს შემოსავლების მხრივო (Акты собранные кавк. арх. комисс., თბილისი, 1874 წ., ტ. VI, ნან. I, გვ. 419). აი, სადამდე მიდის იმპერიის მსახურთა გათვლები. ესე იგი, რუსული მმართველობა ვარაუდობდა, რომ მიტროპოლიტი დავითი დასჯერდებოდა იმ შემოსავალს, რომელსაც მამამისი ზურაბი იღებდა საეკლესიო გლეხებიდან. აქვე მითითებულია, რომ მისადმი დაქვემდებარებულ ჯრუჭის მონასტერზე წლიურად იხარჯებოდა 800 მანეთი. სინოდი რეკომენდაციას იძლეოდა, დაეტოვებინათ ჯრუჭის მონასტრის მმართველად მიტროპოლიტი დავითი თავისი შემოსავლებით (იქვე, გვ. 421).

საქართველოს მთავარმართებელს გენერალ ერმოლოვს გადაწყვეტილი ჰქონია იმერეთიდან მიტროპოლიტების დოსითეოზ ქუთათელისა და ეფთვიმე გელათელის მოცილება.

ამის შესახებ საქართველოს ეგზარქოსი მიტროპოლიტი თეოფილაქტე სწერს გენერალ ველიამინოვს. მათ შემცვლელებად და იმერეთის სასულიერო საქმეთა მმართველებად ასახელებს რაჭის არქიეპისკოპოს სოფრონს და მიტროპოლიტ დავით წერეთელს. ეგზარქოსს ქუთათელისა და გენათელის გარდა აუცილებლად მიაჩნდა, მოეცილებინათ იმერეთისთვის ტაბაკინის მონასტრის არქიმანდრიტი გრიგოლი და დოსითეოზ ქუთათელის ძმისშვილი ბეჟან წერეთელი. ორივე მათგანი შენიშნული ყოფილა ეგზარქოსის მიერ აჯანყების ხელშეწყობაში, როცა იმერეთში რუსული მმართველობის მიერ ეკლესიის ქონების აღწერა მიმდინარეობდა. ქუთათელისა და გენათელის მოცილების შემდეგ უნდა ენახათ კათოლიკოსთა მდიდარი განძთსაცავი, რომლის აღწერილობა ექნებოდა მიტროპოლიტ ეფთვიმე გენათელს (Акты собранные кавк. арх. комисс., თბილისი, 1874 წ., ტ. VI, ნაწ. I, გვ. 575). არქიეპისკოპოსი სოფრონი გვრად წულუკიძე იყო, თუმცა თვით თავადი წულუკიძეები ქუთათელსა და გენათელს თანაუგრძნობდნენ (Акты собранные кавк. арх. комисс., თბილისი, 1874 წ., ტ. VI, ნაწ. I, გვ. 598). იყო ასეთი შემთხვევაც, როცა გენერალი ერმოლოვი აცნობებდა ეგზარქოს თეოფილაქტეს, რომ არქიეპისკოპოსი სოფრონი საიმედოა, ხოლო მიტროპოლიტი დავითი არა, რადგან უმოქმედოდ იყო ჩვენ მიერ გატარებული სასულიერო ცვლილებების დროს, თუ თქვენ ვინმეს ინებებთ და დაგვისახელებთ, შევცვლით მიტროპოლიტ დავითს საეკლესიო ქონების აღწერის საქმეში, ამის შესახებ მე მოველაპარაკები იმერეთის მმართველსო.

მოხსენებიდან ჩანს, რომ იმ დროისათვის იმერეთში ყველაზე მნიშვნელოვნად თვლიდნენ ორ მონასტერს – გელათისას და ჯრუჭისას, ორივე ეს მონასტერი ნამდვილად იმსახურებს ასეთ აღიარებას როგორც შენობების მიხედვით, ისე ხალხის პატივისცემის მხრივო, მიიჩნევა რუსული მმართველობა

(АКТЫ собранные кавк. арх. комисс., თბილისი, 1874 წ., ტ. VI, ნან. I, გვ. 420).

1820 წლის 21 ოქტომბერს გენერალი ერმოლოვი სწერს საქართველოს ეგზარქოსს, რომ იმერეთის მმართველს გორჩაკოვს თავადი წერეთლები სთხოვენ მღვიმევისა და ჯრუჭის მონასტრების მათ საკუთრებაში დატოვებას თავისი გლეხებით, იმერეთის მმართველობამ უნდა განიხილოს ეს საქმე არქიეპიეპოსოს სოფრონის თანდასწრებითო (АКТЫ собранные кавк. арх. комисс., თბილისი, 1874 წ., ტ. VI, ნან. I, გვ. 599). მომდევნო წელს მონასტრების კუთვნილების საქმე გადაწყვეტილია. 1821 წლის 17 დეკემბერს გენერალი ერმოლოვი მოახსენებს სენატის დეპარტამენტს, რომ იმერეთის დროებით მმართველობაში წარმოებდა საქმე ზურაბ, ბერი და მათი გარდაცვლილი ძმის პაპუნა წერეთლებისა მათ მიერ მღვიმევისა და ჯრუჭის მონასტრების, ამ სავანეთა კუთვნილი გლეხებისა და მამულების ფლობის შესახებ. ეს მონასტრები და მათდამი დაქვემდებარებული გლეხები დამტკიცებულია მეფე სოლომონ II-ის მიერ 1805 წლის 26 აპრილის სიგელით. ამიტომ იმერეთის დროებითმა მმართველობამ დაადგინა, რომ მღვიმევისა და ჯრუჭის მონასტრები თავისი გლეხებითა და მამულებით მიეკუთვნოს თავად წერეთლებს, როგორც მეფის სიგელშია აღნიშნულიო. ამასთანავე იქვე მითითებულია, რომ მეფე სოლომონ II ითხოვდა მეფე ვახტანგის კანონის 106-ე მუხლის I განყოფილების დაცვას, რომლის მიხედვითაც საეკლესიო გლეხები არ უნდა გაეყოთ გადასახადების გაზრდის მიზნით (АКТЫ собранные кавк. арх. комисс., თბილისი, 1874 წ., ტ. VI, ნან. I, გვ. 421). აღნიშნულია აგრეთვე, რომ სოფელ წირქვალს მმართველობა საკუთრებაში უტოვებდა მეფე დავითის ასულ მზეხათუნ ბატონიშვილს, ზურაბ სახლთუხუცესის რძალს (იქვე, გვ. 531).

ჯრუჭის მონასტერი და თავადი წერეთლები

ჯრუჭის მონასტერი ფალავანდიშვილების შემდეგ წერეთლების მფლობელობაში იყო და იქ ამ გვარის ყველაზე დანიშნულებული ნაწილის წარმომადგენლები საფლავდებოდნენ.

ყმა-მამულის დამტკიცების წიგნში მეფე სოლომონ II-სა ზურაბ და ქაიხოსრო წერეთლებისათვის რაჭასა და იმერეთში წერეთელთა კუთვნილ აზნაურთა, ყმათა და მამულთა შორის იხსენიებიან „კ(უალა)დ ეკლესია მღვიმევი თავისის სამართლიანის ყმით, მიწით და წყლით, კ(უალა)დ ძუელთა მამაპაპათა ჩუენთაგან ბოძებული ჯრუჭი თავისის სამართლიანის ყმით, მამულით, ადგილით და წყლით“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი Hd, 10378).

ჯრუჭის მონასტრის სათანადოდ მოწყობა თავადი წერეთლების ერთ-ერთი მთავარი საზრუნავი იყო – სწირავდნენ მას გლეხებს, ადგილებს, ტყეებს, საეკლესიო ნივთ-სამკაულს, წიგნებს, მღვდელ-მონაზონთა შესამოსელს, სანთელს, სანოვაგეს, ფულს და სხვა. ამასთანავე ყოველთვის იცავდნენ თაიანთ უფლებას მასზე.

XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში ზურაბ და ქაიხოსრო წერეთლები სთხოვენ იმერეთის დროებით მმართველობას, ჯრუჭის მონასტერი ჩვენი საკუთარი სამემკვიდრეოა და მისი ყმები, არასოდეს რუსეთის მთავრობისაგან არ ჩამოგვრთმევია. რა მიზეზით წაგვართვა არქიუპისკოპოსმა სოფრონმა ყმები (რაჭაში მცხოვრებ ყმებს გულისხმობენ), ისეთი გლეხი აგვინერეს, ჯრუჭის მონასტრის მწირველი კი არა, საკუთრად დავით მიტროპოლიტის იყო. ჩვენი გლეხები დაგვიბრუნოს და ასეთი წართმევა აღარ გაგრძელდესო (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ზურაბ წერეთლის ფონდი, № 147).

გრიგოლ წერეთლის პირობის წიგნიდან (ხეც, გრიგოლ წერეთლის ფონდი, № 289) ვგებულობთ, რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში მონასტერი ძირითადად ეკუთვნოდათ ზემო მხარის სარდალ პაპუნა წერეთელსა და მის ვაჟებს ქაიხოსროსა (ასევე ზემო მხარის სარდალს მამის სიკვდილის შემდეგ) და როსტომს, აგრეთვე ბერ წერეთელს, ზურაბ წერეთლისა და მის ვაჟებს სიმონს, დავით მიტროპოლიტს, გრიგოლს და გიორგის. მათი ყმების ნაწილი ქირის გარეშე მუშაობდნენ მონასტრისათვის, იგივე გლეხები ამუშავებდნენ მონასტრის კუთვნილ ყანებსა და ვენახებს. ზემოთ ნახსენებ თავადებს ევალებოდათ ხარჯი სანთლის, საკმევლის, ზეთისა და პატრუქისათვის. აგრეთვე არქიმანდრიტისა და კრებულის შესანახად თევზის, ერბოს, მარილის, სხვა სანოვავის და მონასტრის კუთვნილი ნივთების საფასურის გადახდა. ყველაფერ ამას კი იღებდნენ მონასტრისათვის მიკუთვნებული გლეხების ბეგარიდან. თვითეული თავადის კუთვნილ წილს ამ ხარჯებისას მონასტრის წინამძღვარი ადგენდა.

1827 წელს თავად წერეთლებს სთხოვეს სხვა საბუთებს შორის გააგზავნონ ხელშეკრულების წერილი განცხადებით ყოველ წელს გადასახდელი ბეგარისა მღვიმევისა და ჯრუჭის მონასტრებისა და მათზე მდგომარე მეურნის შესანახად (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, გრიგოლ წერეთლის ფონდი, № 210, 1827 წ.).

1830 წელს გრიგოლ წერეთელს სთხოვეს წარადგინოს განმარტება, ვინ ან რა სახით უნდა აძლიოს გადასახადი ჯრუჭისა და მღვიმევის მონასტრებს, რომელიც არ ყოფილა გარკვეული მის ადრინდელ მოხსენებაში (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, გრიგოლ წერეთლის ფონდი, № 222, 1830 წ.).

თავადი წერეთლები მიმართავენ მთავარმართებელს, რომ სასულიერო მთავრობა გვაიძულებს, აღვანერინოთ როგორც სხვა სახაზინო, ისე მონასტრების ყმები, რომელიც

ჩვენ მოგვაკლებს საკუთრებას ჩვენსას და „გაულახავებას ყმათა, დაარღვევს მონასტერთა მათ“, კრებული ველარ მიხედავს სოფლებს სიშორის გამო, რაც უმართებულოა სენატის კანონით. საქართველო-იმერეთის უნმინდესის სინოდის კანტორას უდევს განკარგულება, რომ დავით მიტროპოლიტი დადგინდეს სამეგრელოს ეპისკოპოსად, ხოლო ჩვენი კუთვნილი ჯრუჭის მონასტერი უნდათ შეიყვანონ მთავარეპისკოპოსის უწყებაში. ისინი სთხოვენ გენერალ პასკევიჩს, გვიშუამდგომლეთ სადაც ჯერ არს და ჯრუჭის მონასტერი დარჩეს დავით მიტროპოლიტის გამგებლობაში, ამასვე ითხოვენ მონასტრის არქიმანდრიტი და კრებული. სასულიერო მთავრობისაგან ნუ გამოგვერთმევა ამ მონასტრის ყმების ანგარიშით აღწერა, გაქრობამდე არ მივიდნენ სიღარიბის გამო, დარჩეს მონასტერი ისე, როგორც იმერეთის მეფის დროიდან დღემდე იყო (ხელნაერთა ეროვნული ცენტრი, გრიგოლ წერეთლის ფონდი, № 228, 1831 წ.).

ესე იგი, წერეთლებს უნდოდათ, მონასტერი თავისი ყმებით კვლავ თავიანთ მფლობელობაში ჰქონოდათ და მისი გამგებელი, მიუხედავად სხვა ეპარქიის მმართველად გადასვლისა, კვლავ მათი ახლობელი დავით მიტროპოლიტი ყოფილიყო. როგორც ჩანს, მათი მოთხოვნები დააკმაყოფილეს და შეუნარჩუნეს ამ მონასტრებზე მფლობელობა, რადგან 1834 წელს გრიგოლ, სიმონ, ბერი წერეთლები, ქაიხოსრო წერეთლის ვექილი და როსტომ წერეთლის მეუღლის ვექილი პირობას აძლევენ იმერეთის ეპარქიას, რომ ჯრუჭისა და მღვიმევის მონასტრების ყმები დარჩებიან ისევ მონასტრების გამგებლობაში და მონასტრების წინამძღვრები მისცემენ სასულიერო მთავრობას ანგარიშს ყოველ წელს მონასტრების შემოსავლებისა და მდგომარეობის შესახებ. ამ პირობით ისინი ამ მონასტრებს ისევ თავიანთ მფლობელობაში იგულებენ. არსებობს ქუთაისის საგუბერნიო სასამართლოს წერილი გაბ-

რიელ ეპისკოპოსისადმი ამ მონასტრების მფლობელობის შესახებ, აქვეა ქუთაისის საოლქო სასამართლოს განჩინებანი ამ საქმეებზე (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, გრიგოლ წერეთლის ფონდი, № 241, მღვიმევისა და ჯრუჭის მონასტრების ყმა-მამულებზე მფლობელობის შესახებ, 1, V, 1834 წ.).

თავადი წერეთლები ჯრუჭის მონასტრისათვის განკუთვნილ გადასახადს ძირითადად მოხვისა და ცხომარეთის მცხოვრებლებიდან იღებდნენ. მაგალითად, 1873 წელს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტი სერაპიონი აძლევს საბუთს ნესტორ, გიორგი, სიმონ და კონსტანტინე წერეთლებს, რომ მათ გადაუციათ მონასტრისათვის სოფელ მოხვისა და ცხომარეთის მცხოვრებლების, ჯრუჭის მონასტრის ნაყმევების, ყანების და ვენახების მეოთხედი ყოველი მოსავალი ტყისა და სამოსახლოს ქირითურთ 1872 წლისა, ასევე 1873 წლის ყოველივე ხსენებული ყანების და ვენახების მოსავლის მეოთხედი მიუღიათ, გარდა ტყისა და სამოსახლოს ქირის ფულისა. ამ წელს ზემოხსენებული ყანების და ვენახებისაგან მიღებული ხორბალი, სიმინდი და ღვინო მათ დადგენილს კაცებს დაცული აქვთ სოფელ მოხვაშიო, აზუსტებს არქიმანდრიტი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ნესტორ წერეთლის ფონდი, № 283).

1878 წლიდან თავად წერეთლებს განსაზღვრული აქვთ ჯრუჭის მონასტრისადმი მათზე დაკისრებული გადასახადები, რომლის რაოდენობაზე მოლაპარაკება სხვა წლებშიც მიმდინარეობს. 1883 წელს სამოქალაქო დეპარტამენტის თბილისის სასამართლო პალატამ განიხილა ნესტორ დიმიტრის ძე, სიკო, პაპუნა და გიგო როსტომის ძე, გიორგი და სიმონ დავითის ძე, ალექსანდრე და ივანე მიხეილის ძე წერეთლების საქმე ქუთაისის საოლქო სასამართლოს 1878 წლის გადაწყვეტილების შესახებ, რომლის ძალითაც 1872 წლიდან

მათ ჯრუჭის მონასტრისათვის ყოველწლიურად უნდა გადაეხადათ 700 მანეთი და 45 კაპიკი (სცსა, ფ.1448, საქმე 9477).

1886 წელს მის უსამღვდელოესობას იმერეთის ეპისკოპოსს და კავალერს გაბრიელს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტი სიმეონი და დეკანოზი აბაშიძე უგზავნიან მოხსენებას წერეთლებსა და მათ შორის მიმდინარე ურთიერთობებზე. კერძოდ, სწერენ, რომ თავადი წერეთლები (ალექსანდრე, პაპუნა, სიმონი, გიგო) მოელაპარაკნენ მათ ფულის გადახდაზე „სასამართლო პალატის განჩინების ძალით“, რაზედაც მათ შეადგინეს პირობის წერილი და გააცნეს ეპისკოპოსს. მოხსენებაში ნაჩვენებია, თუ როგორ მიდის მოლაპარაკება მონასტერსა და წერეთლებს შორის დაწესებული ფულის გადახდაზე. ორივე მხარე ცდილობს თავისი ინტერესების დაცვას და ეპისკოპოსსა და მართმსაჯულებასაც აცნობენ მორიგების შედეგებს (სცსა, ფ. 1448, ს. 9167).

ამ ხანებში უნდა იყოს გაგზავნილი ერთი პირობის წერილი, რომლითაც თავადი დავით სიმონის ძე, პაპუნა, სიკო და გიგო წერეთლები მოახსენებენ შორაპნის მაზრის I და II ნაწილის შუამავალ მოსამართლეს, რომ თანახმად მთავრობის გადაწყვეტილებისა, ჩვენ უნდა მიგვეღო ჯრუჭის მონასტრის გლეხებისაგან მეოთხედი მიწის მოსავლისა, სამოსახლოს ქირა და ტყის ფასი და ჩვენ უნდა მიგვეცა სარჩოდ მონასტრისა ბეგარა პური და ღვინო, რასაც თვითეული გლეხი იხდიდა დღემდის და შეჰქონდათ მონასტრის სასარგებლოდ, მაგრამ ჩვენ კეთილი ვინებეთ და ყოველივე ზემოხსენებული გლეხების ნაკვეთი, ტყის ფასი და სამოსახლოს ქირა დავტოვოთ მონასტრის სასარგებლოდ, მონასტრის კანონიერ დაკმაყოფილებადმდე. ვითხოვთ, მოახდინოთ ამ საქმეზე ჯეროვანი განკარგულებათ (სცსა, ფ. 1449, აღწერა 1, საქმე 1384).

როგორც მოგვიანო ხანის საბუთებიდან ჩანს, ჯრუჭის მონასტრისათვის გადასახდელი თანხა წერეთელთა გვარის

თვითეულ პირზე გაუნაწილებიათ და ცალ-ცაკე აბარებდნენ აბგარიშს მონასტრის არქიმანდრიტს. მაგალითად, არსებობს 1887 წლის 20 ნოემბერს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტ სიმეონისაგან გაცემული საბუთი კონია დავითის ძე წერეთლისაგან წლიური ფულადი გადასახადის ოცდათვრამეტი მანეთის, ოთხმოცდათერთმეტი კაპიკისა და მესამედი კაპიკის მიღების შესახებ, რომელიც ჩაუბარებია გლახუკა სივსივაძეს (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, სიმონ გოდაბრელიძის ფონდი, № 42).

დავით მიტროპოლიტი (წერეთელი)

საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ერთი უაფ-ტორო ხელნაწერია (H ფონდი, N 1516), რომელიც აქამდე თითქ-მის არავის აქვს გამოყენებული, მხოლოდ რამდენიმე ცნობა აუღია იქიდან ისტორიკოს ოლღა სოსელიას. მასში ჯრუჭის მონასტრის ამალორძინებლისა და წინამძღვრის, სამეგრელოსა და იმერეთის ეპარქიათა მმართველის, დავით მიტროპოლიტის (წერეთლის) ცხოვრების ეპიზოდები და ჯრუჭის მონასტრის საისტორიო ცნობებია გადმოცემული. აქვე ისე სახალისოდაა აღწერილი მეუფე დავითის თბილისისკენ მგზავრობა, რომ ვე-ცადე ცალკე მოთხრობად წარმოგიდგინოთ.

დავით მიტროპოლიტი იმერეთის სახლთუხუცესის ზურაბ წერეთლის შვილი იყო. მან ჯერ კიდევ იმერეთის უკანასკნელი მეფის სოლომონ მეორის დროს მიიღო მიტროპოლიტის ხა-რისხი. ყველაზე დიდხანს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრი-ტად მოღვაწეობდა. მის დროს მეტად გაძლიერდა და გა-მდიდრდა X საუკუნეში დაარსებული და სოლომონ I ის დროს აღორძინებული წმინდა სავანე. შემდეგ მეუფე დავითი სამეგრელოს ეპისკოპოსი ანუ ჭყონდიდელი გახდა, ბოლოს კი იმერეთის ეპისკოპოსი.

ამაყი მიტროპოლიტი საქართველოს ეგზარქოსს ისიდორეს (ნიკოლსკი) თითქმის არ ემორჩილებოდა, მაგრამ ერთხელ კი წა-სულა მის სანახავდ თბილისში. თან ახლდნენ თურმე ერთი ბერი, სხვა სამღვდელონი და ჩვიდმეტამდე მოსამსახურე. გაუვლიათ მგზავრებს ქართლი და მცხეთის ხიდთან ჩამომხტარან წყლის დასაღევად. მსახურებს მალე გაუგრძელებიათ გზა, დავით მი-ტროპოლიტი და სამღვდელონი კი კარგა ხანს შეჩერებულან. მოსამსახურეთა წასვლის შემდეგ მღვდელმთავარს კიდევ ერ-

თი კაცი დაუნინაურებია, რათა თბილისში ბინა მოემზადებინა. ეს კაცი დასწევია წინ წასულ მოსამსახურეებს და უნახავს, რომ ისინი მცხეთასთან გაუძარცვავთ. იგი მაშინვე უკან გამობრუნებულა და მიტროპოლიტისთვის შეუტყობინებია ეს ამბავი. მეუფე დავითს დაუძახნია:

– ჩქარა გარჯილა მომგვარეთო!..

ასე რქმევია მის ერთ დიდ ცხენს. შეჯდა თურმე ამ მაღალ ცხენზე თავადაც მეტად მაღალი მიტროპოლიტი და გაქანდა წინ. იმ დროს მისულა მსახურებთან, როცა ყველაფერი წაერთმიათ და სცემდნენ. მეუფე დარევია მძარცველებს, ცხენს აჯახებდა და ძირს აგდებდა თურმე ყველას. მცხეთის მცხოვრებლები მტკვარს მოდგომოდნენ და ხედავდნენ, თუ როგორ დაფინა ერთმა ცხენზე ამხედრებულმა მხედარმა დამხვდურები. ხალხი კიდევ გროვდებოდა ჩხუბის ადგილას, მაგრამ ვინც დავითს მიუახლოვდებოდა, ცხენის დატაკებით იცილებდა. ყველას აფრთხოვდა აქლემის სიმაღლე ცხენზე ალვის ხის სიმაღლე დავით მიტროპოლიტი. ამ დავიდარაბის შემეყურე მთელი მცხეთის თავად-აზნაურობა და გლეხობა გადასულა ხიდზე ბარის ტარებით შეიარაღებულები, ძახილით:

– ჰკარით მაგ ხუცესსო!

მაგრამ დავით წერეთელი თავის გარჯილას ატრიალებდა, ხელთ ერთი მომსხმო ჯოხი ეჭირა და ვისაც დაკრავდა, ფეხზე ვერ ჩერდებოდა.

ამასობაში მიახლოებიან ეს შეიარაღებული მცხეთელები მოჩხუბრებს. იცნო თურმე მოხუცმა თავადმა გედევანიშვილმა დავით მიტროპოლიტი და დაიყვირა:

– გაგვინყრა ღმერთი, ეს ხომ დავით მიტროპოლიტია, წერეთელიო!..

ამის გაგონებაზე ყველა გაჩერებულა. ცხენზე ამხედრებული მაღალი მიტროპოლიტი კი ისეთი თვალებით იხედებოდა ისევ, თითქოს ყველას გადაყლაპვას აპირებსო.

– მცხეთელებო, – უთქვამს მათთვის მიტროპოლიტს, – ჩემი მსახურების გალახვას ძვირად დაგიჯენთო.

მცხეთელები შეშინებულან, წელში მოკაკეულან და ხელზე ამბორი მოუნდომებიათ მეუფისათვის, მაგრამ ვერ გაუბედავთ.

– რას გვერჩოდით, რა დავიშავეთო? – მკაცრად უკითხავს მეუფე დავითს, მაგრამ პასუხი ვერავის გაუცია.

ცოტა ხნის შემდეგ გაშორებია მათ დავით მიტროპოლიტი და წასულა თბილისისკენ თავის მსახურებთან ერთად.

ამ ჩხუბის მიზეზი კი აი, რა ყოფილა:

წინა დღეებში ადიდებულ მტკვარში ირემი ჩავარდნილა. მთელი მცხეთის მცხოვრებნი ორივე ნაპირზე დასდევნებიან წყალწაღებულ ცხოველს. ზოგს ქვეები უსვრია, ზოგს კეტები, მაგრამ „ვერ დაურჩენიათ“. ამ დროს გზად თბილისიდან ერთი იმერელი მოდიოდა თურმე. მცხეთის ხიდიდან უსვრია თოფი ირმისთვის და მოუკლავს. მდინარეს ცხოველი ნაპირთან მიუგდია და მცხეთელებსაც შველებიათ – ირემი წყლიდან გამოუტანიათ. იმერელს იმდროინდელი წესისამებრ, როგორც ირმის მომნადირებელს, ცხოველის თავი მოუთხოვია, მაგრამ არ მიუციათ. მერე უთქვამს, ერთი ყური და ერთი ფეხი მაინც მომიჭერიოთო. მცხეთელებს ესეც არ მიუციათ. იქიდან წამოსულ გაბრაზებულ იმერელს ერთი ძეგველი გლეხი უნახავს, რომელსაც ნაბადი მიეკიდა ხეზე. იმერელს ხესთან ცხენი მიუგდია და ნაბადი ჩამოუღია.

– რას შობი, კაცოო? – დაეძახნა ძეგველს.

– რა ვშობი და ქე მიმაქვს შინაო, – უპასუხნია იმერელს.

– რათაო? – ეძახის თურმე გლეხი.

– მცხეთაში ირემი მოვკალი, „მოსამკვლელო“ არ მომცეს და ეს მიმაქვს მაგიერადო.

ძეგველი ლანძღვით დასდევნებია.

– ტუტუცი ყოფილხარ, ცეტო იმერელო, მე რას მერჩი, ისევ იმათ სთხოვეო.

მაგრამ იმერელს ცხენსთვის ქუსლი უკრავს და ნაბადი ნაუღია.

რალას იზამდა ძეგველი, იმერელს სადღა იპოვიდა? უჩივლია მცხეთელებისთვის მდივანბეგთან და ნაბდის ფასი, რვა მანეთი გადაუხდევინებია.

დაზარალებულ მცხეთელებს სამაგიეროს გადახდა მოუწოდომებით და დადარაჯებულან, რომ ვინმე იმერელი გაეძარცვათ. სწორედ ამ დროს გამოუვლიათ მიტროპოლიტის მსახურებს ბარგით...

მდივანბეგს მალე, იმავე საათში შეუტყობინებია თბილისის გუბერნატორისთვის მიტროპოლიტსა და მცხეთელებს შორის მომხდარი ჩხუბის ამბავი. გუბერნატორსაც არ გაუჩივებია ეს საქმე და მაშინვე მოუხსენებია მეფისნაცვალ ვორონცოვისთვის, რადგან კარგად იცოდა, ვინ იყო დავით მიტროპოლიტი და რა გავლენა ჰქონდა ვორონცოვის კარზე. მეფისნაცვლის ბრძანებით იმავე ღამეს მცხეთელები ნარიყალას ციხეში ჩაუსვამთ.

ეგზარქოს ისიდორეს ბინა გაუმზადებია დავით მიტროპოლიტისთვის და კარეტა მიუგებებია. მიტროპოლიტი ორ კვირას დარჩენილა თბილისში, სადილად ყოველდღე ვორონცოვთან ყოფილა მინვეული, რომელიც მას დიდი პატივისცემით ეპყრობოდა.

დაპატიმრებული მცხეთელების გათავისუფლებისათვის ბევრი საპატიო პირი სთხოვდა თურმე ეგზარქოსს შუამდგომლობას დავით მიტროპოლიტთან. როდესაც იმერეთში წასვლა დაუპირებია მეუფე დავითს, გამოთხოვებია ვორონცოვს. მეფისნაცვალს ჭიშკრამდე გამოუცილებია. განშორებისას მიბრუნებია მეუფე დავითი და უთქვამს:

– თქვენო უგანათლებულესობავ, მე როგორც გავიგე, ჩემი გულისთვის მცხეთელები დაგისჯიათო.

– დიახ, თქვენო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობავ, კო-

მისია დავნიშნე და ყოველივე მოგეხსენებათ, როგორ სას-
ჯელს მიაგებს კანონი მათო.

– დიდ მადლობას შემოგწირავთო, – უთქვამს მეუფე და-
ვითს, – მაგრამ მე ვინაიდან ბერი ვარ, ყოველივე უნდა დავ-
თმოო.

– სჯობს, კანონმა თავისი წესით იმოქმედებსო, – უპა-
სუხნია ვორონცოვს.

ახლა კი მიძალებია დავით მიტროპოლიტი:

– გთხოვთ, გაათავისუფლოთ ისინი, მე ბერი ვარ, იოვანე
ნათლისმცემლის ქუდი მახურავს და მოვალე ვარ, სიკვდილიც
დავუთმო შემცოდესო.

ეგ ზარქოსი და გუბერნატორიც იქვე მდგარან. მიბრუნებია
ვორონცოვი გუბერნატორს და უთქვამს:

– დასთმო მაღალყოვლადუსამღვდელოესობამ, გაათავი-
სუფლეს ტუსადებო.

გუბერნატორი გაქცეულა და სასწრაფოდ გაუთავისუფ-
ლებია მცხეთელები. სანამ დავით მიტროპოლიტი თავის ბინაზე
მივიდოდა, მცხეთელები იქ დახვედრიან, მადლობა შეუწირავთ
და მისევიან ამბორის საყოფად ხელზე, მუხლზე, ვისაც რო-
გორ მოუხერხებია და გამოვლებიან დიდი მადლიერებით.

დავით მიტროპოლიტს მათთვის სამასი მანეთი უჩუქებია.

*

დავით მიტროპოლიტი (წერეთელი) დაიბადა 1780 წელს.
სწავლა-განათლება პატარა ასაკიდანვე დაიწყო ბებრის, ჯა-
ფარიძის ქალის, ხელმძღვანელობით. თოთხმეტი წლისა უკვე
ყველას აკვირვებდა თავისი ნიჭიერებით. შემდეგ იგი გააგ-
ზავნეს გელათის მონასტერში მიტროპოლიტ ეფთვიმე შე-
რვაშიძესთან (შემდგომში წმინდა ეფთვიმე გელათელი) და
18 წლის ხელდასხმული იქნა დიაკვნად. ერთი წლის შემდეგ
დავითი მღვდელ-მონაზვნად აღიკვეცა. 1804 წელს დაინიშნა

ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვრად და მიიღო არქიმანდრიტის ხარისხი. 1805 წლის 24 აპრილს მეფე სოლომონ II-ის წარდგენით იგი მიტროპოლიტებმა დოსითეოზმა, ექვთიმემ და არქიეპისკოპოსებმა სოფრონმა და ანტონმა ხინოს მიტროპოლიტად დაადგინეს (მწყემსი, N 5, 1892 წ. იხ. აგრეთვე, ქეთევან ქათამაძე, დავით მიტროპოლიტი, განთიადი, N 1-2, 1998 წ., გვ. 156). ხინოს საეპისკოპოსო დღევანდელი ქობულეთის რაიონის ტერიტორიაზე მდებარეობდა და რადგან იმ დროს თურქებს ჰქონდა დაპყრობილი, დავითი ჯრუჭის მონასტერს დაბრუნებია. დავითის სანიმუშო მღვდელმთავრად ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულა მისმავე ნათესავმა დოსითეოს ქუთათელმა (წერეთელმა), შემდგომში წმინდა დოსითეოსმა.

დავით მიტროპოლიტს ჯრუჭის მონასტერი ძალიან მოუწყობელი დახვედრია. ტაძრის გუმბათი დახურული ყოფილა ყავრით, იატაკი ფიცრის, საეკლესიო ნივთები მხოლოდ კალის არსებულა. ბერები უბრალო ქოხებში ცხოვრობდნენ თურმე. დავითის თაოსნობით მონასტრის გარშემო ადგილები გაუწმენდიათ, გაუშენებიათ ხეხილი, ვენახები, აუთვისებიათ სახნავ-სათესი მიწები და სათიბები. მის დროს ტაძარი გადაიხურა სპილენძის ფურცლით, იატაკი დაიგო თლილი ქვით, კანკელის ხატები რუსეთიდან გამოიწერეს, ბერებისათვის აშენდა მრავალი მშვენიერი ოთახი, ბელლები, საყინულე სარდაფი, სამზადი, სამზარეულო. მონასტრის ზღუდის მახლობლად გააკეთეს დიდი აუზი, რომელშიც ჩადიოდა ანკარა ცივი წყალი, გამოყვანილი სამი ვერსის მანძილიდან თიხის მილებით. ჯრუჭის მონასტრის ტერიტორია შორიდან პატარა ქალაქს მოგაგონებდათ. მონასტრის ქვემოთ, მდინარის პირად, ააშენეს დიდი ქვითკირის წისქვილი. ხეობის მეორე მხარეს იყო აგურის ქარხნები, მოშორებულ ქედებზე კი მონასტრის ნახირი ძოვდა.

დავითის ცხოვრება მისაბაძი იყო. იგი ძალიან ადრე დგებოდა და ლოცულობდა. თავისუფალ დროს მუშაობდა, თვალს ადევნებდა გლეხებს და მუდამ ესაუბრებოდა ღვთის სიტყვის შესახებ. ეხმარებოდა მათ პურის მკისა და ლენვის დროს, მათთან ერთად კრეფდა ყურძენს და მუშაობდა ყანებში, ვერ აშინებდა ვერც წვიმა და ვერც თოვლი. წვიმის დროს ხშირად გლეხებთან ერთად სადილობდა სადმე კლდის ან ხის ქვეშ. მამაშვილურად ეპყრობოდა მათ. ღარიბებს ეხმარებოდა ფულით და ავადმყოფებს თავისი ხარჯით არჩენდა. ზოგჯერ სნეულებს თავის ოთახში აწევნდა და თვითონ უვლიდა. ამასთანავე მუდამ ცდილობდა, რომ გზადაკარგულნი და ცოდვილნი სწორ გზაზე დაეყენებინა.

მან შეისყიდა ადგილები იქვე, მონასტრის მახლობლად და გააშენა ვენახები არა ნაკლებ ასი ათისი ქცევისა. ის ვენახები გაყოფილი ჰქონდათ კრებულის წევრებს. უნდა ემუშავათ, მოეკრიფათ და მიეტანთ მიტროპოლიტის დიდ მარანში. აგრეთვე მონასტრის მახლობლად ასი ქცევა საყანე ადგილები ჰქონდა დავითს ნასყიდნი, სადაც ხორბალი მოჰყავდათ, იქ ბერები და დიაკვნები მოიწვედნენ პურს და მიიტანდნენ და ჩაიყრებოდა მიტროპოლიტის ბელლებში. გარდა ამისა მას ჰქონდა ხვადაბუნებში დიდი ადგილი ზოგი მამის დანაშთი და ზოგი ნასყიდი. პურის მარცვალს იღებდნენ მოურავი და ხელოსნები დავითისა, შეინახავდნენ ისე, როგორც მებატონის მოხელეები. აღნიშნულ ხელნაწერში ვკითხულობთ, რომ მონასტერი „შორიდან რომ დაინახოთ, ჩათვლით პატარა ქალაქად, იმოდენა შენობები არის აღშენებული დავით მიტროპოლიტიდამ“ (ხეც, H ფონდი, № 1516).

მონასტერში საკრებულო სახლი იყო დიდი, ეწოდებოდა დარბაზი, ხოლო საზაფხულო შესაკრებელი ადგილი სადილისთვის („ჩალდაყი“) იქვე ტაძრის გვერდით იყო მიშენებული.

ჰყავდათ მზარეულები და ხაბაზები. სადილის და ვახშმის დროს ხელოსანი შემოკრავდა იქვე პატარა ზარს და შეიკრიბებოდა მთელი კრებული, თუ სტუმარი იქნებოდა მონასტერში, ისიც იქ უნდა მიეყვანათ. ბერები სხდებოდნენ თავიანთი ღირსების მიხედვით და ერისკაცები ცალკე. ბერებისათვის ყოფილა პატარა თასი ღვინისათვის, ზედ ეწერა „სასმისი თასი ჯრუჭის კრებულისა“. ჩვეულებრივ დღეებში ბერებს ჯერზე ასმევდნენ სამ, კვირას – ოთხს, ხოლო დღესასწაულის დღეებში – ხუთ თასს, დავით მიტროპოლიტის დადგენილი წესით ბერისთვის მეტი არ შეიძლებოდა, ერისკაცს რამდენიც უნდოდა, იმდენს დალევდა. თუ კრებულის წევრი რაიმე მიზეზით სადილს მონასტერში ვერ დაესწრებოდა, მოხელე მას გაუგზავნიდა თავის წილ იჯრას. თუ მგზავრი მოხვდებოდა მონასტერში ან სადმე ახლოს იქნებოდა დაბინავებული, მასაც თავის წილს არგებდნენ. მონასტერში წერეთლების ან მათი სახლეულის წევრის დასაფლავების დროს ხარჯი მონასტრის იყო (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, H ფონდი, № 1516).

დავით მიტროპოლიტი აქტიურად იყო ჩართული ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, დაახლოებული იყო მეფე სოლომონ II-სთან და შემდეგ რუსულ მმართველობასთან. მაგალითად, 1810 წელს, იმერეთის აჯანყების დროს მეფე სოლომონ II-მ რუსული მმართველობის წარმომადგენელს სიმონოვიჩს გაუგზავნა მიტროპოლიტი დავითი წერილით, რომლითაც ატყობინებდა, თუ იმპერატორი მისცემდა მას მამულს იმერეთში, არასდროს აღარ გაერეოდა პოლიტიკაში. თუმცა ეს იყო დროის მოგების მიზნით გაცემული ცრუ პირობა (Чудинов, Имеретинская неурядица в 1809 и 1810 годах, Кавказский сборник, т. 16, 1895 г., გვ. 266)

1811-1812 წლებში იმერეთში შიმშილი და ჟამი იყო. ამ დროს მოსახლეობა თითქმის განახევრდა. ბევრი დაიხოცა,

ნაწილი სხვა მხარეებში გადავიდა. ხალხი საოცრად გაღარიბდა. მდგომარეობა გამოუვალი იყო და ამ დროს ახალმა ხელისუფლებამ იმერეთში შემოიტანა გარკვეული რაოდენობის პური და ხალხს გაუნაწილა. ყველაზე გაჭირვებულებს ფულიც დაურიგეს. პურისა და ფულის განაწილება მინდობილი ჰქონდათ გავლენიან პირებს. მათ შორის იყო დავით მიტროპოლიტი, რომელიც თავისი ქონებითაც ეწეოდა ხალხს, განსაკუთრებით ჯრუჭის მონასტრის გლეხებს უზვად ურიგებდა საკუთარ პურსა და ფულს (მწყემსი, N 7, 1892 წ.). ძალიან დიდი დახმარება გაუნევია იმერელი გლეხებისათვის დავით მიტროპოლიტს 1849-1851 წლების მოუსავლიანობის დროსაც (ქეთევან ქათამაძე, დავით მიტროპოლიტი, განთიადი, N 1-2, 1998 წ., გვ. 160).

1829 წელს ცაიშისა და ჭყონდიდის ეპარქიები გაერთიანდა და საამეგრელოს ეპარქია ეწოდა. ამავე წელს დავით მოტროპოლიტმა ჭყონდიდელის წოდება მიიღო და სამეგრელოს ეპარქიას განაგებდა. რეზიდენცია და კათედრალი მარტვილის ტაძარი იყო. მისი მოღვაწეობა სამეგრელოში 1834 წლამდე გაგრძელდა. შემდეგ ისევ მშობლიურ ჯრუჭის მონასტერში დაბრუნდა. 1843 წელს, არქიეპისკოპოს სოფრონის სიკვდილის შემდეგ, მას იმერეთის ეპარქია ჩააბარეს.

მიტროპოლიტი დავითი იყო მაღალი, კარგი აღნაგობის კაცი, ჰქონდა მკვირცხლი, მკაცრი გამოხედვა, მაგრამ ამშვენებდა ალერსიანი ღიმილი. საუბრისას უყვარდა ხუმრობა. იყო ძალიან გონიერი კაცი. არ უყვარდა, როცა დაუმსახურებლად ვინმეს დაჯილდოებას და სამსახურში დანიინაურებას სთხოვდნენ. მტკიცედ ასრულებდა ეკლესიის წესებს, დიდ ყურადღებას აქცევდა საეკლესიო ქონების დაცვას. დავით მიტროპოლიტის მმართველობის დროს სამეგრელოსა და იმერეთის მრავალი ეკლესია-მონასტრები შეკეთდა, გამდიდრდა ძვირფასი ხატებითა და სხვა საეკლესიო ნივთ-სამკაულით. იგი ხშირად მოგზაურობდა თავის ეპარქიაში და ყოველ ღო-

ნეს ხმარებდა მღვდელმსახურების ნაკლოვანი მხარეების გამოსასწორებლად. მაგალითად, რაჭაში მოგზაურობის დროს დავით მიტროპოლიტმა მრავალი შესაკეთებელი ეკლესია-მონასტერი აღნუსხა და მიიღო ზომები მათი განახლებისათვის. აგრეთვე მკაცრად გააფრთხილა და დასაჯა ის მღვდლები, რომლებსაც დარღვევები აღმოაჩნდათ საეკლესიო მსახურებაში (ქ. ქათამაძე, დავით მიტროპოლიტი, განთიადი, N 1-2, 1998 წ.).

სწორედ დავით მიტროპოლიტის დროს, მრავალ სხვა ეკლესიასთან ერთად, ჯრუჭის მონასტრის მახლობლად სოფელ მოხვის 1918 წელს აშენებული წმინდა გიორგის ხის ეკლესიის ადგილას, 1850 წელს ქვის ახალი, დიდი ტაძარი ააგეს (მერაბ კეზევაძე, ეგზარქოსობისდროინდელი იმერეთის ეკლესიები და მღვდლები, ქუთაისი, 2008 წ.).

დავით მიტროპოლიტმა გადაარჩინა გელათის მონასტრის წმინდა ნიკოლოზის ტაძარი და ღვთისმშობლის ტაძრის დასავლეთ მინაშენი დანგრევისაგან, რომელიც იმერეთის სინოდალური კანტორის რუს არქიტექტორს გადაეწყვიტა.

დავით მიტროპოლიტი ვერ იტანდა უსაქმურობას და წინააღმდეგობას უწევდა ბევრ ამოო ჩვეულებას. მისი უმთავრესი თვისება იყო სიმართლის სამსახური და მოვალეობის მტკიცედ აღსრულება. თუ მისი მეუფება შეიტყობდა, რომ პირი, რომელიც მღვდლად ეკურთხებოდა, ზარმაცი იყო, არ აკურთხებდა. „ზარმაცობა და მცონარეობა საზარელია, როგორც ერის კაცისათვის, ისე სამღვდლო პირისათვის, ჩვენში მღვდელს არ შეუძლია, მარტო მრევლისაგან მიღებული შემოსავლით იცხოვროს, თუ თვითონაც არ იშრომა. მშრომელი კაცი კეთილის ზნისა არის, ხოლო ზარმაცი ყოფაქცევითაც არ ვარგა, იგი კარგი მღვდელი არ იქნება“, – ამბობდა იგი (მწყემსი, N11, 1892 წ.).

ერთი საკვირველი თვისება ჰქონია დავით მიტროპოლიტს: მისთვის საკმაო ყოფილა ერთხელ შეეხედა კაცისათვის, რომ

სრულად და შეუმცდარად შეეფასებინა იგი. ერთხელ მიტროპოლიტთან მეტად გრძელწვერა სასულიერო პირი მისულა და მღვდლად კურთხევა უთხოვია. მეუფე დავითს თავის მოსამსახურესთან დაუბინავებია იგი. მომავალი მღვდელი ხშირად ეკითხებოდა თურმე მოსამსახურეს, რას ამბობს ბატონი, ჩემს კურთხევას როდის აპირებსო. თავმოებზრებულ მსახურს უკითხავს მეუფისათვის, რა აზრის ბრძანდებით ჩვენს გრძელწვერა სტუმარზეო. დავით მიტროპოლიტს უთქვამს, დაკვირვებული ვარ, მომეტებული გრძელწვეროსნები მოსულელონი არიანო. მოსამსახურეს სტუმართან დასცდენია მისი ნათქვამი. მღვდლობის მაძიებელს წვერის დამოკლება გადაუწყვეტია, მაგრამ მაკრატლით შეკრეჭა ვერ გაუბედავს, შემეტყობაო და სანთლით მოწვა განუზრახავს. წვერი თითებს შორის მოუქცევია და რაც მეტად მოსჩვენებია გარეთ დაუტოვებია. მისცა სანთლით ცეცხლი თურმე თითებს გარეთ დატოვებულ წვერს, მაგრამ ალმა ხელი დასწვა და დასატოვებლად გამიზნულ წვერსაც გაუშვა. უცებ ცეცხლი მთელ წვერსა და თმაზე მოსდებია. მოსამსახურე მივარდნილა სტუმარს და გადაურჩენია. მას კი ისე დასწვია თმა და წვერი, რომ ხალხში გამოსაჩენი პირი აღარ ჰქონია და გათენებამდე გაპარულა შინ (მწყემსი, N 11, 1892 წ.).

ყველაზე მეტი შეწირულება ჯრუჭის მონასტრისადმი დავით მიტროპოლიტს გააჩნია. იგი დიდი ბიბლიოფილი ყოფილა, მისი მეცადინეობით ჯრუჭის მონასტრის ბიბლიოთეკა მრავალი უნიკალური წიგნით შევსებულია. მასვე შეუწირავს ვერცხლით შეჭედილი და ოქროთი დაფერილი ძვირფასი სახარებები, სხვა უმნიშვნელოვანესი წიგნები და ხელნაწერები. ოქროთი შეჭედილი ძვირფასი ხატები, ჯვრები, საზედაშე, სასეფისკვრე ჯამები, საცეცხლურები, შანდლები, ატლასის გარდამოხსნები, დაფარნები, სტიქარები, სამკლავეები, საბუხარები, სარტყლები და სხვა.

დავით მიტროპოლიტს სიკვდილის წინ ანდერძში ასე შეუფასებია თავისი მოღვაწეობა ჯრუჭის მონასტერში: „ტიტველი და შიშველი მოვედი მე ამ მონასტერში და ყველაფერი, რასაც დღეს ჰხედავთ, შევიძინე ცალკე ჩემის საკუთარის შრომითა და ღვაწლით და ცალკე შემოწირულულობებით, როგორც ჩემის ბიძის, მიტროპოლიტის დოსითეოსისაგან და ჩემის მშობლებისაგან, აგრეთვე კეთილ მორწმუნე ხალხთაგან და დღეს ყოველსავე ჩემს სიმდიდრეს, რომელიც რამდენიმე ათასი მანეთი ღირს და 158 კომლ გლეხს ვცოვებ ამ მონასტრის სასარგებლოდა და საკუთრებად და სადიდებლად სულისა ჩემთასაო“.

დავითის მოღვაწეობა სამშობლოს დიდი სიყვარულით ყოფილა ნასაზრდოები. იგი საეკლესიოსთან ერთად საერო საქმიანობითაც იყო დაკავებული. ხშირად ხვდებოდა ქუთაისის გუბერნატორს და ინტერესდებოდა მხარის მოწყობის საკითხებით. მეუფე დავითს მიუწოდებია მთავრობისათვის წინადადებები მშენებლებისათვის დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს დამაკავშირებელი გზის მარშრუტის შესახებ, რომელიც ზესტაფინიდან კორბოულისა და ჭალისუბნის გადავლით ქართლში გადადიოდა. ხალხი მას „მიტროპოლიტის გზას“ ეძახდა.

სიკვდილის წინ მეუფე დავითს ქუთაისის გუბერნატორის ნახვა მოუსურვებია და თხოვნით მიუმართავს, კეთილად და სამართლიანად მოეპყარიტ ერთმორწმუნე ქართველ ხალხს, რომელსაც თავისი ხანგრძლივი ცხოვრება შრომასა და ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლაში აქვს გატარებულიო.

დავით მიტროპოლიტი 1853 წლის 14 თებერვალს გარდაიცვალა. ქუთაისიდან ჯრუჭის მონასტერში წაასვენეს. მას, როგორც მღვდელმთავარსა და სახელგანთქმული საგვარეულოს წარმომადგენელს, ტაძარში დაკრძალვა ეკუთვნოდა, მაგრამ მისივე ანდერძის თანახმად დაკრძალეს გარეთ, ტაძ-

რის დასავლეთით. მის საფლავზე დევს დიდი ქვის ლოდი წარწერის გარეშე.

დავით მიტროპოლიტი თავისი დროის გამოჩენილი მოღვაწე იყო, მან დიდი კვალი დააჩნია იმდროინდელ დასავლეთ საქართველოს, არა მარტო იმერეთისა და სამეგრელოს მრავალი ეკლესია-მონასტერი შეაკეთა და აღორძინა, არა მარტო ჯრუჭის მონასტერი აქცია დიდ საეკლესიო, კულტურულ და მნიგნობრობის კერად, არამედ მისი მიმდებარე სოფლების თავიდან დასახლებასა და აღორძინებაშიც დიდი წვლილი შეიტანა.

დედა უკანასკნელი ქართველი გვირგვინოსნისა

ჯრუჭის მონასტრის აღდგენის დროს დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს იქ არსებულ ისტორიულ პირთა საფლავებს, რომელთა ნაწილი მიწისძვრის დროს მოიშალა. მშენებლები გვპირდებიან, რომ ისინი ისევ სათანადოდ მოეწყობა.

ჯრუჭში დასაფლავებულთა შორისაა ქეთევან ზურაბის ასული წერეთელი, დავით მიტროპოლიტის და. იგი გარდაცვლილა 1823 წელს და განისვენებს თითქმის შუა ეკლესიაში, იმერეთის სარდალ ქაიხოსრო პაპუნას ძე წერეთლის საფლავის ჩრდილოეთით. მისივე რძლის მზეხათუნ ბატონიშვილის განსასვენებლის ახლოს.

ქეთევანი იყო ქართლ-კახეთის მეფის გიორგის XII - ს რძალი, მეუღლე სახელმწიფო მოღვაწის, გამოჩენილი მებრძოლისა და სარდლის, განმანათლებელ-ენციკლოპედისტის, მწერლის, მეცნიერისა და ლექსიკოგრაფის, „კალმასობის“ ავტორის იოანე ბატონიშვილისა (1768-1830). ამასთანავე ქეთევანი არის საქართველოს უკანასკნელი გვირგვინოსნის გრიგოლ I - ის დედა.

რუსეთში მიმავალ იოანე ბატონიშვილს თანამემამულეთათვის დაუბარებია: „ერჩდით ჩემ წილ ბრძანებასა მეფის სძლის ქეთევანისასა და ძისა ჩემისა გრიგოლისასა და მეცა მადლითა ღვთისათა მოვიწიო მალედ თქვენდა“. მაგრამ ბატონიშვილი ძირითადად რუსეთში ცხოვრობდა და პეტერბურგში დაასრულა სიცოცხლე. ალბათ, ამის გამო დაასაფლავეს ქეთევანი არა ქმრის სამკვიდროში, არამედ მამის მამულში. მით უმეტეს, რომ იგი საჩხერეში გარდაიცვალა.

იოანესა და ქეთევანის ერთადერთი ვაჟი გრიგოლ ბატონი (1789-1830) ქართველებმა მეფედ გამოაცხადეს

1812-1813 წლების კახეთის აჯანყების (რომელსაც რუსეთ-საქართველოს ომადაც თვლიან) დროს, აკურთხეს და ეკლესიებშიც მოიხსენიებდნენ. გრიგოლი იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს ლეგიტიმური მემკვიდრე, რადგან ოფიციალურ მემკვიდრეს დავით ბატონიშვილს, იოანეს უფროს ძმას, შვილი არ ჰყავდა. ამდენად, გრიგოლ I მიჩნეულია ბაგრატიონთა ათასწლოვანი დინასტიის წარმომადგენელ უკანასკნელ მეფედ, რომლის სამეფო ხელისუფლება ყველაზე გვიან საქართველოს ტერიტორიის გარკვეულ (კახეთსა და ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ) ნაწილზე თითქმის ერთი თვე ვრცელდებოდა. ბოლოს მიმდინარე ბრძოლების დროს გრიგოლი რუსებმა დაატყვევეს (ნიკო ჯავახიშვილი, გრიგოლ I უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბილისი, 2008 წ... აკაკი გელაშვილი, რუსეთ-საქართველოს 1812-1813 წლების ომი, ჟურნალი „ისტორიანი“, N 3, 2012 წ., გვ. 12-17). იგი გადაასახლეს რუსეთში, ერთხანს პეტროზავოდსკის ციხეში ჰყავდათ. მერე პეტერბურგის ქართული კოლონიის ავტერიტეტული წევრი გახდა. წერდა ლექსებს, სადაც სამშობლოს მონატრებული ადამიანის მწუხარებაა გადმოცემული. მოგვიანებით ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შეკრება დაიწყო...

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უფრო გვიან, 1819-1820 წლების აჯანყების დროს იმერეთში მეფედ გამოაცხადეს ვახტანგ ბატონიშვილი. იგი იყო იმერეთის მეფის დავით მეორის უკანონო შვილის როსტომ ბატონიშვილის ვაჟი. აჯანყების შემდეგ ის ოსმალეთში გადაიხვეწა, სადაც სულთანმაც დაამტკიცა იმერეთის მეფედ. გარდაიცვალა 1850 წელს ტრაპიზონის ახლოს მდებარე პატარა ქალაქ პლატანში. 30 წლის განმავლობაში იგი იყო იმერეთის დე იურე მეფე (მანანა ხომერიკი, იმერეთის დე იურე მეფე ვახტანგ ბაგრატიონი, 2012 წ.).

თვით ქეთევან წერეთელი მნიშვნელოვანი ქართული წიგ-

ნების გადაწერის თაოსანი ჩანს. მაგალითად, ჯრუჭის მონასტრის ხელნაწერებს შორის იყო სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონი, რომელიც 1808 წელს გადაუწერია იოანე იაღლეზისძეს, ხოლო დამკვეთია „საქართველოს მეფის სძალი, წერეთლის ასული ქეთევან“ (ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. I, K 72). მასვე ეკუთვნის სხვა შეწირულებანი ჯრუჭის, მღვიმევისა და კვერეთის მონასტრებზე.

ქეთევან წერეთლის საფლავზე ასეთი წარწერაა:

„წელიწადსა ჩყკვ-სა (1823) მარტის ი-ს (10) ლოდითა ამითა დაფარულ არს საქართველოს მეფის გიორგის სძალი თანამოყაამეთა პირუელი კეთილ სამაგალითო ქეთევან ასული ღენერალ მაიორისა და კავალერის ზურაბ წერეთლისა რომელსა მხილველთათვის სავასსებელად შენდობისა ლოდი ესე უძეგლა დამან თვისმან მართა სამენგრელოისა მთავრინამან და კავალერმან“.

ჯრუჭის მონასტერში განისვენებენ აგრეთვე ქეთევანის მშობლები და ძმები.

ბატონიშვილების განსასვენებელი ჯრუჭის მონასტერში

ჯრუჭის მონასტერში თავადი წერეთლები და თვით მონასტერში მოღვაწე სამღვდლო პირები საფლავდებოდნენ. მაგრამ აქვე განისვენებენ წერეთლებთან დაკავშირებული სამეფო გვარის წარმომადგენლები, კერძოდ, აქ დაკრძალულია იმერეთის მეფე დავით II-ის ასული მზეხათუნ (ნათლობით – ელისაბედ) ბატონიშვილი, რომელიც სახლთუხუცეს ზურაბ წერეთლის ვაჟის, სვიმონის, მეუღლე იყო. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია იმერეთის მეფის სოლომონ მეორის წყალობის წიგნი მიცემული სვიმონისადმი, რომელშიც საუბარია მზეხათუნ ბატონიშვილზე, სადაც მეფე სოლომონი აღნიშნავს: „როდესაც ჩ(ვე)ნი ძმა მეფე დავითი გარდაიცვალა და ჩვენი და მზეხათუნ პატარა ობლად დარჩა, მაშინვე ჩვენს უმაღლესსა პალატში ვინებეთ ზრდა მისი ნებიერად და თანამდებობისებრ მსგავსად საყვარელისა და ძმობისა ჩ(ვე)ნისა ბედნიერების მისისათვის გვაქუნდა ზრუნვა: ოდესცა მიიწია სრულსა პასაკსა შინა, შეიმკო ყოვლითა სიკეთითა და ზრდილობითა და იქმნა ცხოველი მაგალითი მეფის ასულობისა, რომლითა უყვარდა გულსა ჩემსა, ვითარცა საყვარელი და ჩემი და ვინაიდგან იყავ შენცა შვილი ერთგულთა ჩემთა და სიჭაბუკესა შინა რაინდი ჩინებული, ამისათვის ვინებეთ და მოგეცით სჯულიერად მეუღლედ შენდა და მივეცით ზითევად წირქვალთა საბატონიშვილო მისის სამზღურით და შემომავლით ჯრუჭულასა და ჭიათურას შუა მახლობელნი აზნაურნი თავიანთის გლეხით და გლეხნი ყოველივე, რ(ომე)ლნიც მელვინეთ უხუცეს წერეთელს სვიმონს აქვს ბოძებული, მისის და ხატის ყმებს გარდა, სრულებით გვიბოძებია მთითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ტყითა, მინდვრითა, ზურითა

და ხოდაბუნითა, საძებრითა და უძებრითა და ყოველის მისის სამართლიანის სამზღურით... წელთა ჩყმ (1803) თებერვლის კ (10)" (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd № 9666; ოლღა სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, II, გვ. 143).

საფლავი იმერთა მეფის დავითის ასულის მზეხათუნ ბაგრატიონისა დაახლოებით შუა ეკლესიაშია, ქეთევან ზურაბის ასულ წერეთლის საფლავის ახლოს. მეფის ასული მზეხათუნი გარდაცვლილა 1829 წელს. როგორც ეპიტაფიიდან ჩანს, დარჩენია მცირეწლოვანი შვილები. „სამღვდელო ისტორიაში“ მისი გარდაცვალების შესახებ არსებობს მინაწერი: „წელს ჩყკთ-სა (1829), თებერვლის ბ-სა (2), დღესა შაბათსა, მიიცვალა საჩხერეს მეუღლე სიმონ ზურაბის ძის, კაპიტნის წერეთლისა, იმერთა მეფის დავითის პირველი ასული მზეხათუნ, მასვე ეწოდა ნათლიის სახელი ელისაბედ და დაფლეს ჯრუჭის მონასტერშიდ" (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ახალი Q კოლექცია, ტ. 1, 1957 წ.).

სხვა ხელნაწერი წიგნის, სვინაქსარის, მინაწერში აღნიშნულია, რომ ბატონიშვილ მზეხათუნს „დარჩა ორი ძენი და ორი პატარა ქალი" (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, H კოლექცია, ტ. 4, 1950 წ.).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობდა სხვა მზეხათუნ ბატონიშვილიც, იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის და, უმცროსი მზეხათუნის მამიდა, რომელიც უფრო ადრე ასევე თავად წერეთელზე, კერძოდ, ამ საგვარეულოს თავკაცზე, „ზემო ქვეყნის" სარდალ პაპუნა წერეთელზე იყო გათხოვილი (ოლღა სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, II, გვ. 108.) პაპუნა წერეთელი დაიბადა 1740 წელს და გარდაიცვალა 1790 წელს, დასაფლავებულია ჯრუჭის მონასტერში. აქვე

იქნება დასაფლავებული მისი მეუღლე მზეხათუნ ბატონი-შვილიც.

ასევე სამეფო კართან იყო დაახლოებული ბეჟან ბეჟანის ძე წერეთელი, იგი დოსითეოს ქუთათელის ძმისშვილი იყო, იმერეთის მეფის გიორგის სიძე (ისტ. დიკუმენტები იმერეთის სამეფ., I, გვ. 50, № 44) დოსითეოსი და მისი ძმები ჯრუჭის მონასტერთან ახლო ურთიერთობაში არიან, ყმამამულსაც სწირავენ მას. თუ ბეჟანი (1715–1720) ჯრუჭშია დასაფლავებული, მაშინ მისი მეუღლეც იქ უნდა განისვენებდეს. ესე იგი, ზემოთ დასახელებულ ორ მზეხათუნთან ერთად ჯრუჭში შეიძლება სხვა ბაატონიშვილებსაც ჰქონდეთ სამუდამო განსასვენებელი (საისტორიო მოამბე, 5, 1950, გვ. 170-171, 175, 180-182.)

ორიოდე ცნობით თითქოს ჯრუჭის მონასტერშია დასაფლავებული იმერეთის მეფე დავით II. მაგრამ ეს არ დასტურდება.

მინანერებში ამოკითხული ისტორია

ძველი ხელნაწერი და ნაბეჭდი წიგნების მინანერები უძველესი მასალაა მკვლევართათვის. იქ შეიძლება ვნახოთ მათი გადწერის თარიღი, გადამწერის ვინაობა, ამა თუ იმ საეკლესიო ან საერო მოღვაწის ბიოგრაფიის დეტალები, მნიშვნელოვან მოვლენათა თარიღები, ქვეყნისა და ხალხის ცხოვრების ცალკეული ეპიზოდები, ეკლესია-მონასტრების აშენებისა და მდგომარეობის ამბები, ცალკეულ ადამიანთა ნატვრის, ოცნებისა თუ ფიქრების ამსახველი ჩანაწერები და სხვა.

მოვიტანთ ჯრუჭის მონასტრის წიგნებიდან მინანერების რამდენიმე ფაქტს.

სამი წმინდანის ხელში გამოვლილი წიგნი. ჯრუჭის მონასტერში ინახებოდა მნიშვნელოვანი საღვთისმეტყველო წიგნი – იოანე სინელის კიბე ანუ კლემაქსი (XII-XIII ს.ს.), რომელიც დღეს დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (H ფონდი, N 1669). ამ წიგნის მთარგმნელია წმინდა ექვთიმე ათონელი, რომლის ანდერძითაც იწყება ხელნაწერი: იმიტომ ჰქვია ამ წიგნს კიბე, „რამეთუ (იოანემ) ვითარცა კიბე სათნოებათა შექმნა წიგნი ესე და მდაბალთა საქმეთაგან იწყებს და თანა მაღალთა მიმართ აღვალს, ვითარცა აღსასრულსა წიგნისა ჰპოოთ გამოსახული კიბე სათნოებათა“...

ამ ეგზეგეტიკის გადამწერია ნიკრა, ხოლო მფლობელი ჯრუჭის მონასტრისთვის შეწირვამდე ღირსი მამა, დაყუდებული გერმანე. ჯრუჭის მონასტრისათვის მამა გერმანეს სულის საოხად შეუწირავს ყოვლად სამღვდელო გენათელ მიტროპოლიტს ექვთიმეს (ეფთვიმე შერვაშიძე – შემდგომში წმინდა ექვთიმე გელათელი). წიგნზე არის მისი მინანერი:

„ქ: ესე წმინდა კლემაქსი ღირსის მამის დაყუდებულის

გერმანეს ნაქონი არის. და მე ყ(ოვლა)დ სამღვდელთა გაუნათელ მიტროპოლიტმან ეფთვიმიმ დაყუდებულის სულის საოხად ჯრუჭის უდაბნოს მონასტერს შევსწირე... ფებერვლის (8), ჩლუა (1791) და ვინც აღმოიკითხოთ მისთვის შენდობას ბრძანებდეთ“. აქვე მეუფე ექვთიმეს ბეჭედი დასმული.

ჯრუჭის მონასტრიდან წიგნი საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში გადაიტანა ექვთიმე თაყაიშვილმა – წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცმა.

ესე იგი, ამ წიგნმა სამი ქართველი წმინდანის ხელში გამოიარა და ამ წმინდანებს სამივეს ექვთიმე ერქვა: მთარგმნელი ღირსი ექვთიმე ათონელი ანუ მთანწმინდელი, ჯრუჭის მონასტრისათვის შემწირველი წმინდა ექვთიმე გელათელი და გადამრჩენელი ანუ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში მიმტანი წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცი, რომელმაც ამასთანავე აღწერა ჯრუჭის მონასტერი, იქ დაცული ხელნაწერები, ხატები და სხვა საეკლესიო ნივთები.

ჯრუჭის მონასტერში უკვე სხვა მკითხველს თვით ექვთიმე გელათელზე ასეთი მინაწერი გაუკეთებია ამავე წიგნში: „გენათელი მიტროპოლიტი ევთიმე გარდაიცვალა რუსეთს 1822 წელს“...

ქართლ-კახეთის დედოფალ დარეჯანის შემოწირული წიგნი. ჯრუჭის მონასტრის ძველი ნაბეჭდი წიგნებიდან აღსანიშნავია 1771 წელს თბილისში ერეკლე მეფის კარზე არსებულ სტამბაში დაბეჭდილი „პარაკლიტონის“ ორი ეგზემპლარი, რომლებიც დღეს საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაშია დაცული. პირველის ფურცლებზე რამდენიმე მინაწერია, მათ შორის დავით მიტროპოლიტის ხელით. ყდებს შიგნიდან ფორზაცად აკრავს 1815 წელს საჩხერის სტამბაში დაბეჭდილი სამოციქულოს ფურცლები, (K 271/5 09). მეორე ეგზემპლარის ფურცლებზე რამდენიმე ადგილას მითითებულია, რომ პარაკლიტონი ჯრუჭის მონასტრისაა,

ხოლო ბოლო გვერდზე შემწირველის, ქართლ-კახეთის დედოფალ დარეჯანის მინაწერია: „შენ, ჩვენს სასოებას, ჯრუჭის უდაბნოს წმინდა გიორგის, შემოგწირე მცირე ესე წმინდა პარაკლიტონი ჩვენ, საქართველოსა და კახეთის დედოფალმან, დარეჯან. საოხად და მოსახსენებლად მამის ჩვენის, გიორგი დადიანის სულისათვის. ამინ! ამინ! ამინ! 1777 წელი“ (პარაკლიტოს, ტფილისი, 1771 წელი, K 275/5 09, იხ. აგრეთვე, ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები, ტ. 1, 2010 წ., გვ. 177).

სავანის წმინდა გიორგის ეკლესიის ოთხთავის ამბავი. კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია სავანის წმინდა გიორგის ეკლესიის უძველესი ხელნაწერი წიგნი – ოთხთავი ანუ სახარება. მისი მინაწერებიდან ვგებულობთ, რომ ამ წიგნს უცნაური ამბავი გადახდომია. ოთხთავის მომგებელია (შემკვეთია) მერაბ კალმახელი და მისი მეუღლე ელენე, გადამწერი – მელქისედეკი. სავანის წმინდა გიორგის ეკლესიისათვის შეუწირავს ჯრუჭის წმინდა გიორგის მონასტრის არქიმანდრიტ სვიმონ ქავთარაძეს. შემდეგ ეს სახარება ეკლესიიდან გაუტანიათ და არქეოლოგიის კომისიის წევრის დიმიტრი ბაქრაძისათვის უჩუქებიათ. მერე თითქოს დაკარგულა და თბილისში უნახავს 1883 წელს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს სიმონ აფაქიძეს, დაუბრუნებია და ისევ შეუწირავს სავანის ეკლესიისათვის – გადაუცია ამ ეკლესიის დეკანოზის იოანე აბაშიძისათვის (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. 4, II კოლექცია... საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. VII, 1950 წ.). თუმცა მინაწერები შეიძლება მთლად სრულყოფილად ვერ ასახავდეს სინამდვილეს. უფრო ზუსტად გადმოგვცემს ამ სახარების ამბავს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტ სიმონის 1883 წლის წერილი იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელისადმი, სადაც ვკითხულობთ: ჯრუჭის

ხელნაწერი სახარება რომ გადავეცით არქეოლოგ დიმიტრი ბაქრაძეს, მან დამიბრუნა ის და მასთან ერთად მეორე ხელნაწერი სახარება, როგორც ჯრუჭის კუთვნილი, მაგრამ ეს უკანასკნელი დათვალიერების შემდეგ აღმოჩნდა სავანის ეკლესიის და გადავეცი ხსენებული ეკლესიის დეკანოზ იოანე აბაშიძესო (სცსა, ფ. 1448, ს. 9475). როგორც ჩანს მასზე ჯრუჭის მონასტრის ადრინდელი კუთვნილების წარწერაც იყო და ამიტომ მოხვდა არქიმანდრიტ სიმონთან, რომელმაც ყველაფერი გაარკვია და ისევ ძველ მფლობელს დაუბრუნა. 1919 წელს კი სავანის ოთხთავი უკეთ დაცვის მიზნით, როგორც უმნიშვნელოვანესი ხელნაწერი წიგნი, საჩხერე-ჭიათურის ეკლესია-მონასტრების სხვა ხელნაწერებთან ერთად, ექვთიმე თაყაიშვილმა წაიღო თბილისში, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში.

იმერეთის მონასტრების ჩამონათვალი. 1752 წელს გადაწერილი „ხრონოღრაფი“ (H 1671) დავით მიტროპოლიტის კუთვნილება ყოფილა. მის ერთ-ერთ მინაწერში ჩამოთვლილია იმერეთის მონასტრები და მნიშვნელოვანი ტაძრები: „ქ. მოწამეთა, გელათი, ჩხარი, ბარბარა, გოგნი, კაცხი, სვეტი, ღვიმე, ჯრუჭი, უბისა, მონასტერი ვარძია, ხორითი, ბარბა წმინდა, ვანი, ხონი, მათხოჯი, მარინე ფარცხნალს, ვანისა გ-ღვთის, ნიკოლოზ ნ-ა, ჭელიში, გლოლა, მრავალდა“ (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, H კოლექცია, ტ. 4).

დიაკონის ნატვრა და ფიქრები. „კრებული“ (H 1688), XVII-XVIII საუკუნეები. დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. მინაწერი: „დაშა, თუ მივემთხვიო კეთილსა სადმე მარგარიტსა, ვითარცა წყაროსა ირემი წყურიელი, ვინ სადა ღირსებისა მომპოვებელ, რათა საფასესა ამას უსასყიდლოსა მიემთხვია. ვაი, სევდითა ამით და გონებითა მოწყულთა, ვითარცა ავაზაკთაგან მოველი, ვითარცა ადამ მხსნელად უფალსა

და ვითარცა მოსე ეგვიპტეს. გლაზაკი დიაკონი ბეჟუაშვილი იოანე. ქორონიკონს ჩყიბ (1812), ლარიბი ცხომარეთს“ (გვ. 97). მინაწერმა შემოგვინახა ჯრუჭის მონასტერში მოღვაწე ერთ-ერთი დიაკვნის ვინაობა და მისი ფიქრები.

1811-1812 წლების ძნელბედობები იმერეთში. გუჯრების კრებული (H 1705), XVIII-XIX საუკუნეები. შემკრები და გადამწერი მღვიმის მონასტრის არქიმანდრიტი იოანე. მინაწერი: საუბარია 1811-1812 წლების ძნელბედობებზე. ჟამი, შიმშილობა, რუსეთის შემოსვლა. „ამ ორ წელიწადსა აოხრდა იმერეთი, ეკლესიები დაიხურნენ, მიტროპოლიტები ტყესა და ნაპრალებში იმალებიან, სამღვდელოება გაჭირვებაშია“. ამ დროს მოსულა დოსითეოს მიტროპოლიტი (წერეთელი) ჯრუჭის მონასტერში, მას თან ჰყოლია დავით, სახლთუხუცესის ძე მეურნედ, „რომელიცა აკურთხა თვით მიტროპოლიტად ხინოისა, მრავალჟამიერ ჰყოს ორივე ბიძა-ძენი ღმერთმან, ამინ!“

როგორც ცნობილია, 1811-1812 წლებში დიდი უბედურება დაატყდა იმერეთს, რუსეთის მმართველობის დამყარებას თან დაერთო მოუსავლიანი წლები, ჟამი, წყალდიდობები და იმერეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი იმსხვერპლა. ეს ამბები სხვა წყაროებიდანაც დასტურდება. აქვე ვგებულობთ, რომ ამ წლებში მიტროპოლიტი დოსითეოს წერეთელი (წმინდა დოსითეოს ქუთათათელი) ჯრუჭში მოსულა ახალგაზრდა დავით მიტროპოლიტთან ერთად. როგორც ჩანს, დოსითეოსიც გარკვეული ხანი იმყოფებოდა ჯრუჭის მონასტერში.

მღვდელი გიორგი ზაბახიძე. „დაუჯდომელი“ გადანერილი XVIII საუკუნეში (H 1696). მინაწერიდან ირკვევა, რომ ამ დაუჯდომელის პატრონი ყოფილა მღვდელი გიორგი ზაბახიძე, რომელსაც სამღვთო წერილის სწავლა დაუწყია ჯრუჭის მონასტერში 1889 წელს, მორჩილი გამხდარა 1893 წელს. ხოლო 1895 წელს საჩხერეში გადაუყვანიათ „პრიჩეტნიკად“, 1901

წელს სხვიტორშია. დიაკვანი გამხდარა 1904 წელს, შემდეგ კი მღვდლად უკურთხებიან 27 წლისა. დაუჯდომელი მისთვის უჩუქებია ნათლიას, ანა წერეთლის ასულს 1904 წელს, აკაკი წერეთლის დას (საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, II კოლექცია, ტ. 4).

დიდი მამულიშვილის დაგვიანებით გამოქვეყნებული ნაშრომი ჯრუჭის მონასტერზე

2010 წელს საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო ხელოვნების კვლევის ცენტრმა და ხელნაწერთა ეროვნულმა ცენტრმა უმნიშვნელოვანესი გამოცემა განხორციელეს, წიგნად დაიბეჭდა ექვთიმე თაყაიშვილის ნაშრომი „ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველეები“, რომელიც აქამდე ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში იყო დაცული. წიგნი გამოსაცემად მოამზადა ზაზა სხირტლაძემ, ნათია გელდიაშვილის მონაწილეობით.

ჯრუჭის მონასტერი ცნობილი იყო, როგორც უმნიშვნელოვანესი საეკლესიო და კულტურული კერა, ასევე ახლომდებარე სოფლების ამალორძინებელი. მას უმდიდრესი ისტორია გააჩნია და XIX საუკუნეშივე მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება. მას მრავალი უცხოელი და ქართველი სწავლული იკვლევდა, მაგრამ რაოდენ სასიხარულოა, რომ ამ უმდიდრეს მონასტერს სწორედ საჭირო დროს ისეთი სიძველეთა ქომაგი და ცნობილი მეცნიერი მოუვლინა განგებამ, როგორიც დიდი ექვთიმე თაყაიშვილი – წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცი იყო. ექვთიმეს ღვაწლი ჯრუჭის მონასტრის წინაშე განუზომელია. მან 1919 წლის აგვისტოში მოინახულა მონასტერი, აღწერა იგი, მისი ხელნაწერები, ხატები და საეკლესიო ნივთები. თან წაიღო იქიდან თბილისში, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში უნიკალური წიგნები და სიგელ-გუჯრები.

დღეს განსაკუთრებული როლი ენიჭება ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შესრულებულ ჯრუჭის მონასტრის მთავარი ტაძრის, მისი ლაპიდარული და საფლავთა ნარჩენების აღწერებს, რადგან მონასტერი 1991 წელს მიწისძვრამ დაანგრია. ექვთიმე თაყაიშვილი ჯერ ტაძარს, სამწირველოებს,

გუმბათს, სარკმელებს, კედლებზე არსებულ ბარელიეფებს აგვინერს, შემდეგ ყურადღებით გადმოაქვს იქ არსებული ლაპიდარული წარწერები და განმარტავს მათ. ამ წარწერებიდან გამომდინარე, ადგენს მონასტრის მფლობელ თავადებს ამა თუ იმ დროს. შემდეგ მეცნიერი ტაძრის შიგნით და მის გარეთ არსებული ისტორიული პირების საფლავების ეპიტაფიებს ალწერს. ეს ეპიტაფიები ყველაზე სრულად მას აქვს გადმოცემული. აქვე წარმოდგენილია უძვირფასესი ხატები და ჯვრები, მათი მხატვრული მნიშვნელობა, ღირებულება, წარმომავლობა და მათზე არსებული უმნიშვნელოვანესი წარწერები.

ნიგნში მთავარი ადგილი კი ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ჯრუჭის მონასტერის ხელნაწერების ალწერას უჭირავს. მეცნიერი ყველაზე დიდი ყურადღებით სწორედ ამ უნიკალურ ნიგნებსა და სიგელ-გუჯრებს ალწესხავს, ყოველმხრივ ახასიათებს ღათ, გადმოგვცემს მათ მნიშვნელობას, განმარტავს მინაწერებს და წარმომავლობას, ადგენს აგრეთვე მათი გადაწერის ადგილს, დროს, გადამწერებს, შემკვეთებსა და მონასტრისადმი შემწირველებს. აქ არა მარტო საეკლესიო, არამედ საერო ლიტერატურაც გვხვდება, რომელსაც დღეს უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავთ ჩვენი ერის კულტურულ მემკვიდრეობაში.

ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ჯრუჭის მონასტრისა და მისი სიძველეების ალწერები დიდი მოცულობისაა და საკმაოდ დიდი ნიგნიც გამოვიდა. ეს გამოცემა მნიშვნელოვან ადგილს დაიჭერს, როგორც დიდი მამულიშვილისა და მეცნიერის ნაშრომებში, ისე ჩვენს ეკლესია-მონასტრებზე არსებულ გამოკვლევებს შორის.

რაც მთავარია, ექვთიმე თაყაიშვილმა ჯრუჭის მონასტრიდან წამოიღო და საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ჩააბარა უნიკალური ნიგნები და სიგელ-გუჯ-

რები. რომ არა მისი ძალისხმევა, ძნელი წარმოსადგენია რა დაემართებოდა ამ უდიდეს სულიერ სიმდიდრეს მოახლოებულ საბჭოთა პერიოდში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმდროინდელმა ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტმა პავლემ (ჯაფარიძემ) კარგად გააცნობიერა ექვთიმე თაყაიშვილის საქმიანობის დიდი მნიშვნელობა ერისათვის და მიუხედავად საეპარქიო მმართველობის გაფრთხილებისა, გადასცა მას ზემოთ აღნიშნული წიგნები და სიგელ-გუჯრები. როგორც ექვთიმესადმი მიწერილი მისი წერილიდან ჩანს, არქიმანდრიტ პავლეს დიდი საყვედური და ხარჯიც მიუღია ეპარქიის მმართველებისგან ამის გამო (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, N 1492).

დიახ, ძალზე დაგვიანებით, მაგრამ მეტად მნიშვნელოვანი ნაშრომი დაიბეჭდა. კარგი იქნება, თუ ასევე გამოიცემა ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შესრულებული მღვიმევისა და კაცხის მონასტრების, აგრეთვე სხვა ეკლესიების აღწერები, რომლებიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული.

მოკრძალებით აქვე უნდა წარმოვადგინო ის მცირე ნაკლი, რაც ამ წიგნის შემდგენელ-გამომცემლებს გაპარვიათ.

რამდენიმე წელია, ჯრუჭის მონასტრის ისტორიას ვიკვლე. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, საქართველოს ეროვნულ არქივში, აგრეთვე ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმსა და ქუთაისის არქივში მრავალი მასალაა დაცული ამ სავანის შესახებ. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში არსებული ექვთიმე თაყაიშვილის გამოკვლევანი ჯრუჭის მონასტრისა და მისი სიძველეების შესახებ მის წიგნად გამოცემამდე შევისწავლე. იქ ორი პარალელური ხელნაწერია: პირველი თვით ექვთიმეს ხელითაა უმეტესად ფანქრით ნაწერი, რომლის გარჩევა ცოტა ძნელია, ხოლო მეორე ტექსტი გადანერვილია ექვთიმეს ხელნაწერიდან მისი თანაშემწის ნინო ლოღობერიძის მიერ, რომელიც კარ-

გად იკითხება, მაგრამ რამდენიმე ადგილას ზუსტად არ იმეორებს დედანს. გამომცემლებს უმეტესად ეს ტექსტი აქვთ გამოყენებული.

ნაკლოვანია წიგნში დაბეჭდილი იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის მიერ ჯრუჭის მონასტრისათვის მიცემული 1809 წლის სიგელის ტექსტი, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. განსაკუთრებით დამაღონა იმან, რომ ნ-ჯერ ნახსენები ჯრუჭის ახლოს მდებარე ჩემი სოფლის სახელი „მოხვა“ გამომცემლებმა 5-ჯერ არასწორად დაბეჭდეს – „მახვა“.

ექვთიმესეულ ტექსტში ჩამოთვლილია ჯრუჭის მონასტრის მიმდებარე სოფლები: ცხომარეთი, უზუნთა, ყვიჩორი, ქვემოხევი. შემდეგ ავტორი წერს: „მოხვის იქით გაუქმებული სამების ეკლესია“. ეს ნაწილიც გადამწერის ტექსტიდანაა გამოქვეყნებული, რომელსაც „მოხვის“ მაგიერ „ბოხვა“ უწერია (თუმცა კითხვის ნიშანს კი უსვამს). არადა იქვეა დედანი, ექვთიმე თაყაიშვილის უბის წიგნაკი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, N 800), რომელშიც სრულიად გარკვევით ამოიკითხავთ „მოხვას“. ამის გამო წიგნის გეოგრაფიული პუნქტების საძიებელში გვხვდება არარსებული ტოპონიმები „ბოხვა“ და „მახვა“, რაც მეცნიერულ გამოცემას არ შეეფერება.

ჯრუჭის მონასტრის მიმდებარე მონასტრების აღწერისას ექვთიმე თაყაიშვილი ახსენებს რაჭის ქედზე მდებარე ველტყევის (სხვაჯის) მონასტერს და წერს: „ეს მონასტერი სხვაჯაზედ 15 ვერსითაა მოცილებული“. გადამწერმა „სხვაჯის“ მაგიერ „სხვებზედ“ დაწერა და გამომცემლებმაც ასე გამოაქვეყნეს.

წიგნზე ნამძღვარებულ შესავალში ვკითხულობთ, რომ მიტროპოლიტი დავითი (წერეთელი) სამეგრელოს ეპისკოპოსობის (ქყონდიდლობის) შემდეგ 1834 წლიდან ჯრუჭის მონასტერში დაბრუნდა, იქვე გარდაიცვალა და დაიკრ-

ძალაო. დიახ, დაბრუნდა, მაგრამ მეუფე დავითი 1843 წელს იმერეთის ეპისკოპოსი გახდა, მან ნაყოფიერი საქმიანობა გასწია ამ თანამდებობაზე, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა გუბერნატორებთან, მრავალი მნიშვნელოვანი საქმე განახორციელა იმერეთის ეპარქიაში. გარდაიცვალა ქუთაისში 1853 წელს და აქედან წაასვენეს ჯრუჭის მონასტერში.

სხვა შეცდომებზე აღარ შეეჩერდები. შეიძლება ეს ყველაფერი ზოგს წვრილმანებად მოეჩვენოს, მაგრამ ვთვლი, რომ თუკი როდესმე ამ წიგნის ახალი გამოცემა მომზადდება ან ელექტრონული ვერსია დაიდება ინტერნეტში ეს მცირე ნაკლი უნდა გამოსწორდეს.

დიდად ვაფასებ ბატონ ზაზა სხირტლაძის მეცნიერულ მოღვაწეობას. მის მიერ შედგენილი და გამოცემული ექვთიმე თაყაიშვილის „ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველეები“ მნიშვნელოვანია როგორც საქართველოს ისტორიისათვის, ისე დიდი მამულიშვილის მემკვიდრეობის სრულყოფილად წარმოდგენისათვის. ასეთი მაგალითები ჩვენი ერის ისტორიიდან ახალ ძალას გვძენს ქვეყნის აღორძინებისა და გამთლიანებისათვის. იმედია, წარსულში სახელგანთქმული ჯრუჭის მონასტერიც სრულყოფილად აღდგება და მასთან ერთად მისი მიმდებარე სოფლებიც აღორძინდება და გამრავლდება მთელ საქართველოსთან ერთად.

ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილი გლეხები ზემო იმერეთსა და რაჭაში

ამ ნარკვევში ზემო იმერეთისა და რაჭის მრავალმა წარმომადგენელმა შეიძლება ნახოს თავისი გვარი და გადახედოს საკუთარ ისტორიას, ანუ ამ გლეხების ვინაობა ბევრს დააინტერესებს და ზოგი მათში თავის წინაპრებსაც ამოიცნობს.

ჯრუჭის მონასტერს მრავალი გლეხი ეკუთვნოდა ზემო იმერეთსა და რაჭაში. მას გლეხებს, მამულებს და საეკლესიო ნივთ-სამკაულს სწირავდნენ მეფე, დედოფალი, უფლისწულები, საეკლესიო მოღვაწენი, ცალკეული თავადები. განსაკუთრებით სწყალობდნენ ამ სავანეს წერეთლები, რადგანაც მონასტერი, გარკვეული დამოუკიდებლობის მიუხედავად, რომელიც მას მეფე სოლომონ I-მა მიანიჭა, მათ მფლობელობაში შედიოდა და მათ ძვალთსაშესალაგს წარმოადგენდა. როცა სოლომან დიდმა რაჭის ერისთავი როსტომი დაამარცხა და საერისთავო ჩამოართვა, ამ საერისთავოს ნაწილი წერეთლებს გადასცა. ამ ამბების შემდეგ მიიღო ჯრუჭის მონასტერმა ის გლეხები, რომლებიც მას რაჭაში ეკუთვნოდნენ.

ყველაზე სრულად ჯრუჭის მონასტრის გლეხების ჩამონათვალი მოცემულია 1809 წელს მეფე სოლომონ მეორის მიერ ჯრუჭის მონასტერისათვის მიცემულ სიგელში (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd № 1329). იგი დაწერილია სქელი ქაღალდის გრაგნილზე, რომლის სიგრძეა 2 მეტრი და 33 სანტიმეტრი და სიგანე 55 სანტიმეტრი. მის თავში ფერადად, ძალიან ლამაზადაა შესრულებული ჯრუჭის მონასტრის ნახატი, მის წინ ცხენზე ამხედრებული წმინდა გიორგის გამოსახულებით. ღმერთი დაჰყურებს ყველაფერს და ანგელოზი გვირგვინს ადგამს წმინდა გიორგის წინაშე მუხლმოდრეკილ და მავედრებელ იმერთა მეფე სოლომონ II

თავზე, რომელიც გრაგნილს აწვდის წმინდანს. მეფის თავთან ასომთავრული წარწერაა: „მეფე სოლომონ მეორე“. გრაგნილზე ვკითხულობთ სტრიქონს: „ეჰა, შენ შვიდნილ უძლეველო"... სწორედ ამ სიტყვებით იწყება სიგელის ტექსტი. მისი მხატვრობა შესრულებული ყოფილა იმერეთში მცხოვრები მხატვრის დავით დიასამიძის მიერ (სურ. 3).

სიგელის შესავალი ნაწილი წარმოადგენს სოლომონ II იმერთა მეფის სახელით აღვლენილ უმშვენიერეს ხოტბას წმინდა გიორგისადმი. შემდეგ კი ჩამოთვლილია ჯრუჭის მონასტრის გლეხები იმერეთსა და რაჭაში თავიანთი ვალდებულებებით და მათი მონასტრისადმი შემწირველები.

სიგელი ჯრუჭის მონასტრიდან საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში გადაიტანა ექვთიმე თაყაიშვილმა – წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცმა. მანამდე მანვე იმდენად მნიშვნელოვნად მიიჩნია იგი, რომ თავისი ხელით გადაწერა. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია მის მიერ ფანქრით გადაწერილი ეგზემპლარი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, № 487). ექვთიმე თაყაიშვილის შემდეგ ეს ისტორიული საბუთი აღწერა, გამოიკვლია და გამოაქვეყნა სარგის კაკაბაძემ „საისტორიო კრებულში“ 1928 წელს.

როცა ეს სიგელი ვნახე აღფრთოვანებული დავრჩი მისი მოცულობით, შესრულების მაღალი დონით, მხატვრობითა და ხელწერით.

სიგელში ასზე მეტი გლეხია ჩამოთვლილი, რომლებიც ჯრუჭის მონასტერს ეკუთნოდა. ამათგან დიდი ნაწილი ზემო იმერეთის მკვიდრი იყო, დანარჩენი კი – რაჭის. შემდეგ ზოგიერთი მათგანი რაჭიდან გადმოვიდა და ზემო იმერეთში, ჯრუჭის მონასტრის ახლომდებარე სოფლებში, დასახლდა ამ მონასტრისავე ხელშეწყობით. აქვე მითითებულია ყველა სამონასტრო გლეხის საცხოვრებელი ადგილი, მონასტრი-

სათვის მისაცემი გადასახადის ზომა და სახე, სამუშაო დღეების რაოდენობა და სხვა ვალდებულებები.

ზემო იმერეთში ჯრუჭის მონასტერს გლეხები შემდეგ სოფლებში ჰყავდა: სოფელ სკინდორში, ჭილოვანსა და ითხვისში მონასტერს ეკუთვნოდა სოლომონ პირველის მიერ შეწირული გლეხები: ფხალაძე თამაზა და მისი ძმები – ნასყიდა, ბერიკი და ივანიკი. აგრეთვე გიორგიტა, დათიკ, თედორიკ და გოგიტ ფხალაძეები. მამუკა, პავლიკ, სესიკ, კაკურ და ლაზარიკ ტყემალაძეები. აგრეთვე ბეჟან აბდუშელიშვილისაგან შეწირული გოგიტა ტყემალაძე და მისი ძმა, მამუკა და სესიკ ყიფშიძეები, დათიკა კაპანაძე.

კათოლიკოსს იოსებს, მეფე სოლომონ I-ის ძმას, მონასტრისათვის შეუწირავს სამი გლეხი შუქრუთს: ხიხონა, პეტრე და კიკოლა მეფარიძეები. ბატონიშვილ გიორგისგან შეწირული გლეხები იყვნენ ზოდს მცხოვრებნი: სვიმონიკა, შაქარიკა და თამაზიკა ყავლაშვილები. აქვე მეფე დავითისგან შეწირული იყვნენ ხეჩუნ, მიქელა და ნასყიდა ყავლაშვილები. ლევან გამყრელიძის შეწირული ივანიკ ყიფშიძე და მისი ძმა.

ზურაბ წერეთლისაგან შეწირული იყო კაცხს ნაყიდი გლეხი კუპატაძე, ჩიკიკიშვილი(?) პეტრე და ივანიკა.

სოფელ ქორეთში მონასტერს ეკუთვნოდნენ გლახუკ დათვიაშვილი. აგრეთვე ბიძინა, პაატა, გიგილ, დათიკ, სეზნიკ გუდაძეები. ივანიკ და გიგილ მეგრელები. დათიკა, გოგიტა და ბასილიკა კაპანაძეები. ივანიკა ლილუაშვილი, გოგიტა, ბუჭუკა და ბერიკა შარვაძეები. ხახუტა, მჭედელი, შოშიკა, პავლიკა, პეტუკა, საბა, ნინიკა, გიორგელა, მამუკა, პატიკა, გაბრიელა ქამუშაძეები. ქამუშაძეების ნაწილი შემდეგ მონასტერმა სოფელ უზუნთაში დაასახლა.

ითხვისში მონასტერს ეკუთვნოდა პაპუჩა და დათიკ მეგრელიშვილები. მონასტრის გლეხები იყვნენ აგრეთვე დათიკ

მჭელიძე, ნინიკა, სახუტელა, ივანიკა რაზმაძეები, ბეჟია ბიჭაშვილი, გოგიტა ბერიკაშვილი და მისი ძმები, გოგიტა ტაბუცაძე, რომელსაც ხაბაზობა ევალეობდა.

მონასტერმა ყორნის (ზოდთან) დაასახლა ჯრუჭის წინამძღვრისაგან ნაყიდი კაპანაძე მამუკელა, კუჭაშვილი გიგელი და სვიმონ ხუცისშვილი. ბაჯითში მონასტერს ჰყავდა ქაიხოსრო წერეთლისაგან შეწირული ჩუმაშვილი კაციელა. აქვე ცხოვრობდნენ თუშიშვილი ბეჟანა და ხოსია.

რაჭაში მონასტერს გლეხები ჰყავდა „სხვაგვას მოსახლე კვარას ძირს ქვათაძე ზაზუნია, ბეჭუკა, მამუკა“, რომლებსაც ხაბაზობა ევალეობდათ. მასვე ეკუთვნოდა „კურთხეული მეფის სოლომონის (იგულისხმება სოლომონ I) წყალობად ნაბოძები ფარახეთს დემეტრადისსეული სასახლე და ხუთი გლეხი თავისი მინით, ზვრით, ტყით, საყდრით, სასაფლაოთი, მთით და ბარითა, საძებრითა და უძებრითა“. ეს გლეხები იყვნენ: სეხნიკა ნადირაშვილი და მისი ძმები. აგრეთვე შაქარა, ბერიკა, მახარიკა, კაციელა, რამაზიკა და თამაზიკა ჩილუნაძეები (ჩილვინაძეები) თავიანთი სახლიკაცებითა და ოჯახებით. შემდგომ ჩილვინაძეთა ერთ-ერთი წარმომადგენელი – ფრიდონი მონასტერმა სოფელ მოხვაში დაასახლა.

ჭიბრევეში მონასტერს ეკუთვნოდნენ ომიადე ივანიკა, მახარიკა, ბუჭუკა, გლახუნა, თვალიკა, ნინიკი და გოგიტა. ამ ომიადეთაგან ერთ-ერთი, გოგიტა, მონასტერს მოხვაში დაუსახლებია.

ჩამოთვლილი გლეხების თვითეულ ოჯახს მონასტრისათვის უნდა გადაეხადა: „ერთი კოკა ღვინო, ერთი კოდი პური, ერთი ქათამი, მარჩილის ხორცი, საური“ (საური ფულადი გადასახადი იყო). ევალეობდათ აგრეთვე „სეფეობა (მუშაობა მონასტერში) კვირაში ორი დღისა“.

მეფე სოლომონ პირველის მეუღლეს, დადიანის ასულს, დედოფალ მარიამს შეუწირავს ჯრუჭის მონასტრისათვის

სხვაეაში მცხოვრები რაჭველიშვილები გიორგიტი, დავითი-
კი, ღვთისიკი და რამაზიკა, რომელთაც მზარეულობა ევალე-
ბოდათ. სამაგიეროდ მონასტრის არქიმანდრიტსა და მის
კრებულს უნდა ეწირა დედოფლისათვის მარიამობის დღესას-
წაულზე და ღვთისმშობლის ტაძრად მიყვანების დღეს.

პაპუნა, ზურაბ და ბერი წერეთლების მიერ იყვნენ შეწი-
რული მონასტრისათვის ონში მოსახლე ორი ებრაელი დანიე-
ლა ხახუაშვილი და ხახუა არონაშვილი, რომლებსაც ფულადი
გადასახადი, რამდენიმე ორგული და სანთელი უნდა ეძლიათ
მისთვის. წედისსა და ირში მოსახლე გლეხებს მასურა, კაცუნა,
ქუთურა, გოგია და ბუჭუკა მაისურაძეებს რკინა უნდა მიეცათ
მონასტრისათვის. წერეთლებსვე შეუწირავთ შქმერს მოსახლე
გლეხები: დათიკა, სვიმონიკა, ბერიკა და გოგიტა დაუშვილები.
ამათგან თვითეულს მონასტრის ემართა ორი ლიტრა ყველი,
რვა კოდი ქერი, საური, ცხენის ხედნა და ზამთარში შენახვა.

ჯრუჭის მონასტერს ეკუთვნოდნენ ბარში მოსახლე სუ-
ლაძე მახარიკა და სულაძე პაპუჩა. პაპუჩა სულაძე შემდეგ
თითქოს მოხვაში დაასახლეს, თუმცა თანამედროვეთაგან არ-
ავის სმენია ამ გვარის არსებობა მოხვაში.

ჯრუჭის ერთ-ერთ წინამძღვარს უყიდია კუპრაძე ივანიკი.

წერეთლებს შეუწირავთ მონასტრისათვის მრავალძალში
მცხოვრები ორი გლეხი – გლახუკა და სვიმონიკა სხირტლა-
ძეები, ხოლო ასევე მრავალძლედი შიო სხირტლაძე თავისი
ოჯახით, სიგელის მიხედვით, უკვე იმერეთში, სოფელ ბა-
ჯითში ცხოვრობდა და ჯრუჭის მონასტერს ემსახურებოდა.

ქვედში მონასტერს ეკუთვნოდნენ შიოშ ფალავანდიშვი-
ლისა და მისი ძმის, ბერისაგან, შეწირული გიორგი ხუცესი
და მისი ძმა.

შქმერში მონასტრის კუთვნილ მიწაზე დაუსახლებიათ
გაგნიძე ოთარა და მისი ძმა, რომელთაც მონასტრისათვის
ერბო და ყველი უნდა მიეცათ და ცხენი უნდა შეენახათ.

პეტრე ერისთავს შეუწირავს ფოჩხიძე კიკოლა, ბუჭუკა და დათიკა.

ჯრუჭულის ხეობაში როსტომ ერისთავსა და წერეთლებს შორის მიმდინარე ბრძოლების დროს მიმდებარე სოფლები ნასოფლარებად იქცნენ. მოგვიანებით წერეთელმა პაპუნამ, ზურაბმა და ბერმა ნასოფლარი მოხვა და ხერთა ჯრუჭის მონასტერს შესწირეს. ამ დროს მოხვაში ცხოვრობდნენ ორნი ძმანი პეტრიაშვილები – მღვდელი მიქელი და მისი ძმა თომა. შემდეგ მოხვაში დაასახლეს მემარნიშვილი მამუკა და მისი ძმისწული გოგიტა – პეტრე ერისთავის დედის, მარიამ აბაშიძისაგან შეწირულნი (მათი შთამომავლები დღეს მერმანიშვილებად იწერებიან). დაასახლეს აგრეთვე საყვარელა ბრეგაძე – სოლომონ პირველის ძმის, არჩილ ბატონიშვილისაგან შემოწირული. ჯრუჭის არქიმანდრიტმა სიმონ აბაშიძემ მონასტრის თეთრით შეისყიდა კუჭაშვილები: შიო თავისი ცოლ-შვილით, კვირია თავისი ცოლ-შვილით, დათიკი თავისი ცოლ-შვილით, სვიმონ ხუცესი თავისი ცოლ-შვილით, პაატელა თავისი ცოლ-შვილით. შემდეგ დაუსახლებიათ მოხვაში კვირია, დათიკ, ივანიკ, გიგილ, სვიმონიკ და პაველიკ კუჭაშვილები. ასევე ჩუმაშვილი კაციელა – ქაიხოსრო წერეთლისაგან შემოწირული, ცერცვაძე გაბრიელ და დავით – ჯრუჭის წინამძღვრისაგან ნაყიდნი. ორნი ძმანი ლაცაბიძეები – სვიმონ და შიო, სულაძე პაპუჩა, ომიადე გოგიტა. აგრეთვე „რუსი“ გიორგი (გოგავა) – მისი უწმინდესობის კათოლიკოს მაქსიმესაგან რუსეთს ნაყიდი და შემოწირული.

მოხვაში მცხოვრებლებს ევალებოდათ გარკვეულ დღეებში მონასტერში „ჭურის რეცხვა, ხარით, ცულითა და წალდით მუშაობა“.

საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცულია ჯრუჭის მონასტრის საბუთების სია (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9471), რომლებიდანაც ნაწილს მივაკვლიეთ. ამ საბუთების დასახელებიდანაც ჩანს მონასტრის კუთვნილი გლეხების

გვარები და ზოგიერთი შეწირული ადგილ-მამული. ამ სიითაც ვგებულობთ, რომ მონასტერს გიორგი ბატონიშვილისაგან მიუღია ყაველაშვილები, რომლებიც შემდეგ დავით მეფის შეწირულების დავთარშიც იხსენიებიან. აქვე ყოფილა იგივე მეფისაგან გაცემული ომიაძეების შეწირულობის დავთარი. მეფე დავითს შეუწირავს აგრეთვე ყორნისის (სოფელ ზოდთან იყო) პარტახი, რომელიც შემდეგ მეფე სოლომონ II-ის შეწირულობის დავთარშიც იხსენიება. მეფე სოლომონსვე შეუწირავს მონასტრისთვის ქავთარაძეები და სათევზაო ადგილი ყვირილაზე – ღრუდო, ხოლო მის მეუღლეს, დედოფალ მარიამს – რაჭველიშვილები. აქვე ყოფილა სოლომონ I-ის მიერ გაცემული დავთარი დავით მღვდლისადმი (წერეთელი) ფარახეთის მამულის წყალობის შესახებ. დავით მღვდლისათვის რაღაც უწყალობებია ალექსანდრე ბატონიშვილს (მეფე სოლომონ I-ის შვილს), საჩუქრის სახე არ იხსენიება. სხვა წერილით მაქსიმე კათალიკოსს ხორბალი უბოძებია. წერეთლების ორი წერილიც სახელდება, ერთის მიხედვით მათ ომიაძეები შეუწირავთ მონასტრისათვის, ხოლო მეორის მიხედვით სხვა ყმა და მამული. ვიმეორებთ, რომ აქ დასახელებული საბუთებიდან ნაწილი მიკვლეული და ვრცლად გამოყენებული გვაქვს.

აქ მოხსენებული თავადების, აზნაურების, საეკლესიო პირებისა თუ გლეხების შთამომავლებმა შეძლებიდაგვარად დღესაც უნდა მოვილოცოთ ხოლმე ჯრუჭის მონასტერი, ვიზრუნოთ და ვიფიქროთ მასზე...

ჯრუჭის მონასტერი სოფლების ამაღორძინებელი და გლეხთა ქომაგი

ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტებმა ძირითადი როლი შეასრულეს მიმდებარე სოფლების თავიდან დასახლებაში და აღორძინებაში. ისინი იყვნენ აგრეთვე მონასტრის კუთვნილი გლეხების ქომაგები, მათი ცხოვრების მომწყობნი და მომწესრიგებლები. აი, ამის მაგალითები: 1855 წლის აპრილში ჯრუჭის მონასტრის იმდროინდელი გამგებელი, უფროსი მღვდელმონაზონი, ნეოფიტე მოხსენებას უგზავნის ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს გენერალ მაიორ თავად მუხრანსკის, რომ ჩემი საგანმგებლო ჯრუჭის მონასტრის ყმები შორაპნისა და რაჭის მაზრებში ძალიან შევიწროებული არიან ამ მაზრების მმართველებისა და იასაულებისგან, რომლებიც ხედავენ რა მათ მფარველის გარეშე, მთავრობის ბრძანების საწინააღმდეგოდ იქცევიან და მიჰყავთ ყოველი კომლიდან ერთი კაცი და ზოგჯერ მეტიც მოლაშქრე მილიციაშიო. ასეთი უსამართლობისა და ძარცვის გამო, გლეხები „განდრეკილ არიან მონასტრის სამსახურიდან“. გთხოვთ, კეთილი ინებოთ და აჩვენოთ „საეკლესიოთა ყმათა ზედა საფარველი“ და უბრძანოთ ამ უსამართლობის მოქმედთ ღმობიერად მოპყრობაო (საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1448, საქმე 9473).

იმავე წელს იგივე უფროს მღვდელ-მონაზონ ნეოფიტეს, რომელიც ამ შემთხვევაში ჯრუჭის მონასტრის მამულის მმართველად სახელდება, უჩივლია აზნაურ სარიდან ბარათაშვილისათვის, რომელსაც ჯრუჭის მონასტრის ყმების, კუჭაშვილებისათვის, სახლის მასალა წაურთმევია.

ამის გამო ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარ ნიკოლოზს შორაპნის მაზრის მმართველობის საჩხერის ნაწილის უფროსი

მოახსენებს, რომ ბარათაშვილს მონასტრის ყმებისთვის მასალა არ წაურთმევია, მხოლოდ მდინარე ჯრუჭულის პირზე უნახავს წყალდიდობისას წამოღებული ათი ფიცარი და წაუღია სახლში. ყმები კუჭაშვილები მივიდნენ მასთან ფიცრების დასაბრუნებლად. ბარათაშვილმა შეაძლია მათ ორი მანეთი ფიცრების ნაცვლად, მაგრამ ყმები ამას არ დაეთანხმენო (სცსა, ფ. 1448, ს. 9473).

ამკარაა, რომ ამ შემთხვევაში სამართალმა პური ვერ ჭამა, მონასტრის ყმები მდინარის მიერ წაღებული მასალის გამო ვერ გაბედავდნენ აზნაურისათვის ბრალდების წაყენებას. საბუთებში აღარა ჩანს, თუ როგორ დამთავრდა საბოლოოდ ეს საქმე.

1860 წელს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტი ბესარიონი სწერს რაჭის მაზრის უფროსს თავად ერისთავს, უწერის ნაწილის სოფელ ფარახეთის მცხოვრებ ჯრუჭის მონასტრის ყმას გოგისა (ასე უნდა იკითხებოდეს) ჩილუნაძეს ჰქონია ადგილ-მამული და მოსახლეობა ხოტევის ნაწილის სოფელ სხვადასხვაში ორმოცდაათ წელზე მეტხანს, როგორც თავის სამკვიდრო, საიდანაც აუყრია სოფელ კრიხის მცხოვრებ აზნაურს ფრიდონა ხეიძეს და წაურთმევია ყოველგვარი ქონება. ამ შემთხვევაზე გამოკვლევა დაუწყიათ უწმინდესი სინოდის კანტორაში და თქვენს კანცელარიაშიც უნდა იყოს ეს საქმეო, – მიმართავს არქიმანდრიტი მაზრის უფროსს, – მაგრამ როგორც ჩილუნაძე ამბობს, ამ საქმეს მსვლელობა არ ეძლევა იმ ხეიძის მეცადინეობით, რომელსაც ძმა ივანე ხეიძე ჰყავს სამსახურშიო. არქიმანდრიტი სთხოვს მაზრის უფროსს, მიეცეს ამ საქმეს მსვლელობა და არ მოაკლდეს მონასტრის ყმას მართმსაჯულება და არ იქნეს დაჩაგრული იმ ხეიძის შეძლებითა და მოხერხებითო (სცსა, ფ. 1449, ს. 1383).

ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვრები და ბერმონაზვნები, კრებულის ყველა წევრი დიდ ყურადღებას აქცევენა მო-

ნასტრის ყმებს, ანესრიგებდნენ ურთიერთობებს მათ შორის და ამკვიდრებდნენ კეთილ დამოკიდებულებას. ამის მაგალითად შეიძლება მოვიტანოთ სოფელ ცხომარეთში მცხოვრები ძმები სივსივაძეების ხელწერილი, რომელიც მათ დაუდევთ 1861 წელს არქიმანდრიტ ბესარიონის წინაშე. ძმები სტეფანე, მაქსიმე, გლახუა, დათია და გიორგი გოგიას ძენი სივსივაძეები თავს ვალდებულად თვლიან და პირობას დებენ, რომ მშობლებს, რომლებმაც მოხუცებულობაში ცალკე ცხოვრება ისურვეს, ყოველ წელს მისცემენ თვითნებულს ოცდახუთ კოდ სიმინდს და ოცდახუთ „სანყავე“ ღვინოს (სცსა, ფ. 1448, ს. 9454.).

აი, კიდევ ერთი მაგალითი მონასტრის მსახურის მიერ გლეხებს შორის ურთიერთობის მოგვარებისა.

ერთ უთარილო წერილში, რომელიც XIX საუკუნის ბოლოს უნდა ეკუთნოდეს, ჯრუჭის მონასტრის მეურნე სწერს იმერეთის ეპისკოპოსს (რომელთანაც გლეხებს უჩივლიათ), თქვენი ყოვლად უსამღვდლოესობის ბარათი მივიღე ჩემდამი რწმუნებული მონასტრის ყმების საქმეზე, მოხვას მცხოვრებ ხარება სხირტლაძესა და ბეჟან გაგავაზე, „უსაფუძვლოდ შემოტანილსა მათ მიერ საჩივრის საცილო ადგილისა კუჭაშვილის ლაზარიკის მიერ“. რადგან დადგენილი ვარ ამ მონასტრის მეურნედ, ვალდებული ვარ ყველაფერი გავარკვიო, – წერს წერილის ავტორი, – ამ საქმეზე თქვენს წინაშე მოსული მთხოვნელები „ეთანხმენ ხსენებულ კუჭაშვილს ფიცზედ და ხატიც თვითონ მათ მოუსვენეს კუჭაშვილს და ფიცის ფურცელზედ ხელი მოაწერეს და თავისის ნებისამებრ დააფიცეს კუჭაშვილი, რომელზედაც ფიცის ფურცელი მათ მიერ ხელმოწერილია. ამასთანავე აღმოჩნდა მოპარული სამონასტრო ადგილი და შემოიტანა კუჭაშვილმა სასარგებლოდ მონასტრის ადგილისაგან საკმაო ფული. ადგილიც აღმოაჩინა და სარგებლობაც უჩვენა მონასტერს. და ადგილი მას მიეცა სამუშაოდ, რადგანაც დაიფიცაო. ამაზე

ნულარ შენუხდებით, საქმე გათავებულია. თქვენს მდივანს განუცხადე სიტყვიერად და უნდა მოეხსენებინა, როდესაც თქვენს მეუფებას ვიხილავ, მაშინ მოგახსენებთ დაწვრილებითო (სცსა, ფ. 1449, ს. 1382).

მოხვისთვის უმნიშვნელოვანესი სალოცავი, სოფლის დამასახლებელი და პატრონი ჯრუჭის წმინდა გიორგის მონასტერი იყო.

როგორც ცნობილია, ჯრუჭის მონასტერს მრავალი ადგილმამული ჰქონდა ზემო იმერეთსა და რაჭაში. როგორ ხდებოდა ამ მამულების გამოყენება. რა წილი ერგებოდა იქიდან მონასტერს და რა ნაწილი მის დამმუშავებელ გლეხებს?

საქართველოს ეროვნულ არქივში მოიპოვება საბუთები, საიდანაც შეიძლება გავიგოთ, ამ მამულების დამმუშავების წესები და პირობები. XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში მონასტერი მიწის ნაკვეთებს იჯარით აძლევდა გლეხებს. მიწის დამმუშავების მსურველი გლეხი დებდა პირობის წერილს მონასტრის წინამძღვრის სახელზე, რომლითაც მას ეძლეოდა მიწის დამმუშავების უფლება. მოიჯარე გლეხი ვალდებული იყო, მესამედი ნაწილი ამ მიწებზე მოყვანილი მოსავლისა მონასტრისათვის ჩაებარებინა, თვით მიეტანა იქ „თავისი ხარით, კაცითა და ხარჯით“. ამასთანავე გლეხს ნაკვეთი უნდა დაემუშავებინა „გამორჩეულს ალოზე“, შემოეღობა იგი და დაეცვა დათვისაგან. თუ უმუშევრობით, შეუღობაობით ან დათვისაგან დაუცველობით ყანას რაიმე ზარალი მიადგებოდა, გლეხს უნდა ეზლო, მონასტერს თავისი წილი არ უნდა დაჰკარგვოდა. ამასთანავე გლეხს, მონასტრის დაუკითხავად არ უნდა აეშენებინა ნაკვეთზე „არავითარი საბინაო და შენობა თვინიერ სამცველო კარვისა“. (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9484, 9485, 9486, 9490, 9491, 9492, 9493...) გლეხები საყანე ნაკვეთს იღებდნენ სამი,

ოთხი, ხუთი ან ექვსი წლით, იშვიათად, ერთი წლის ვადით. თუ მომავალშიც გააგრძელებდნენ იმავე ნაკვეთის დამუშავებას, ახალი პირობის წერილი უნდა დაედოთ. ზოგიერთ წერილზე ზემოდან აწერია: გამოიცვალოს ამა და იმ რიცხვში ან გამოიცვალა, უნდა გამოიცვალოს და ა. შ. ესე იგი, მონასტერი სისტემატურად აქცევდა ყურადღებას ამ წერილების გამოცვლას, – როცა გლეხს წინა პირობის წერილით შეთანხმებული ვადა გაუვიდოდა, ახალი უნდა დაეწერათ.

საყანე ნაკვეთები გაიცემოდა ძირითადად მონასტრის მახლობლად, მდინარე წყალფენილას მარჯვენა მხარეს (მდინარე წყალფენილასა და მდინარე ფასკნარის შუა) არსებულ ადგილზე – მოსალოცავზე. ეს ტოპონიმი ახლაც არსებობს, იგი დღეისათვის სოფელ უზუნთის ნაწილს წარმოადგენს. აქ ჩამოსახლდნენ ზედა უზუნთიდან უკეთესი ადგილმდებარეობისა და მიწების გამო. აქვე იხსენიებიან ტოპონიმები: ნალობიევი ჯრუჭულის მარცხენა მხარეს, ცხომარეთში, აგრეთვე ქვიტკირის საწნახელი და შუა სათიბი დღევანდელი უზუნთის ტერიტორიაზე.

ჯრუჭის ახლომდებარე და მისი ქვეშევრდომი სოფლების გლეხებიდან მონასტრის კუთვნილ მიწებს იღებდნენ ქორეთელი (უზუნთაზე ხიზნად მყოფი), ქვემოხეველი, მოხველი, ცხომარეთელი, ყაველაშვილებში მცხოვრები (ზედუბნელი) გლეხები.

პირობის წერილები დადებული ჰქონდათ და მონასტრის მიწებით სარგებლობდნენ ცხომარეთის მკვიდრი გლეხები: გლახუა გიორგის ძე სივსივაძე 1875-1879-81 წლებში პირობის წერილს უდებს არქიმანდრიტ კირილეს და იღებს ყანებს მოსალოცავზე: შუა სათიბის თავზე, ქვიტკირის საწნახელთან და კოდის წყალზე (სცსა, ფ. 1448, ს. 9492, 9493).

გიორგი გოგიას ძე (გიორგის ძე) სივსივაძე 1875 და

1877 წელს პირობის წერილებს აძლევს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს კირილეს და იღებს რამდენიმე ნაკვეთს, კერძოდ, ნალობიევს, კენტაურას, ქვიტკირის საწნახელთან (სცსა, ფ. 1448, ს. 9484, 9485).

დათია გიორგის ძე სივსივაძე პირობის წერილს აძლევს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს სიმეონს, რომლის თანახმად იღებს ოთხ ნაკვეთს: ჯრუჭულის გაღმით საკრამიტეს ბოლოს, აუზის ყანას, ქვიტკირის საწნახლის გადმოღმით, კოდის წყლის გადაღმით – 6 წლის ვადით (სცსა, ფ. 1448, ს. 9495, 1886 წ.).

სოფელ ქვემოხევის მკვიდრნი გარსია კიკიას ძე აბრამიშვილი 1892 წელს პირობის წერილს აძლევს არქიმანდრიტ სიმეონს (სცსა, ფ. 1448, ს. 9486). ფარნაოზ გარსევიანის ძე აბრამიშვილი 1906 წელს პირობის წერილს აძლევს არქიმანდრიტ ნიკიფორეს (სცსა, ფ. 1448, ს. 9490), ესენი შეიძლება მამა-შვილი იყვნენ. აგრეთვე სოფელ ქვემოხევის მცხოვრები გლეხი გიგო სვიმონის ძე ბრეგვაძე 1879 წელს პირობის წერილს აძლევს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს კირილეს და იღებს ერთ ნაკვეთს მოსალოცავზე, სახელდობრ ქვედა სათიბის პირზე, სამ ქცევას, სამი წლის ვადით. (სცსა, ფ. 1448, ს. 9496).

მოხველ გარსევან და ლაზარე დავითის ძე კუპატაძეებს 1885 წლიდან ექვსი წლის ვადით იჯარით ჰქონდათ აღებული 5,5 ქცევა მიწა უზუნთაზე (სცსა, ფ. 1448, ს. 9494).

გიორგი თედორეს ძე ტყემალაძეს 1886 წლიდან აღებული ჰქონდა ორი ქცევა მიწა მოსალოცავზე, სახელდობრ ნასაკირების (უზუნთა) თავზე. გიორგი ტყემალაძის პირობის ხელწერილს გარედან აწერია: გიორგი ლევიას (თუ ლეკიას) პირობა ყანისათვის (სცსა, ფ. 1448, ს. 9497).

ყველა ზემოხსენებული სოფელი ამ დროისათვის ჩიხის საზოგადოებაში შედიოდა.

აგრეთვე პირობის წერილს აძლევენ 1874 წლის ოქტომბერში ჯრუჭის არქიმანდრიტს სერაპიონს უზუნთაზე ხიზნად მყოფი გლეხები ქორეთის საზოგადოების სოფელ ქორეთიდან გლახუა, ტატო, მარკოზა და ალექსი გიორგის ძენი ქამუშაძეები, რომლებიც ოთხი წლით იღებენ მოსალოცავზე ფასკნარის პირის დიდ ყანას და ვაკე ყანას იქვე, სათიბის პირზე ტატოს მაგიერ ხელს აწერს პრიჩეტნიკი საჩინო ეზიაშვილი, დანარჩენების მაგიერ – ნიკო ქამუშაძე. ამტკიცებენ მოსამართლენი ივანე ქამუშაძე, გიორგი გრძელიშვილი და ივანე დარბაიძე (სცსა, ფ. 1448, ს. 9491). იმავე ძმებიდან ტატო და მარკოზა 1879 წლის 25 იანვარს ახალ პირობის წერილს აძლევენ ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტ კირილეს და იჯარით იღებენ ერთ ნაკვეთს მილის წყლის ახლოს სამი წლის ვადით (სცსა, ფ. 1448, ს. 9482).

1863 წლის სოფელ ქორეთის ეკლესიის მეტრიკული წიგნით ტატო გოგის ძე ქამუშაძე ქორეთშია. მას და მის მეუღლეს ელისაბედ სვიმონის ასულს შეეძინათ შვილი გერმანე. ესე იგი, ამ წლის შემდეგ არიან უზუნთაზე მოსულნი (სცსა, ფ. 489, ან. 6 საქმე 1621).

სოლომონ II ის ზემოთნახსენები სიგელიდან ირკვევა, რომ მონასტერს ქორეთში ჰყავდა თავისი გლეხები – ქამუშაძეები. მოგვიანებით, როგორც ჩანს, უმინობის გამო მონასტერმა ქამუშაძეების ნაწილი უზუნთაზე გადმოიყვანა დროებით ხიზნებად, საბოლოოდ კი კიდევაც დამკვიდრდნენ იქ და დღესაც ცხოვრობენ. ასე რომ ქამუშაძეების უზუნთაზე გადმოსახლება ჯრუჭის მონასტრის დამსახურებაა.

სავარაუდოდ ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო იმერეთის სასულიერო მთავრობის მიერ შქმერს მცხოვრები დავით, ლევან, ბართლომე და სტეფანე დაოშვილებისათვის (დაუშვილებისათვის) მიცემული ნაკვეთი მდინარე ჯრუჭულის პირას 1866 წელს (სცსა, ფ. 1449, ან. 1, ს. 1385).

იყო შემთხვევები, როცა ცალკეული გლეხები საყანედ გამოყოფილ მონასტრის მიწებზე საცხოვრებელ ნაგებობებსაც აგებდნენ. თუ ასეთი ნაგებობა მონასტრის ახლოს იყო, მაშინ მისი წინამძღვარი და კრებული ცდილობდა გლეხის სხვა ადგილზე გადაყვანას, რადგან მის ახლოს გლეხების ცხოვრება მონასტრის განაწესით არ შეიძლებოდა. ბერების ცხოვრება გარკვეულწილად მაინც მყუდრო, ამქვეყნიური ყოველდღიურობისაგან დაშორებული უნდა ყოფილიყო და ამას, საჭიროების შემთხვევაში, სახელმწიფო ორგანოებიც იცავდნენ. მაგალითად, ადრე „ყავილაშვილების სოფელს“ მცხოვრები გრიგოლა ყიფშიძე და ცხომარეთს მცხოვრები დათია სივსივაძე, რომლებიც გაუფრთხილებიათ საჩხერის განყოფილების უფროსს მაჭავარიანს და შუამავალ მოსამართლეს ავალიანს დაკავებული ადგილის დატოვების შესახებ, 1869 წელს სთხოვენ ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს სერაპიონს, რომ „უშუამდგომლოს სადაც ჯერ იყოს“ და ნება მისცენ მათ მონასტრის მახლობელ საყანე ადგილზე თვითნებურად აგებულ ბინაში ცხოვრების გაგრძელებისა, რადგან ძველ საცხოვრებელ ადგილას არ ჰქონდათ „მამა-პაპათაგან საკმაოდ ადგილ-მამული“. სამაგიეროდ ყოველწლიურად მივართმევთ მონასტერს ლალას და ვასიამოვნებთ მონასტრის კრებულსო. (სცსა, ფ. 1448, ს. 9489). სხვა საბუთიდანაც ზუსტდება, რომ დათია სივსივაძის სამკვიდრო მამული ცხომარეთში იყო და მონასტრის ახლომდებარე ადგილიდან დათიას გადასახლება ძველ ადგილას გადაუწყვეტია საეპარქიო მმართველობას იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელის განკარგულებით: „მისის მეუფების განკარგულებითა უნდა გარდავესახლო ძველსავე სამამო ადგილსა ზედა, სახელდობ ცხომარეთს, მიზეზისა გამო სიახლოვისა მონასტრისა“. დათია ითხოვს მონასტრის არქიმანდრიტისაგან, წელს არ შემიძლია გადასვლა და მომავალ წლამდე მომეცი აქ ცხოვრების ნებაო (სცსა, ფ. 1448, ს. 1499).

ამის გარდა მოხველ გლეხებს ევალეობდათ მონასტრის სამსახური (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd N 1329) უკლებლივ ყველას „ვითა ერთი იმა მოხვის სოფლის მცხოვრებნი გლეხნი და უკეთუ, საჭიროების მონასტრისა ხურვანობითა თუ სხვადასხვა სამსახურითა, გამოიყვანს მოუშორებლად მონასტერი ყოველ შემთხვევაში“... (სცსა, ფ. 1448, ს. 9499). ზოგიერთი გლეხი ურჩობას ბედავდა და თავს არიდებდა მონასტრის სამსახურს. ამ დროს მონასტრის არქიმანდრიტი იძულებული ხდებოდა, ასეთი გლეხების ამბავი სამართალდამცავი ორგანოსათვის შეეტყობინებინა. ამის მაგალითია ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტის წერილი საჩხერის ნაწილის უფროს მაჭავარიანისადმი, რომელიც უჩივის მოხველ გლეხებს ონისიმე ფარსადანის ძესა და ალექსი თაზიას ძეს მონასტრის სამსახურის თავის არიდების გამო: „და თუმცა მოვსთხოვე მათ მრავალგზის ესრეთი სამსახური და მოვალეობისა მათისა აღსრულებად, გარნა არა ემორჩილებიან ესრეთის მოთხოვნილებას და წინააღმდეგი და ურჩნი არიან ყოველს შემთხვევასა შ(ინ)ა, ხოლო მიზეზითა მათითა სხვანიცა პირნი განდრეკილ არიან მონასტრის სამსახურისგან, ამისთვის ვაუწყებ თქვენს მაღალკეთილშობილებას და მორჩილად გთხოვთ კეთილ განკარგულებისათვის, რათა დააკმაყოფილოთ მონასტერი მათის დანაკლისის სამსახურითა, როგორც გასრულის დროებისათვის, ეგრეთვე აწმყოსა შ(ინ)ა. იქმნეს იგინი ხელწერილს ქუეშე მონასტრის სამსახურისა აღმასრულებელ, ვ(ით)ა ერთი იმ სოფლის გლეხნი, ამაზედ იმედნეული ვარ, ფრიად საჩქაროდ ინებებთ განკარგულებას და არა დამიგვიანებთ უშორეს ერთი კვირისა (სცსა, ფ. 1448, ს. 9499, 1867 წ.).

მონასტრის სამსახურს სხვა სოფლის გლეხებიც გაუბოდნენ. ჯრუჭის მონასტრის გამგებელი ნეოფიტე სთხოვს რაჭის მაზრის უფროსის მოვალეობის აღმასრულებელს, რომ

მონასტრის ყმები ბარსა და ცხმორს მცხოვრებნი გიორგი და სოფრომ (გვარები არ იკითხება) არ ასრულებენ მონისტრის მიმართ ვალდებულებებს და დააჯარიმეთ და შეაშინეთო (სცსა, ფონდი 1449, საქმე 1380, 2015 წ.).

ექვთიმე თაყაიშვილი საჩხერე-ჭიათურის ეკლესია-მონასტრებში

1919 წლის ივლისში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ეკლესია-მონასტრების დაცვის მიზნით შექმნა კომისია, რომელსაც მათი ქონების აღწერა ევალებოდა. კომისიის თავმჯდომარედ ექვთიმე თაყაიშვილი დაინიშნა. უკვე აგვისტოში იგი საჩხერისა და ჭიათურის ეკლესია-მონასტრებს ეწვია და ყველაზე დიდი დრო ჯრუჭის წმინდა გიორგის მონასტერს დაუთმო. იქ დაცულმა უნიკალურმა ხელნაწერმა ნიგნებმა, სიგელ-გუჯრებმა, ოქრო-ვერცხლით შემკულმა ხატებმა და სხვა საეკლესიო ნივთებმა ალაფრთოვანა დიდი მამულიშვილი და გულმოდგინედ აღწერა მთელი მონასტერი: ლაპიდარული და საფლავთა წარწერები, ტაძრის აგებულება, ხატები, ჯვრები... მთავარი ყურადღება მონასტრის ხელნაწერებს დაუთმო, ბევრი მათგანი თავისი ხელით გადმოწერა კიდეც. თან ახლდა ფოტოგრაფი, რომელმაც ტაძრის ფოტოები გადაიღო. ექვთიმეს შეკრებილი მასალა კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული და როგორც ზემოთ წარმოვადგინეთ, იგი 2010 წელს წიგნადაც გამოვიდა ზაზა სხირტლაძის თაოსნობით (ექვთიმე თაყაიშვილი, ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველეები).

დიდი მეცნიერი ჯრუჭულის ხეობის თუ მის მიმდებარე სოფლებსა და ეკლესია-მონასტრებსაც ასახელებს, მის უბის წიგნაკში (ხეც, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, N 800) ბევრ საგულისხმო ფაქტს შეხვდებით. მასპინძლად და ინფორმატორად გულისხმიერი, განათლებული და კეთილგანწყობილი მასპინძელი, ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტი პავლე ჯაფარიძე ჰყავდა.

აი, რამდენიმე ჩანაწერი ექვთიმეს უბის წიგნაკიდან:

„საჩხერეში ღამე გავათიე ვლადიმერ ასლანის ძე ჯაფარიძის სახლში, მისი მეუღლე ელისაბედი. შვილები გერმანიაში კონსტანტინე, მერე პავლე“.

შემდეგ ჯრუჭის არქიმანდრიტს, მამა პავლეს ახსენებს და მის მიერ მიწოდებულ ინფორმაციებს გადმოგვცემს: „ჯრუჭთან სოფლები: აღმოსავლეთისკენ ცხომარეთი, დასავლეთისკენ უზუნთა, იქვე უზუნთის გვერდზედ სამხრეთისკენ ქვემო ხევი, ჩრდილოეთით, რაჭის გზაზე ყვიჩორი. ამათ ყველას ერთი მღვდელი ყავთ, პატარ-პატარა სოფლებია. მოხვას იქით გაუქმებული სამების ეკლესია“. მართლაც მე-19 საუკუნესა და მე-20-ის დასაწყისში უმეტესად მოხვის ეკლესიის მღვდელი წარმართავდა მისი მიმდებარე სოფლების მრევლის ნათლობას, ჯვრისწერას და სხვა რიტუალებს. ეს ყველაფერი ძალიან კარგადაა დაფიქსირებული მოხვის წმინდა გიორგის ეკლესიის მეტრიკულ წიგნებში, რომლებიც თბილისში, ეროვნულ არქივშია დაცული (საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 489). ნახსენები სამების ეკლესიის ნაშთები დღესაცაა მოხვის სამხრეთით, ქედზე, ამ ადგილს მოხველები მეტად მნიშვნელოვან სალოცავად მივიჩნევთ. იგი უძველეს დროს უნდა იყოს დაარსებული. შეიძლება იქ პატარა მონასტერიც იყო, რადგან სოფელს საკმაოდ დაცილებულია. ტაძრის შენობა, როგორც ჩანს, ექვთიმეს ჯრუჭში ყოფნის დროსაც იყო შემორჩენილი. სოფელი ყვიჩორიც არსებობდა მაშინ, მაგრამ 40-იან წლებში მისი მცხოვრებლები მთლიანად სამხრეთ საქართველოში, ბოლნისის რაიონში გადასახლეს.

მიყვებით დიდი მამულიშვილის უბის წიგნაკის ცნობებს: „სხვაგვის მონასტერი რაჭაში გადასასვლელ მთაზედ ახლა გაუქმებულია და ნივთები გადატანილია ჭელიშის მონასტერში, ეს მონასტერი სოფელ სხვაგაზედ 15 ვერსით არის მოშორებული. დასავლეთით ჯრუჭისა 15 ვერსზედ არის გაუქმებული ვანის მონასტერი, ეხლა ვანის პატარა ეკლესია

არსებობს წირქვალის საზოგადოებაში. აღმოსავლეთით ჯრუჭისა მთის გადაღმა არის გაუქმებული კვერეთის მონასტერი, ეხლა ეკლესიად გადაკეთებული კვერეთისა 15 კომლით, ანტონ ხონელის ანდერძში იხსენიება" (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ექვთიმე თაყაიშვილის არქივი, N 800).

საუბარია ველტყევის ანუ სხვაგვარი მონასტერზე, რაჭა-იმერეთის გამყოფ ველტყევის მთაზე, რომელსაც მოხვედლები უმეტესად „უდაბნოს ეკლესიად“ მოვიხსენიებთ (იხ. გივი ჩილვინაძე, ველტყევის მონასტერი: <http://saunje.ge/index.php?id=1485&lang=ka>; <http://www.aunbioni.ge/veltyevis-monasteri>) ან: გივი ჩილვინაძე, წინაპართა მიერ ლოცვით გაჯერებული ლოდები: ველტყევის მონასტერი – „რაჭის უდაბნო“, ჟურნალი კარიბჭე, 2017, 15-28 ივნისი, N 12, გვ. 59-61. ან გივი ჩილვინაძე, წინაპართა ნაცქერი სივრცეები, 2021 წ.). ამ მონასტერს ექვთიმე თაყაიშვილი რაჭაში მოგზაურობისა და იქაური ეკლესია-მონასტრების აღწერაშიც ახსენებს (ექვთიმე თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობა რაჭაში 1919 და 1920 წლებში, 1963 წელი) ვანი კი პატარა სოფელია დღევანდელ ჭიათურის მუნიციპალიტეტში, სანალიკე მთისკენ და იქაც იყო მონასტერი (მერაბ კეზევაძე, ვანის მონასტერი, საერთაშორისო კონფერენცია: „არქივმცოდნეობა, წყარომცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“, 2017). კვერეთის მონასტერიც თავად წერეთლებს ეკუთვნოდა, იქ განისვენებენ აკაკის წერეთლის ოჯახის წევრები (გივი ჩილვინაძე, წინაპართა ნაცქერი სივრცეები, 2021 წ.).

ექვთიმემ შეარჩია ჯრუჭის მონასტერში და თან წამოიღო იქიდან საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში უნიკალური წიგნები და სიგელ-გუჯრები. ექვთიმეს ყველა არ ატანდა წიგნებს, ზოგი არქიმანდრიტი საეკლესიო მმართველობის მითითებით სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა ძველი ხელნაწერების ეკლესია-მონასტრებიდან გატანას. მაგ-

რამ ჯრუჭში სწორედ რომ დიდებული არქიმანდრიტი იყო იმ დროს, მას კარგად ესმოდა ამ წიგნების ისტორიული მნიშვნელობა და ექვთიმეს ღვანლსაც კარგად ხედავდა. თუ რა მოკრძალებული დამოკიდებულება ჰქონდა მამა პავლეს ექვთიმეს მიმართ ამაში მისი წერილი გვარწმუნებს, რომელსაც აქვე მოვიტან (სტილი დაცულია):

1919 წ. 6 დეკემბერი

დიდად პატივცემულო

ბ. ევთიმე სიმონის ძე!

პირველ ყოვლისა გისურვებთ დღეგრძელობას თქვენი ძვირფასი მეუღლით და მონათესავეებით და ვევედრები ჩემი უღირსი ორღანოითა ჩვენს პატრონს დედასა ღვთისას, რომ დიდხანს არ მოშლოდეს თქვენი თავი სანყალ ჩვენ ერს და მოზარდ თაობას და ბრძანებულიყოთ ნუგეშად მათდა. ვიცი თქვენი კაცთმოყვარეობის ამბავი და იკითხამთ ჩემს უღირსებას: მარიამობის თვის აქეთ, რა რომ ჩემ მონასტერში ბრძანდებოდით და პირის პირ გავიცანი თქვენი დიდ ბუნებოვანება, აღიძრა ჩემი უღირსი სული სიყვარულით თქვენდა უფროს მშობლიურის მამისა და მზათ ვიყავ და ვარ პატივისცემად თქვენდა, რითაც კი შესაძლებელი იქნება ჩემ გნით. აგრეთვე სიმდაბლით მოგახსენებთ, მე რომ უკანასკნელად გახლდით თქვენთან ტფილისში თქვენ მიერ წაღებულ სამონასტრო წიგნების და ნივთების თაობაზე და შემახვედრა ჩემმა მთავრობამ ტყვილა უბრალო ძვირი და საყვედური და ხარჯი მანახვეს უბრალო თქვენთან ჩამოსვლით, მას აქეთ კიდევ დიდი საყვედური მივიღე, უფლება არა გქონდა, მოჭედული პატრონი სახარებები რომ გაატანეო. ვემზადებოდი თქვენი ბრძანების შესასრულებლად, ვაპირებდი მღვიმის მონასტრის ვაზის კარების გამოგზავნას, მაგრამ ველარ ვბედავ, სანამ თქვენ და ჩემი სასულიერო მთავრობა არ შეთანხმდებით და

მათგან ბრძანებას არ მივიღეფ, მანამ არაფრის გამოგზავნა არ შემიძლიან. თქვენ რომ 350 მანეთი დამიტოვეთ კარების გამოსაგზავნი, თუ ვინმე ნაცნობი წამოვიდა, გაახლებთ ან მე თვითონ მოგართმევთ. სიმდაბლით მოვიკითხამ თქვენს მე-ულლას.

დავშთები მარად თქვენი პატივის მცემელი უღირსი არქ. პავლე (ხეც, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, N 1492).

აქვე არ შემიძლია, არ აღვნიშნო მამა პავლეს უმშვენიერესი ხელწერის შესახებ, რომლითაც წერილია შესრულებული. აღნიშნული წერილი დიდი ხანია გადმოვწერე ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდიდან, თუმცა ჩემზე ადრე ქალბატონმა მაია ქებულაძემ გამოაქვეყნა (უცნობი ეპისტოლარული დოკუმენტი ექვთიმე თაყაიშვილის არქივიდან, საერთაშორისო კონფერენცია: „არქივმცოდნეობა, წყაროთმცოდნეობა – ტენდენციები და გამოწვევები“, 2017)

აი, ასეთი ვითარებაა ჩვენს მხარეში დიდი მამულიშვილისა და მომავალი წმინდანის – წმინდა ექვთიმე ღვთისკაცის სტუმრობისას. ვაზის კარი, რომელსაც არქიმანდრიტი პავლე ახსენებს თავის წერილში, მღვიმევის მონასტერში იყო, ესაა ხეზე კვეთის ბრწყინვალე ნიმუში და დღეს საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული. ექვთიმემ მამა პავლეს იმიტომ თხოვა მისი თბილისში გაგზავნა, რომ რადგან მღვიმევაში დედათა მონასტერი იყო, ქალი ჰყავდა წინამძღვარი და მას ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტები მეთვალყურეობდნენ.

ჯრუჭის მონასტრის შემდეგ მომავალმა წმინდანმა მღვიმევისა და კაცხის მონასტრები, სავანის, დარკვეთის, ეხვევისა და სპეთის ეკლესიები მოინახულა და აღწერა. მღვიმევის მონასტერშიც მნიშვნელოვანი ხელნაწერები აღმოაჩინა. ექვთიმეს ფონდში მღვიმევის მონასტრის წარწერების, ხელნაწერების, საეკლესიო ნივთების აღწერებია, აქვეა იმ დროს

გადაღებული 33 ფოტო. ყველა საეკლესიო კერას მფარველად მიაჩნდა დიდი მამულიშვილი, მღვიმევიდან გაგზავნილი წერილებიც აღმოჩნდა მის ფონდში. 1919 წლის 13 ნოემბრით დათარიღებული წერილით წინამძღვარი ქრისტინე სთხოვს შუამდგომლობას ჭიათურის თვითმმართველობასთან მონასტრისათვის ტელეფონის ხელახლა დადგმის თაობაზე, – რომელიც გაუგვიუქმეს, რადგან ათას მანეთს თხოულობდნენ წელიწადში, რომლის გადახდა მონასტერს არ შეუძლია, ისედაც აუტანელ გაჭირვებას განვიცდით... ძლიერ შეშინებული ვართ, რადგან გავრცელებულია ყაჩაღობაო. სთხოვს აგრეთვე, დაეხმაროს ადგილისა და წისქვილის დაბრუნებაში, რომელიც ჩამოურთმევიათ. ბოლოს დიდი პატივით მოიხსენიებს: „თქვენი ლოცვით მომხსენებელი მღვიმის მონასტრის წინამძღვარი უღირსი ილ. ქრისტინე“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდი, N 1491).

29 აგვისტოს ექვთიმე კაცხის მონასტერშია, იქიდანაც დაგვიტოვა იმ დროს შესრულებული აღწერილობანი წარწერების, ხელნაწერებისა და საეკლესიო ნივთებისა, მათთან ერთად 22 ფოტოა.

მონასტრების გარდა იმ დროს მოიარა ექვთიმემ ზემოთ ნახსენები ეკლესიები, ისინიც და მათი ნივთებიც სრულყოფილად გამოიკვლია და აღწერა. სავანის, დარკვეთის, ეხვევისა და სპეთის 62 იმდროინდელი ფოტო ინახება მის არქივში. ამ ეკლესიებიდანაც წამოიღო ექვთიმემ მნიშვნელოვანი ხელნაწერები. სასურველია, ამ ეკლესია-მონასტრების ექვთიმესეული გამოკვლევანი, აღწერანი და ფოტოები ისევე გამოქვეყნდეს წიგნებად, როგორც ჯრუჭის მონასტერზე გამოიცა მისი ნაშრომი. ამით აღნიშნული მნიშვნელოვანი ეკლესია-მონასტრების ისტორიასაც უკეთ გავაცნობთ დაინტერესებულ მკითხველს, მათ პოპულარიზაციასაც გავწევთ და დიდი მამულიშვილის ღვაწლსაც მეტად წარმოვაჩენთ.

წმინდა გიორგის ნაწილები ჯრუჭის მონასტერში

ჯრუჭის მონასტერში საუკუნეების განმავლობაში დაბრძანებული იყო უდიდესი სიწმინდე – წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილები. თეოფილე ხუსკივაძე გადმოგვცემს, რომ ეს სიწმინდენი მონასტერში მოუტანიათ საათაბაგოდან დევნილ ბერებს ჯრუჭის სახელგანთქმულ პირველ სახარებასთან ერთად (თეოფილე ხუსკივაძე, საისტორიო და საარხეოლოგიო აღწერა ყვირილის ხეობისა, „ივერია“, 1889 წ., № 172).

როცა ჯრუჭის მონასტერში მღვდელმსახურება შეწყდა, წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილები იქიდან წაუღია მღვდელმონაზონ ბენიამინს (ბერეკაშვილს). იგი XX საუკუნის 30-იან წლებში აღესრულა და სიკვდილის წინ ჯრუჭის მონასტრიდან წაღებული სიწმინდე, წმინდა გიორგის ძვლის სამი ნაწილი, თავის ძმიშვილისთვის, მღვდელ ნიკოლოზისთვის გადაუცია შესანახად და თან დაუბარებია, თუ ღვთის შეწევნით ჯრუჭის მონასტერი კვლავ გაიხსნებოდა, ეს სიწმინდე უკან დაებრუნებინა. წმინდა გიორგის ნაწილები პატარა ხის ლუსკუმაში ყოფილა ჩასვენებული. მამა ნიკოლოზს წმინდა გიორგის ხატი დაუწერიანებია, სიწმინდე მასში მოუთავსებია და ასე ინახავდა წლების განმავლობაში.

მე შეეხვდი მამა ნიკოლოზის შთამომავალს, საპატრიარქოს თანამშრომელს, დიდებულ ადამიანს და სამაგალითო ოჯახის თავკაცს ბატონ კახაბერ ვარდუცაძეს, რომელმაც მომიყვა მამა ნიკოლოზის თავგადასავალი. ბატონი კახაბერი ამ ამბავს უფრო ვრცლად თვითონ გააცნობს საზოგადოებას, მე კი მოკლედ მოგახეებთ: მამა ნიკოლოზს საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები მოუწოდებდნენ, მღვდლობა დაეტოვებინა და ჩვეულებრივი ცხოვრებით ეცხოვრა. 1938

წელს ადგილობრივ ხელისუფლებას იგი დაუპატიმრებია, ამ დროს მას წმინდა ნაწილები თან ჰქონია ზესტაფონის სუკის შენობაში. პატიმრობისას ასეთი სასწაული მომხდარა: ერთ-ერთი დაკითხვისას მოძღვარისთვის კვლავ მოუთხოვიათ ეკლესიის დატოვება, მაგრამ უარი მიუღიათ. ამ დროს ოთახში მოუხმიათ ჯალათისთვის. როცა იგი მამა ნიკოლოზს მიახლოებია და დასარტყმელად ხელი აღუმართავს, უცებ გაშეშებულია, გაქცევებულია და ადგილიდან ველარ იძვროდა თურმე. ამ დროს მამა ნიკოლოზს სინმინდე სამაჯურში ჰქონია შენახული. ყველა გაკვირვებულია ამ მოვლენით და მამა ნიკოლოზისთვის უთხოვიათ, ელოცა მათი თანამშრომლის გადარჩენისთვის. მართლაც მამა ნიკოლოზის ლოცვით ერთ ადგილზე გაშეშებული დამსჯელი ამოძრავებულია. ამ სასწაულის შემდეგ მამა ნიკოლოზი გაუთავისუფლებიათ. იგი ამბობდა თურმე, თითქოს მე ვიცავდი წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილებს და პირიქით მან დამიცვა წამებისგანო.

ბოლო წლებში ჯრუჭის მონასტრის წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილები მამა ნიკოლოზის შთამომავლებმა საპატრიარქოს ჩააბარეს და დღეს ისინი დაბრძანებულია თბილისის სამების საკათედრო ტაძარში.

იმედია, როცა ჯრუჭის მონასტრის მთავარი ტაძარი აშენდება და იქ ყველაფერი შესაბამისად მოეწყობა, წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილები ძველ სამყოფელს დაუბრუნდება.

ქრონიკები ჯრუჭის მონასტრის წარსულიდან

აქ მოვიტან სხვადასხვა წლის რამდენიმე ცნობას, რომლებიც გარკვეულ წარმოდგენას შეგვიქმნის ჯრუჭის მონასტრის ყოველწლიურ ცხოვრებაზე, იქ მიმდინარე ამბებსა და კრებულის მდგომარეობაზე.

1806 წელი. ქეთევან აბაშიძე-წერეთლისას ჯრუჭის მონასტრისათვის მაღალმხატვრულად შესრულებული, ლამაზად ნაქსოვი „გარდამოხსნა“ შეუწირავს, რომელსაც ასეთი ასომთავრული წარწერა ამშვენებს: „შეუწირმან იოსებ ძელი-საგან გარდამოხსნა უხრწნელი ხორცნი შენნი, ქრისტე, და არმენაკითა წმიდითა წაგრაგნა, სნეულებითა შემუსვრილი ახალსა საფლავსა დაგდუა. მე მსასოებელმან შენმან აბაშიძის ასულმან ქეთევან ვიმუშავე უხრწნელისა გუამისა შენისა გარდამოხსნა და სრულეყავ და აწ შენ თაყუანისგცემ ძელი-სამიერ გარდამოხსნილსა, იესო, ძეო ღვთისაო და ვითხოვე შენ მიერსა კაცთმოყუარებისაგან, რათა მრჩობლი ცხოვრება ჩუენი ცათა ფარვითა შენითა წარგუემართოს, ამინ. ქრისტეს აქათ ჩყვ(1806) ქრისტე, შეიწყალე მუშაკი ამის ჯანვერდი“ (ექვთიმე თაყაიშვილი, ჯრუჭის მონასტერი და მისი სიძველენი, 2010). ქეთევან აბაშიძე 1810 წელს რუსეთის ჯარისაგან მოდინახეს ციხის დამცველების მეთაური იყო. დღეს სათანადოდ არ არის შესწავლილი ამ გმირი ქალბატონის ცხოვრება. მისი მეუღლე, იმერეთის სამეფოს ზემო მხრის სარდალი ქაიხოსრო წერეთელი თურქეთში გაჰყვა რუსებისაგან დევნილ იმერეთის მეფეს სოლომონ II-ს და მხოლოდ მისი გარდაცვალების შემდეგ, 1815 წელს დაბრუნდა სამშობლოში. ქაიხოსრო 1828 წელს გარდაიცვალა და ჯრუჭის მონასტერშია დაკრძალული. გამოსარკვევია, თუ სად განისვენებს მისი მეუღლე ქეთევანი.

ამიტომ აუცილებელი ჯრუჭის მონასტრის არქეოლოგიური გამოკვლევა, რათა მომავალ თაობას სრულად შეეუნახოთ ამ დიდი საქრისტიანო და ისტორიული ცენტრის წარსულის ამსახველი ნაშთები.

1866 წელი. შეიქმნა სასოფლო საზოგადოებათა მმართველობანი. ამის გამო საქართველო-იმერეთის სინოდის კანტორა ახალ მითითებებს უგზავნის ეპარქიების მმართველობებს. ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარს არქიმანდრიტ სერაპიონს მოსდის გაბრიელ ეპისკოპოსის წერილი და მთავრობის წესდებულების ეგზემპლარები ახალი სასოფლო მმართველობის შესახებ. გაბრიელ ეპისკოპოსი განუმარტავს არქიმანდრიტ სერაპიონს, რომ ანის აღარ მიიღებთ მონაწილეობას საეკლესიო ყმების სამოქალაქო საქმეთა განხილვაში, რომელიც ამიერიდან სასოფლო მმართველობასა და სასამართლოს ეკუთვნით, თქვენ კი უნდა მიაქციოთ ყურადღება საეკლესიო ბეგარის შეკრებას და მონასტრის კუთვნილ მიწებზე მათ მუშაობასო (სეა, ფ, 1448, საქმე 9481).

1876 წელი. მიუხედავად იმისა, რომ მონასტერს თავისი გლეხებიდან, მამულებიდან, დუქნებიდან და იჯარით გაცემული საყანეებიდან საკმარის შემოსავალი ჰქონდა, ყოფილა დრო, როცა მის ძმობას ძალიან გასჭირვებია. 1876 წლის 15 აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში, ჯრუჭის მონასტრის კრებული სთხოვს არქიმანდრიტ კირილეს, რადაგან გაჭირვებულ მდგომარეობაში არიან, გამოუყონ მონასტრის გაყიდული ჯოგის ფულიდან თანხა. არქიმანდრიტი თანახმაა და სწერს მონასტრის ეკონომს გაბრიელს, გაანაწილოს კრებულის ძმათა შორის 90 მანეთი და წერილობით მოახსენოს მას. იმავე ფურცელზეა ეკონომ გაბრიელის პასუხი, თუ როგორ გაანაწილა ფული. ეს წერილი იმითაა უფრო საინტერესო, რომ წარმოდგენილია ძმობის წევრთა სია და აი ისიც:

მღვდელმონაზონი ნეოფიტე

მღვდელმონაზონი ეკონომი გაბრიელი
მღვდელმონაზონი ბენიამენ
მღვდელმონაზონი ათანასე
მღვდელმონაზონი არსენი
მღვდელმონაზონი ანთიმოსი
მღვდელმონაზონი ის (არ იკითხება)
მღვდელმონაზონი სან..... (არ იკითხება)
იეროდიაკონი დიმიტრი
იეროდიაკონი ონიფანტე
იეროდიაკონი პორფირ
მწირმონაზონი მელქისედეკ
მორჩილი სამსონ ზაბახიძე
მორჩილი ივანე

როგორც აღინიშნა, იმ დროს ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარია კირილე. ესე იგი, მონასტრის კრებული წინამძღვართან ერთად შეადგენდა თხუთმეტ კაცს. აქვე ვგებულობთ, რომ მაშინ მონასტრის ჯოგი, თუ მისი ნაწილი გაუყიდათ (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9447).

1876 წელი. ჯრუჭის მონასტრის ეკონომს გაბრიელს პირობის წერილით სამონასტრო მზარეულად აჰყავს სოფელ სხეავის მცხოვრები გრიგოლა მერაბის ძე რაჭველიშვილი ერთი წლის ვადით ოთხმოცდაოთხ მანეთად (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9450).

1876 წელი. 20 აგვისტოს დავით გიორგის ძე სივსივაძე პირობის წერილს აძლევს ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარს არქიმენდრიტ კირილეს, რომ აიღო მისგან ვერცხლის 14 მანეთი და მთელი წლის განმავლობაში საღვთო დღეებში უნდა უკეთოს მონასტერს სეფისკვერი რჩეული პურის ფქვილისაგან (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9483).

1878 წელი. ჯრუჭის მონასტრის ქონებაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა დუქნებს. კერძოდ, მონასტერს დუქნები ჰქონდა

ქუთაისში და თვით მონასტრის ახლოს, ღარისწყალზე. რა თქმა უნდა, ამ დუქნებში მონასტრის კრებულის წევრები არ შრომობდნენ. მონასტერი მათ იჯარით გასცემდა. 1878 წლის 27 აგვისტოს სოფელ ცხომარეთის მკვიდრი დათია სივსივაძე პირობის წერილს აძლევს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს კირილეს მონასტრის კუთვნილი ხის დუქნისა და თავლის 5 წლის ვადით იჯარით ალების შესახებ ღარისწყალზე, მოხვურის პირზე. დათია სივსივაძეს მონასტრისათვის უნდა გადაეხადა წელიწადში ერთი თუმანი ვერცხლის ფულით. ასევე იგი პირობას დებდა, შეეკეთებინა და ყოველმხრივ მოეწყო დუქანი და თავლა, არქიმანდრიტს კი ამისათვის მონასტრის ტყიდან მასალა უნდა მიეცა. დუქანს ახლოს ჰქონდა საბოსტნე და სახნავი მიწა, რომელსაც მოიჯარადრე ამუშავებდა. (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9449). ღარისწყალი გზათაგასაყარია. საჩხერიდან მომავალი გზა აქ იყოფა – მარცხნივ მიდის სოფელ მოხვისაკენ და მარჯვნივ – ჯრუჭის მონასტრისა, ცხომარეთისა და უზუნთისაკენ. აქვე გაივლის რაჭის ახალი გზა. ეს ადგილი მონასტრიდან დაახლოებით ორი კილომეტრითაა დაცილებული. ღარისწყლის დუქანს და თავლას უმეტესად იყენებდნენ იმერეთიდან რაჭაში მიმავალი მგზავრები. აქ მათ შეეძლოთ დაესვენათ, ღამე გაეთიათ, ცხენებიც დაესვენებინათ და მეორე დღეს გასდგომოდნენ გზას, ცხრათავის წყარო-ჯვრის, ხიხათის ან ველტყევის (კვეშლევის) გადავლით რაჭისაკენ.

1884 წელი. ბჟინეველი აზნაური სპირიდონ ზურაბის ძე აბდუშელიშვილი დამდგარა „ღრუდოში სამონასტრო ჯრუჭულის საყუდნელში“. მას უნდა დაეჭირა თევზი და ორი მესამედი ამ თევზისა ან მისი ფასისა მიეცა სიმონ წერეთლის ვექილისათვის ან თვით წერეთლისათვის, რომელსაც იჯარით ჰქონია ეს ადგილი აღებული ჯრუჭის მონასტრისაგან, თუ სპირიდონ აბდუშელიშვილის დაუდევრობით იქ ნახდებოდა

რამე, გადაიხდიდა ჯარიმას სამოცდაათ მანეთს ჯრუჭის მონასტრის სასარგებლოდ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, სიმონ გოდაბრელიძის არქივი, № 23).

არსებობს ამასთან დაკავშირებული ხელნერილი სპირიდონ აბდუშელიშვილისა თავად სიმონ დავითის ძე წერეთლის ვეჩილ სიმონ გლახუას ძე გოდაბრელიძისადმი ჯრუჭულაში თევზაობისათვის შემოსავლის მესამედის თავისთვის დატოვებისა და ორი ნაწილის თავად წერეთლისათვის მიცემის შესახებ.

ჯრუჭის მონასტერს ყვირილაზეც ჰქონდა მეფე სოლომონისაგან შემოწირული ღრუდო, „რ(ომე)ლიც მასუკან მეფე დავითსაც შემოენირა“. იგივე დასტურდება ჯრუჭის მონასტრის საბუთების სიის ჩამონათვალში, სადაც ვკითხულობთ „მეორე მეფე სოლომონისაგან ღრუდოს შემოწირულობის დავთარი. ნომრითა 60“ (სცსა, ფონდი 1448, საქმე 9471). აქვე ჰქონდა ღრუდო მღვიმევის მონასტერსაც.

ღრუდო არის მოხერხებული სათევზაო ადგილი, „მდინარის ნაპირებზე კლდის ხვრელებიდან გამომდინარე წყაროები, ზამთრობით შიგ თევზი იბუდებს (საბა). ღრუდოებიდან გამოსული თევზები ქარავენად აჰყვებოდნენ დიდ მდინარეებს (აკაკი)“ (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VII, 1962 წ.).

1885 წელი. გაბრიელ ეპისკოპოსი სწერს ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს სიმეონს, რომ ქართული საეკლესიო გალობის აღდგენის კომიტეტმა დაუდო კონტრაქტი გამოჩენილ არტისტს ფილიმონ ქორიძეს, რომელიც აპირებს საეკლესიო გალობის ნოტებზე გადატანას. ამისათვის საჭიროა 2400 მანეთი და აღნიშნული საქმის სასარგებლოდ ჯრუჭის მონასტერმა უნდა გაიღოს 35 მენეთიო. აქვეა ქვითარი, საიდანაც ჩანს, რომ ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტს იმავე წლის 8 მაისს გადაუხდია ნაწილი ამ თანხისა – 15 მანეთი (სცსა, ფ. 1448, საქმე 9476).

1885 წელი. ამ წელს შედგენილი პირობის წერილი ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტ სიმეონსა და ებრაელ ვაჭრებს ფილბაზა და რაფაელ რიჟანიშვილებს შორის გვაცნობს, რომ ამ უკანასკნელთ 1882 წლიდან იჯარით ჰქონიათ აღებული ქუთაისში ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილი დუქნის ნახევარი. მოიჯარადრეთაგან სულ წელიწადში მონასტერი იღებდა 500 მანეთს. ამ გარიგების მიხედვით 1886 წლის პირველი სექტემბრიდან მხოლოდ რიჟანიშვილები იღებდნენ მთლიანად დუქანს წელიწადში 800 მანეთად ოთხი წლის ვადით. ისინივე იხდიდნენ სახელმწიფო გადასახადს (სცსა, ფ. 1448, 9498).

1889 წელი. ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტის განცხადება ჟურნალ „მწყემსში“.

„ჩემდამი რწმუნებულის ჯრუჭის მონასტერში (იმერეთის ეპარქიაშია) მე მოვიწვიე გურიიდან კაცი, რომელმაც ზედ მიწევნით იცის საეკლესიო გალობა, ამისათვის ამ მონასტერში მოვუწოდებ ყველა მედავითნეთა და ყმანვილ კაცთა, რომელთაც კი სურთ შეისწავლონ საეკლესიო გალობის შესწავლის მსურველთ შეუძლიანთ აგრეთვე დახელოვდნენ საეკლესიო წიგნების კითხვასა და ტიპიკონში. გალობის და საეკლესიო ტიპიკონის შესწავლის მსურველთ უნდა შემოიტანონ მონასტერში მარტო თავის სამყოფი საზრდო, ხოლო სწავლებისათვის ფული არავის არ გადახდება. მსურველთ შეუძლიათ მომმართონ პირადად მე მონასტერში.

ჯრუჭის პირველი კლასის მონასტრის არქიმანდრიტი სიმეონი“ (ჟურნალი „მწყემსი“, 15 მარტი, 1889 წ., № 5).

1903 წელი. იმერეთის ოთხი მონასტრის – გელათის, მონამეთის, ჯრუჭისა და კაცხის – რევიზია ჩაუტარებია ქელიშის მონასტრის არქიმანდრიტს ამბროსი ხელაიას (ერისკაცობაში ბესარიონ ზოსიმეს ძე ხელაია), შემდგომში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს (1921-1927 წლები), წმინდა ამბროსი აღმსარებელს. იგი წერს, რომ დავით მი-

ტროპოლიტმა გადახურა მონასტერი სპილენძის ფურცლით, მოაპირკეთა კედლები, დააგო ქვის იატაკი. აგრეთვე ააშენა სამრეკლო, დიდი ქვიტკირის სახლი, მარანი. შეაგროვა ბევრი საეკლესიო ნივთ-სამკაული და ძვირფასი ხელნაწერი წიგნები (მერაბ კეზევაძე, იმერეთის სამონასტრო ცხოვრება მე-20 საუკუნის დამდეგს, მამათა მონასტრების 1903 წლის რევიზიის ანგარიშის მიხედვით, საისტორიო მოამბე, № 75-76, თბილისი, 2002-2003.)

1912 წელი. ჟურნალ „ჯეჯილში“ ქვეყნდება მასწავლებელ ყარამან ჩხეიძის წერილი, რომელიც აგვინერს 1910 წელს სასოფლო სკოლების მასწავლებელთა მოგზაურობას ახალ ათონში. ავტორი აღფრთოვანებულია კეთილმოწყობილი მონასტრით, იქ მოღვაწე ბერების ხელოსნობით, სამეურნეო საქმიანობით, შრომისმოყვარეობითა და გამართული მეურნეობით. გამოთქვამს სინანულს, რომ მათ შორის არცერთი ქართველი ბერი არ არის და ადარებს იქაურ პირობებს ჯრუჭის მონასტრის მდგომარეობას: ჯრუჭის მონასტერი ბუნებითაც და ქონებითაც ღარიბი არ არის, ბერებიც ცოტანი არ არიან. მაგრამ ვერას ნახავთ მოსამსახურეთა ხელით გაკეთებულს. გარშემო მთელი მთა მონასტრისაა. მათ ბოსტანიც არ აქვთ თავისი, თუმცა ადგილი იმდენი აქვთ, რომ მახლობელ გლეხებს აძლევენ დასამუშავებლად, ძველი ვენახებიც გლეხებზეა გაცემული და ისინი რომ არ უზიდავდნენ ნამუშევარს, შიმშილით დაიხოცებოდნენ. რამდენიმე ძირი ფუტკარია ძველი დროიდან ამ მონასტერში და იმასაც სხვას აძლევენ სანახევროდ მოსავლელად. ტაძარში სამსახურსა და წირვა-ლოცვას რაც დრო გადარჩება, ძილში ატარებენ. მხოლოდ შემოდგომაზე არიან დაკავებულნი, როცა სოფლებში გადიან გლეხებისაგან თავიანთი ადგილების ღალის შესაკრებადო.

იქვე ჟურნალის რედაქტორის კომენტარია აღნიშნულ წერილზე, წელს ჯრუჭის მონასტერს ახალი არქიმანდრიტი

ჰყავს, რომელიც ყოველ ღონეს ხმარობს მისი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად და ბერების გამოსაფხიზლებადო („ჯე-ჯილი“, № 11, ნოემბერი, 1912 წ.).

1912 წელი. ჯრუჭის მონასტრის არქიმანდრიტი გაბრიელ აბაშიძე გაზეთ „შინაურ საქმეებში“ სამადლობელ წერილს აქვეყნებს ქალბატონ ოლღა ღამბაშიძისადმი, რომელსაც ჯრუჭის მონასტრისათვის შეუწირავს „533 ცალი სხვადასხვა ნიგნაკები“ და რომლებიც დაურიგებიათ ამავე მონასტერში არსებული სკოლის მოწაფეებისათვის (შინაური საქმეები, N 45, 23 დეკემბერი, 1912 წ.). საფიქრებელია, რომ ეს ნიგნაკები მარტო სასულიერო ხასიათის არ იქნებოდა და ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ამ სკოლის მოწაფეები საეკლესიოსთან ერთად საერო განათლებასაც ეზიარებოდნენ.

1915 წელი. ჯრუჭის წმინდა გიორგის მონასტერში ადგილობრივ სკოლის მოსწავლეთა და ხალხის თანდასწრებით 7 მარტს გადახდილ იქმნა საორმოცო წირვა პანაშვიდი აკაკის სულის მოსახსენებლად. ამასთანავე კრებულმა დაადგინა, მთელი წლის განმავლობაში ყოველ დღე სწიროს მგოსნის სულის მოსახსენებლად (ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“, № 12, 22 მარტი, 1915 წ.).

1919 წელი. 30 ოქტომბერს ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობის გამო და ქუთაისის საეპარქიო საბჭოს მოხსენების საფუძველზე, სრულიად საქართველოს საკათალიკოსო საბჭომ მიიღო განჩინება, რომლითაც გადაწყვიტა, რომ ჯრუჭის, კაცხისა და ჭელიშის მონასტრების ძვირფასი და დიდ-მნიშვნელოვანი ნივთები დროებით მოეთავსებინათ გელათის მონასტერში. ამ განჩინების საფუძველზე იმავე წლის 27 ნოემბერს ქუთაისის საეპარქიო საბჭომ მიიღო ახალი დადგენილება საეკლესიო ნივთების ჯრუჭის მონასტრიდან გელათში გადატანის შესახებ, დარკვეთის სადგურიდან რკინიგზით გელათის სადგურამდე, შემდეგ ურმით. ნივთები

უნდა წამოეღო ქუთაისის საკათედრო ტაძრის წინამძღვარს დეკანოზ ვასილ ლოლობერიძეს და ჩაებარებინა გელათის მონასტრის წინამძღვარ ნესტორისათვის. 1920 წლის 30 იანვარს გელათის მონასტერში ჩაიტანეს ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილი 47 დასახელების საეკლესიო ნივთი. ხატები ოქროს ბუდეებით, ფირუზის, თეთრი და წითელი იაგუნდის, ციმბირის ქვის თვლებით, ოქროს ბეჭდებით შემკულნი, ასევე ვერცხლის ბუდეებით, ვერცხლისავე კანდელები, ვერცხლით და ოქროთი შემკული სახარებანი, მოოქროვილი ჯვრები, ვერცხლის ბარძიშები, პანაგიები, სანაწილეები წმინდა ნაწილებით, ვერცხლის ყუთები და სხვანი. გელათისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე არაფერია ნათქვამი ამ ნივთების გელათში გადმოტანასა და მათ შემდგომ ბედზე. არადა ზოგიერთ მათგანს საინტერესო თავგადასავალი გადახდა. შალვა ამირანაშვილის ნაშრომში „საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამეურნეო განძეულობა და მათი დაბრუნება“ (თბილისი, 1978 წელი, გვ. 47, 56) ყურადღებას იქცევს საეკლესიო ინვენტარი, რომელიც მიტროპოლიტ დავითს (წერეთელს) და მის ძმას გრიგოლს უკავშირდება. ესენია საკულტო და საეკლესიო ნივთებში მოხსენიებული ღვთისმშობლის ხატი, ღვთისმშობლის ხატი ყრმით ხელში, ბაჯალლო ოქროს მრგვალი პანაგია, გრიგოლ წერეთლის ვერცხლის ლამპარი. საინტერესოა, საიდან უნდა მოხვედრილიყვნენ ეს ნივთები საფრანგეთში. ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ზემოთ აღნიშნული ნივთების ჯრუჭის მონასტრიდან წარმომავლობა (მერაბ კეზევაძე, გელათში დაცული ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილი ნივთ-სამკაულის შესახებ, საქართველოს სიძველენი, № 4-5, 2003 წელი).

ჯრუჭის მონასტრის ახლად აღმოჩენილი ფოტოები

ახლა მინდა, ამ უნიკალური ფოტოების შესახებ მოგითხროთ, რომელებიც აქ პირველად იბეჭდება (სურ. 1, 2). ისინი ჯრუჭის პირველი სურათებია, მანამდე მონასტერი არავის გადაუღია. თანაც ეს ფოტოები არსად გავრცელებულა – 150 წლის განმავლობაში რუსეთის ერთ-ერთი მუზეუმის მყუდრო საცავში იდო და ჯრუჭის მონასტრის მკვლევართაგან, რომელებიც იმ ქვეყანაშიც იყვნენ, ეჭვიც არავის გასჩენია მათ არსებობაზე. დიახ, ეს ფოტოები დაცულია სანქტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმის მსოფლიო ქალაქების ფოტოების ფონდში. მიაქციეთ ყურადღება, ეს მშვენიერი ნაგებობათა კომპლექსი ქალაქად მიიჩნიეს და შესაბამის ფონდში მოათავსეს. ტყუილად კი არ წერდა ჯრუჭის მონასტრის ამალორძინებელი დავით მიტროპოლიტი – „მონასტერი ქალაქ ვყავო“. პირველი ფოტოს გადამღებია ფოტოგრაფი ვიქტორ ვოიუცკი, მეორე ფოტოს პასპორტზე ფოტოგრაფი არაა მითითებული, მაგრამ სავარაუდოდ ესეც მისი ნამუშევარია, რადგან დაბლა კიდეში, მარჯვენა მხარეს მოხეულია ყური და დარჩენილია რუსული „Ф“ ასოს ნაწილი, ისეთივე მოხაზულობით, როგორც პირველ ფოტოზე. ამ ფოტოების არასაბეჭდი ასლები რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფო სამუზეუმო კატალოგის საიტზე განათავსეს და იქვე მითითებულია, რომ ისინი სანქტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმშია დაცული. მათზე მკვლევარმა ბატონმა მიშა ჩხიკვაძემ მიმითითა, მას შემდეგ, რაც ჩემი ფეისბუქის გვერდზე ჯრუჭის მონასტერზე გამოქვეყნებული წერილები ნახა. მართლაც მშვენიერი ფოტოებია, განსაკუთრებით პირველი, რომელიც ჯრუჭის მთის თხემიდანაა გადაღებული

და მთლიანად გვიჩვენებს მონასტრის სილამაზეს, მაშინდელს, როცა მისი ყველა შენობა ადგილზე იყო.

აღნიშნულ საიტზე ამ ფოტოების მხოლოდ საჩვენებელი ციფრული ვერსიები იდო, ისინი ბუნდოვანია და საბეჭდად არ გამოდგება. ამასთანავე შევნიშნე, რომ მათზე მონასტრის ადგილმდებარეობა არასწორად იყო მითითებული. პირველს ეწერა: „რუსეთი, კავკასია, თავისუფალი სვანეთი, დრუჟის მონასტერი“.

მეორზე უარესი შეუსაბამობა იყო: „რუსეთი, კავკასიის სამეფისნაცვლო, დაღესტნის ოლქი, შოროპნის მაზრა, დუჟის მონასტერი“.

ჯრუჭის მონასტრის დღევანდელ წინამძღვარს მამა სვიმეონსა და მღვდელ-მონაზონ მამა თეოფილეს გავუგზავნე ეს ფოტოები და განიზრახეს, მისი დიდ ფარმატზე დაბეჭდვა. მომმართეს მე, რომ იქნებ შეგვეძინა მათი საბეჭდი ვერსიები. მე უკვე ვფიქრობდი ამაზე, რადგან პირველი ფოტოს მსგავსი სრულყოფილი სურათი ჯრუჭის მონასტრისა არ არსებობს, წინამდებარე წიგნში, ასევე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილების კრებულსა და ჯრუჭის მონასტერზე გაკეთებულ საჟურნალე ნარკვევში ვაპირებდი მათ დაბეჭდვას. გავგზავნე წერილი სანქტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში, ვითხოვდი ამ ფოტოების სრულყოფილ საბეჭდ ვერსიებს და იმასაც ვუთითებდი, რომ მათთან მონასტრის ადგილმდებარეობა არასწორად იყო მითითებული და უნდა გაესწორებინათ. მალე მივიღე პასუხი, რომელშიც ძალიან დაინტერესდნენ ჩემი შესწორებებით, ყველაფერს გააკეთებდნენ ფოტოების პასპორტების გასასწორებლად, ოღონდ მთხოვდნენ, რომ სხვა ფოტოებით, რომლებსაც რუსული წარწერები ექნებოდა და მონასტერზე არსებული მასალებით დამემტკიცებინა, რომ ჯრუჭის მონასტერი იმერეთშია და არა სვანეთსა ან დაღესტანში. წარმოგიდგენიათ, უნდა დამემტკიცებინა, რომ მონასტერი, რომ-

ელიც ძალიან ცნობილი იყო თუნდაც მთელი მე-19 საუკუნის მანძილზე, რომლის გვერდით სოფელში გავიზარდე, რომელსაც მთელი ბავშვობა ვუყურებდი, ნამდვილად იმერეთში იყო. რას ვიზამდი? შეეკრიბე შესაბამისი ფოტოები, რუსულ საიტებზე არსებული მასალები, მცირე ისტორია, მონასტრის უცხოელი, მათ შორის რუსი, მკვლევარების ვინაობაც დაეურთე და გავაგზავნე. პარალელურად მუზეუმის სხვა თანამშრომელთან მიწერ-მოწერას ვანარმოებდი საბეჭდი ასლების შესყიდვაზე. ეს საკითხი როგორც იქნა მოგვარდა, დავდეთ ხელშეკრულება, ჩავრიცხე თანხა და საბეჭდი ვერსიებიც მივიღე ერთჯერად, ერთი წლის ვადით, ორ წიგნსა და ერთ ჟურნალში გამოსაქვეყნებლად, ასევე უფლება მომცეს, ჯრუჭის მონასტრისათვის გადამეცა ფოტოების მხატვრული გამოსახულება. იმაზეც დამთანხმდნენ, რომ ჩემს გამოქვეყნებულ ფოტოებზე, მონასტრის ადგილმდებარეობაში საქართველო და იმერეთი მიმეთითებინა, მხოლოდ ამ ფოტოების პასპორტები ჯერჯერობით არ შეუსწორებიათ, ამ საკითხზე ისევ მაქვს მათთან მიმონერა.

ახლად აღმოჩენილი ფოტოები ყველაზე ძველია, მუზეუმში პირველს XIX საუკუნის 70-იანი წლებით ათარიღებენ, მეორეს 60-იანი წლებით. აქაც მეტი დაკვირვება გვმართებს. ვიქტორ ვოიუცკის XIX საუკუნის 70-73 წლებში ჰქონდა ქუთაისში ფოტოსახელოსნო. ის თუ მთლად პირველი არაა, საქართველოში ჩამოსული ერთ-ერთი პირველი ფოტოგრაფია. უნდა ვიფიქროთ, რომ ორივე ფოტო ერთ დროსაა გადაღებული – XIX საუკუნის 70-73 წლებში. სავარაუდოდ მას ჯრუჭის მონასტრის სხვა ფოტოებიც უნდა ჰქონდეს გადაღებული – იქ მისული ფოტოგრაფი ნუთუ მხოლოდ ხეობიდან და მთიდან გადაიღებდა მონასტერს და ახლოდან არაფრის ან არავის კადრს შემოგვინახავდა?.. მუზეუმის თანამშრომელმაც მითხრა, კიდევ

უნდა იყოს ჯრუჭის მონასტრის ფოტო, მაგრამ გაციფრებული არა გვაქვსო. იმავე მუზეუმში მლვიმევისა და საქართველოს სხვა ეკლესია-მონასტრების ფოტოებიც აღმოჩნდა. ასე რომ ძიებას ისევ ვაგრძელებ...

ამ ფოტოებიდან მთიდან გადაღებული ყველაზე სრულყოფილია ჯრუჭის მონასტრის აქამდე არსებულ ფოტოებს შორის (სურ. 1, იგივე ფოტო ყდაზე). მასზე შეიძლება სრულად გავარჩიოთ მონასტრის ნაგებობანი. აქ სამრეკლოს ჯერ კიდევ არა აქვს დადგმული გუმბათი. სწორედ ამაზე მეკითხებოდა სანქტ-პეტერბურგის ისტორიული მუზეუმის ფონდის მცველი ქალბატონი ანა გოლუბევა, რომელიც დიდი ინტერესით მოეკიდა ჩემს თხოვნას, მონასტრის სხვა ფოტოებზე გუმბათი ჩანს, აქ კი არააო. მე ვუხსნიდი, რომ მათთან არსებულ ფოტოზე გამოსახულ სამრეკლოს ჯერ არ ჰქონდა გუმბათი დადგმული. იგი დავით მიტროპოლიტის არქიმანდრიტობისას არის აშენებული. აქ ის ტაძრის შემდეგ ყველაზე მაღალი, ვიწრო შენობაა, ორ ფერდად დახურული, მაღლა ოთხ ბოძზე კიდევსაა გადახურული, სადაც სავარაუდოდო ზარები უნდა ეკიდოს.

დავაკვირდეთ, მთავარი ტაძრისა და სამრეკლოს გარდა კიდევ რა ჩანს ამ ფოტოზე. შენობებამდე, წინა პლანზე, ფერდობზე კარგად მოვლილი ვენახი უნდა იყოს, ახლა ეს ფერდობი მხოლოდ მინდორს წარმოადგენს, სადაც დღევანდელი ჯრუჭის მონასტრის კრებულს ფუტკრის რამდენიმე სკა უდგას. ვენახის შემდეგ „არქიეპისკოპოსის სახლი“, იგივე საწინამძღვრო სახლია, ყველაზე დიდი დამხმარე ნაგებობა მონასტერში. მისი ნახაზი, რომელიც არქიტექტორ მიხეილ კალაშნიკოვს შეუხრულებია, კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, ექვთიმე თაყაიშვილის ფონდშია დაცული.

მარჯვნიდან პირველი, ვენახის პირდაპირ ჩანს ქვიტკირის

სახლი, მის მიღმა უნდა ჩანდეს ორსართულიანი საკრებულო სახლის მცირე ნაწილი (სურ. 6), მისი ორივე სართულის კედლები დღესაც შემორჩენილია, განსხვავებით სხვა შენობებისა, რომელთა საფუძველიც აღარ ჩანს მონასტრის ტერიტორიაზე.

სამრეკლოს მარჯვნივ მონასტრის ერთ-ერთი, ჩრდილოეთის მხარეს არსებული, მარნის მაღლა დადგმული სენაკების სახურავის ნაწილი ჩანს.

ტაძრის აღმოსავლეთით და სამხრეთით ხუთი მოზრდილი შენობაა ერთმანეთზე მიდგმული, რომელთა აივნები ჯრუჭულის ხეობას გადაჰყურებს. მათი ცალკე, დანიშნულების მიხედვით, დახასიათება არ ხერხდება, რადგან ჩვენამდე მოღწეულ მონასტრის ნაგებობათა ჩამონათვალში მათი ადგილის მიხედვით მდებარეობა არაა წარმოდგენილი. ესენი უნდა იყვნენ ის ორსართულიანი, ბუხრებიანი და აივნიანი ოდები ქვიტიკირისა, სახლები და სენაკები, რომლებიც დავით მიტროპოლიტის ჩანაწერსა და ჯრუჭის მონასტრის სხვა საბუთებშია ჩამოთვლილი (მაია ქებულაძე, ჯრუჭის მონასტრის არქიტექტურულ ნაგებობათა ისტორიისათვის, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები, XXI, 2011 წ.).

გალმა, პირდაპირ, მოსალოცავის ფერდობზე განმარტოებით მდგარი ხის შენობა მონასტრის ერთ-ერთი მარანი უნდა იყოს.

ეს ფოტო ყველაზე კარგად წარმოგვიდგენს ჯრუჭის მონასტრის ნაგებობებს, მაგრამ ბევრი რამ აქაც არ ჩანს, თუნდაც აქვე ახლოს, ჩრდილოეთ მხარეს არსებული ბელლები, ბოსლები, თავლები. წისქვილი წყალფენილაზე და მის გალმა, მოსალოცავზე ან ცხომარეთის მხარეს აშენებული სახლები, მარნები, სასიმინდეები, აგურის ქარხნები...

მიუხედავად ამისა, ჯრუჭის მონასტრის ახლახანს აღმოჩენილი, სანქტ-პეტერბურგის ისტორიის სახელმწიფო მუზე-

უმში დაცული ეს ფოტოსურათი ყველაზე მეტის მომცველი, სრულყოფილი და ლამაზია.

მეორე ფოტოზე (სურ. 2) მონასტერს დაბლიდან, ჯრუჭულის ხეობიდან შევყურებთ, ესეც ძალიან კარგი ფოტოა, მასზე ტაძრის ზედა ნაწილი, მის ირგვლივ მდებარე შენობები და შემოღობილი ფერდობები მოჩანს.

ჯრუჭის მონასტერი ლიტერატურასა და მხატვრობაში

ჯრუჭის მონასტერი, როგორც უმნიშვნელოვანესი ისტორიული, რელიგიური და კულტურული ძეგლი, ქართველ მწერალთა შემოქმედებაშიც გამოჩნდა. მშვენიერი ლექსი აქვს მასზე ჩვენს დიდ პოეტს ანა კალანდაძეს. როგორც ჩანს, მან მოინახულა ჯრუჭის მონასტერი და იმდენად მოიხიბლა იმით, რომ ამ შესანიშნავი ლექსით ქართულ პოეზიაშიც შემოიყვანა.

ბავშვობაში ჯრუჭის პირველად ხილვას აღფრთოვანებით გადმოგვცემს გამოჩენილი მწერალი რევაზ ჯაფარიძე თავის წერილში „მამულის კვამლი“, ხოლო მის ისტორიულ რომანში „მძიმე ჯვარი“ ვრცლადაა წარმოდგენილი მეფე სოლომან I-ის სტუმრობა ჯრუჭში, იმდროინდელი მოვლენები და მეფის მიერ მონასტერზე ზრუნვა.

ჯრუჭის მონასტერზე პატარა მოთხრობას ნახავთ ნუგზარ კაპანაძის წიგნში „მზე შინა და მზე გარეთა“. აქვე ვხვდებით თენგიზ გურჯიძის ლექსს, რომელიც გაზეთ „ჭიათურის მაღაროელში“ გამოქვეყნებულია 1961 წელს. ჯრუჭის მონასტრის სურათი გაკრთება გრიგოლ აბაშიძის რომანში „ლაშარელა“, ლეილა მესხის მოთხრობაში „ოქრომჭედელი – „არს კვეთის ხურო“ და სხვათა ნაწარმოებებში.

ჯრუჭის მონასტერი და მისი ამაღლორძინებელი წინამძღვარი დავით მიტროპოლიტი (წერეთელი) რამდენჯერმე იხსენიება ცნობილი თანამედროვე მწერლის ელგუჯა თავბერიძის წიგნებში „აკაკის ლანდი“ და „მარშალი და მარშლის შვილი“.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ცნობილი მხატვრის, საჩხერის მკვიდრის, ელგუჯა ჯოხაძის ნახატი „ჯრუჭის მონასტერი“, რომლის ფოტოც ამ წიგნშია წარმოდგენილი (სურ. 5).

ვარსკვლავი ბრწყინავს ასე საამოდ?

ჩემო ჯრუჭულავ, ღვთაებრივს მთაზედ,
თოვლისფერ, ფაფუკ ღრუბლებს რომ ერთვის,
ვარსკვლავი ბრწყინავს ასე საამოდ,
თუ წმინდა მამებს უნთია ზეთი?
გადაშლილი აქვთ ჯრუჭის ოთხთავი და
და საუბრობენ ღრუბლებთან ხშირად:
„დავჯექი მარტო ვითა ყორანი,
ყორანი მარტო უდაბნოს შინა“...
ნახე სამყოფი ესე საამო...
ცათაც დიდია მისი ცდუნება:
მოდინ მათთან ანგელოსები
და ჯრუჭის ტაძრად ისადგურებენ?
კვალად თანა სდევს შენს კამკამა წყალს
მოაქამომდე, შენს ლურჯთა ჩქერთა,
სხივშარავანდი მათი უსწორო,
ნათელი სული წინაპართ ჩვენთა...
„ყოველთა დიდი არს სიყვარული
და არაფერი არ არის მეტი!“
ვარსკვლავი ბრწყინავს ასე საამოდ
თუ... წმინდა მამებს უნთია ზეთი?

1962 წელი

ჯრუჭის მონასტერი რევაზ ჯაფარიძის „მძიმე ჯვარში“

მხატვრული ლიტერატურიდან ყველაზე ვრცლად ჯრუჭის მონასტერი რევაზ ჯაფარიძის „მძიმე ჯვარშია“ წარმოდგენილი. როგორც ვიცით, ეს დიდტიანი ისტორიული რომანი მე-18 საუკუნის საქართველოს, უფრო მეტად იმერეთის სამეფოს, კერძოდ, იმერთა თავდადებული მეფის სოლომონ I - ის მოღვაწეობის პერიოდს ასახავს.

რევაზ ჯაფარიძეს ბავშვობა ჯრუჭულის ხეობაში, სოფელ ბაჯითში ჰქონდა გატარებული და აქაურობას სიყრმიდანვე ეთაყვანებოდა. ამის დასტურად, სანამ რომანში ასახულ მონასტრის ამბებს გაგაცნობდეთ, მინდა წარმოგიდგინოთ ნაწყვეტი მისი 1973 წელს დაწერილი წერილიდან „მამულის კვამლი“.

„მამულის ტკბილ-მწარე კვამლი, როგორც პოეტი იტყოდა, ალბათ, მით უფრო სასიამოვნოდ გეჩვენება, რაც უფრო შორსა ხარ სამშობლოდან, რაც უფრო შორიდან სწვდები მას აზრით და წარმოდგენაში ცისარტყელას შვიდივე ფერით ხატავ. ალბათ-მეთქი, ვამბობ, რადგან მე მას ხანგრძლივად არ მოვშორებივარ, თუმცა, არცთუ ხანმოკლე ცხოვრების მანძილზე მშობლიური მთების, ველ-მინდვრების, ანკარა წყაროებისა და ნაკადულების ხილვა მეც მომნატრებია და საოცნებოდ გამხდომია. უთუოდ ამ დროს იბადება მწერლის ზეგარდმო შთაგონება. სამშობლოს ცოცხალი სურათი გულში ნათლის სვეტივით ჩაგიდგება და რაღაც უცხო გრძნობა, ასე ნეტარების მომგვრელი და სულის შემგუბებელი, ფრთებს შეგასხამს. მაშინ ყოველი სიტყვა, გულში დიდი ხნის ნალოლიავებ სახეს რომ აცოცხლებს, აუწერელ სიამოვნებას გგვრის და შენზე ბედნიერი ქვეყნიერებაზე კაცი-შვილი აღარავინ გეგულება.

შთამბეჭდაობითა და რაღაც პოეტური აღმაფრენით ბავშვობის მოგონებებს ხომ ვერაფერს შეადრი. ის თითქოს

ფესვებია, რითაც ადამიანი მშობლიური მიწის წიაღს, განუმეორებელ ტკბილ სევდას, ბუნების უბინოებას და ყრმობის პირველ ოცნებებს უკავშირდება. სამყარო იმ დროს, სიყმაწვილეში, ვინროა, მას ყოველდღე ხედავ და თვალის ერთი გადავლებით თითქმის კიდით კიდემდე ჭვრეტ, მაგრამ სასწაული ის არის, რომ ეს პატარა და თითქოსდა ვინრო სამყარო, მთელ გარემომცველ სამყაროს, მთელ შენს მშობელ ქვეყანას, მის წარსულს, აწმყოსა და მომავალს იტევს.

გაგივლიათ ოდესმე ჯრუჭულის ხეობაში. ზემო იმერეთის იმ პატარა მდინარის პირას, სალ კლდეებს შუა მომწყვდეულ შერთულთან ყვირილას რომ ერთვის, მე მთელი ჩემი ბავშვობა და ყრმობა გავატარე. ეს ხეობა ჩემი საქართველო იყო, ძილში თუ ღვიძილში საქართველო ჯრუჭულის ხეობის სახით წარმომიდგებოდა. ჯრუჭულის ხეობა ჩემთვის ბავშვურ თამაშობათა პირველი ასპარეზიც გახდა და საქართველოს ისტორიის პირველი სახელმძღვანელოც. იმას, რაც შემდეგ შევიტყვე და რამაც სამუდამოდ დამატყვევა, ქვეცნობიერად ყოველი ქვის ლოდზე ვკითხულობდი. გალიპულ ღარებში ზარდამცემი გრიალით დაშვებული სანისქვილო წყალი და ნისქვილის მოღუღუნე ქვა, თვალმოუტანებლად რომ ბზრიანობდა და ალაში ფევალ-ფევალ ფქვილს აბნევდა, თითქოს მე, მხოლოდ მე მეჩურჩულებოდნენ და რალაც აქამდე ამოუხსნელ საიდუმლოს მიმხელდნენ.

პირველად რომ ჯრუჭულა გადავცურე და ფეხი გაღმა ნაპირზე დავდგი, ეს ჩემთვის ახალი სამყაროს აღმოჩენა იყო და, მე რომ მკითხონ, ადამიანის მიერ პირველი ცთომილის დაპყრობას უდრიდა. ახლაც ხომ იქაა ის ნაპირი, გიჟმაჟი ჯრუჭულის რიყე, ახლაც ხომ ისევ მოჩანს იმ რიყიდან ქვემოხევის სულ ბოლო საბძელი თუ ქოხ-ბოსელი და სატოპელას ლურჯი ვაკე მოხოროთუბნისა და ყაველაშვილების გზის გასაყართან. უცნაური მღელვარება მეუფლება ხოლმე, მშობ-

ლიურ ადგილებს რომ ვუბრუნდები და ამ ადგილებს თუ გულში სამუდამოდ ჩაბეჭდილ ცოცხალ სურათს უსიტყვოდ ვეაღერები.

ერთ მშვენიერ დღეს სოფლის ბიჭებმა სახედრები შევკაზმეთ, ძირნაყარი საკალოვე მსხლით სავსე გოდრები ავკიდეთ და რაჭის იდუმალებით მოცულ გზას გავუდექით. გრძნობა იმგვარი დაგვეუფლა, თითქოს სხვა პლანეტაზე თუ არა, სხვა კონტინენტზე მაინც მივემგზავრებოდით. ყოველი ბუჩქისა და მოსახვევის უკან მოულოდნელობა გველოდა. დანალიკებულნი წკაპანკუპით მიმავალ სახედრებს მივდევდით და თვალი დროდადრო პირლია უფსკრულში დარჩენილ ჯრუჭულასაკენ გაგვეპარებოდა. მერე ცაში აზიდულმა ჯრუჭის მონასტერმა მიიქცია ყველას ყურადღება. პირდაღებული ვიდექით და ამ საკვირველებას ვუყურებდით. მსგავსი რამ ჩვენ არსად გვენახა. თუ ლეგენდას დაეუჯერებთ, აღდგომა დღეს აქ უთხრა თვალებდათხრილმა როსტომ რაჭის ერისთავმა თავის ძველ მეტოქეს, აგრეთვე თვალებდათხრილ წერეთელს: „შენც წახდი, მეც წამახდინე, ქრისტე აღდგა. გიხაროდეს!“ მონასტერს ხომ ირგვლივ უღრანი ტყე არტყია. ამ ტყეში კენჭსაც ვერსად იპოვნი, არამცთუ კლდეს, საშენ მასალად რომ გამოდგეს. რა ხელმა ააშენა ამ ციცაბოკალთებიან მთაზე ეს დიდებული შენობა, საიდან და როგორ მოიტანეს ამდენი ქვა და ლოდი, კირი და, რაც არანაკლებ მთავარია, წყალი, რათა ხელოვნების ეს მშვენიერი ქმნილება აეგოთ. მაშინ ჩვენ, უბირმა ბიჭებმა, აბა რა ვიცოდით, თუ საქართველოს მინა-წყალი სავსეა ქართველი კაცის სასწაულმოქმედი მარჯვენით აგებული მონასტრებითა და ციხე-კოშკებით, მიუვალი ციტადელებით და ბრწყინვალე სასახლეებით, რომელთა ჭერქვეშ მშენებელი და მებრძოლი ერის სიცოცხლე დუღდა და გადმოდიოდა. შემდეგ, დიდი დრო რომ გავიდა, ევროპის ბევრი ქვეყანა მოვიარე, ბევრი სახელგანთქმული ნაგებობა ვნახე და კიდევაც განვცვიფრდი, მაგრამ ჯრუჭის მონასტრის პირველი ხილვით გამოწვეული

აღტაცება მაინც დღემდე შემრჩა, მის გახსენებისას გული დღესაც უცნაური თრთოლვით ამიფრიალდება ხოლმე" (რე-ვაზ ჯაფარიძე, მამულის კვამლი, 1973).

ახლა რომან „მძიმე ჯვარზე“ ვისაუბროთ. მის III წიგნში მწერალს ჯრუჭულის ხეობის სოფლების ცხომარეთის, ყვიჩორისა და უზუნთის ამბები შემოაქვს, რომლებსაც ვილაც უცნობები დაესხნენ თავს და აანიოკეს. თავდამსხმელებმა ჯრუჭის მონასტერსაც მიაკითხეს, მაგრამ ბერებმა მოიგერიეს ისინი. თავადმა წერეთლებმა ეს ვერაგობა რაჭის ერისთავს დააბრალეს და მეფესთან უჩივლეს. მეფემ გამოძიება დაიწყო და ამისათვის ჯრუჭულის ხეობასა და უპირველესად ჯრუჭის მონასტერში თავისი ძმა, მიტროპოლიტი იოსები მიავლინა. იოსებმა სხვათა შორის იქაური თხის მწყემსი, გატყიურებული გოგიელაც დაჰკითხა, რომელმაც მღვდელმთავარს ყაჩაღების მოქმედება აღუწერა. აქვეა ნაჩვენები, თუ როგორ ჰყიდდნენ ზემოთ ნახსენები სოფლებიდან მოტაცებულ ნივთებს წერეთლების ყმები საჩხერეში, როგორ იცნეს ეს ნივთები მოხველებმა და გამყიდველებს ჩხუბი აუტყეს. ეს ამბავი ისევ წერეთლებმა ჩააშოშმინეს და ჩააჩუმეს. მოხველებს ნაცნობი ნივთები გადასცეს, მისი გამყიდველებიც დააკმაყოფილეს და გაჩუმება სთხოვეს.

ამასობაში რაჭის ერისთავმაც წერეთლებს გადააბრალა ჯრუჭულის ხეობაში მომხდარი ძარცვა და თან შემოუთვალა მეფეს: „მოთმინებით ველით მამა-პაპის კუთვნილი ჯრუჭულის ხეობის კვლავ ჩვენს სახელზე დამტკიცებასო“.

სოლომონი მღვდელმთავრებს მოეთათბირა და გადაწყვიტა, ჯრუჭულის ხეობა მონასტრის საკუთრებად გამოეცხადებინა. მეფემ მონასტრის საბუთებიც მოითხოვა, მათი უმრავლესობა კი თვით მონასტერში ინახებოდა. ამიტომ გადაწყდა, დარბაზის ერი ჯრუჭის მონასტერში მიენვიათ და საქმე საბოლოოდ იქ გადაენწყვიტათ. შემდეგ აღწერილია

მეფისა და მისი ამაღლის მგზავრობა მონასტრისაკენ, სადაც წერეთლებთან ერთად რაჭის ერისთავი, როსტომიც მიიწვიეს. გზაში მეფე სადავო საკითხებს წყვეტდა, ციხე-სიმაგრეებს ამოწმებდა და ქვრივ-ობლებს განიკითხავდა.

ახლა ერთი ნაწყვეტს მოვიტან რომანიდან, რომელშიც მწერალი შთამბეჭდავად აგვინერს მეფისა და მისი ამაღლის მისვლას მონასტერში, სადაც მოწესე ბერების გარდა წინდანი გაგზავნილი წერეთლების სახლეული და მეფესთან შეხვედრის მოწადინე მისიონერი პასტრები იყვნენ:

„...წოწოლა მთის წვერზე გადმომდგარ ჯრუჭის მონასტერს ნაშუალამევს მიაღწიეს. სოლომონმა გზაში შეჩერება აღარ ინდომა, ვინაიდან უამისოდაც ბევრი დრო დახარჯა და მღვიმევიდან აქამდე თითქმის შეუსვენებლივ იარეს. გზა ზოგ ადგილას ჩახრამული, ჩამენწყრილი და გაფუჭებული იყო, ხიდებიც წყალს წაეღო, მათს აღდგენასა და შეკეთებაზე აღარავის ეფიქრა. ჯრუჭულა რამდენიმე ალაგას ცხენდაცხენ გადალახეს და მერე ისევ გამოღმა ნაპირზე გადმოვიდნენ. მეფეს საყვედური დასცდა. თითქოს ამას კიდევ ელოდნენ და პასუხიც წინასწარ მომზადებული ჰქონდათო, წერეთლებმა თავი იმართლეს. მათი პასუხიდან ისე გამოდიოდა, რომ ხეობაში აღმა-აღმა მიმავალი ძველი საქარავნე გზა განზრახ იყო გაფუჭებული, ხიდებიც სხარტალიდან აქეთ გადმოსულმა სოლომონმა იმ წყეულ ზაფხულს თავისი თვალით რომ ნახა, განზრახ ჩაენგრიათ, რათა ერისთავის მარბიელები, რომელთაგან წლის არც ერთ დროს მოსვენება არ იყო, უგზოობით მაინც შეეყოვნებინათ.

„ისევ ერისთავი! – გაიფიქრა სოლომონმა, – ისე სიტყვას არ იტყვიან, თუ ერისთავი რითიმე არ გაკენწლეს და ანტიქრისტედ არ გამოაცხადეს. ნეტავი თუ როდესმე გველირსება, ერთმანეთის კორტნას რომ თავი დაანებონ და ღვთის მიერ ნაბოძებით დაკმაყოფილდნენ“.

მონასტერი ჩაძინებულ-ჩაბნელებული დაუხვდათ, მხოლოდ რომელიღაც ბერის განმარტოებულ სენაკში თუ გალავნის კარიბჭესთან ენთო ერთადერთი კანდელი და ღამის წყვდიადში ისე თვალისმომჭრელად ციმციმებდა, როგორც ყომრალი ღრუბლებიდან გამომკრთალი ობოლი ვარსკვლავი.

ზემოთ, ეტყობოდა, ბოგირზე ბრიგინ-ბრიგინით გადმოსული რამდენიმე ასეული მხედრის გადაძახილ-გამოძახილი და ცხენების ჭიხვინი გაიგონეს, ხეობაში ასე შორს რომ ისმოდა. ჯერ მიყუჩდნენ, ალბათ სავარაუდებლად, თუ ვინ მოვიდა, მტერი თუ მოყვარე. შემდეგ მონასტრის ბერები, რომის წმინდა კონგრეგაცია ფიდეს მიერ გამოგზავნილი მისიონერი პატრები, მეფის დასახვედრად აქ წინასწარ თავმოყრილი წერეთლის შინაყმები და სახლეული მოსულთ მაშხალებით გამოეგებნენ. მთელი გზა, მონასტრისკენ ტყე-ტყე რომ მიდიოდა, დღესავით განათდა. ახლომახლო სოფლებმაც გაიღვიძეს მდინარის ორივე ნაპირზე. აყუფდნენ კარმიდამოს ერთგული დარაჯი ძალები, უკუნეთში თანდათან გამოიკვეთა ირგვლივ შემოჯარული მთების მოხაზულობა, მონასტრის გალავანი, დიდრონი ცაცხვები გალავანს შიგნით და ფიქალით გადახურული წინიბოიანი გუმბათები. სამრეკლოზე ზარს შემოჰკრეს. ზარის ხმა ყრუდ დაირხა, გაძლიერდა და ცასა და მიწას შორის განუწყვეტელ, თითქოსდა ხელშესახებ გუგუნად ჩამოდგა. წამით ყველა შედგა და სამგზის გადაინერა პირჯვარი“ (რევაზ ჯაფარიძე, მძიმე ჯვარი, ნიგნი III, 1979, გვ. 61-62).

მეფე მონასტრის წიგნსაცავში მოეწყო და სისტემატურად ესწრება წირვა-ლოცვას, თან სხვადასხვა საბუთებს ეცნობა. აქ ნახსენებია ჯრუჭის მონასტრის წინამძღვარი იოანე, რომელსაც სოლომონმა თავისი კარის მწირველი მღვდელი სვიმონ წერეთელი მიუგზავნა და მონასტრის საბუთები მოსთხოვა.

აქვე მიიღო მეფემ მისიონერი პატრები, ამ შეხვედრას ესწრებოდნენ კათალიკოსი ბესარიონი, გენათელი მიტროპო-

ლიტი იოსები, ეპისკოპოსი მაქსიმე აბაშიძე და მონასტრის წინამძღვარი – არქიმანდრიტი იოანე. პატრებმა მეფეს რომის პაპის ბენედიქტ მეოთხეშვიტის პირდი წერილი გადასცეს. პაპი ქებითა და ლოცვით მოიხსენიებდა სოლომონს და იმედს გამოთქვამდა, რომ კვლავაც იქნებოდა ქრისტიანობის დამცველ ბურჯად აღმოსავლეთში. შემდეგ იგი რომის ეკლესიის სახელსა და გავლენაზე საუბრობდა და მეფეს კაპუჩინელი მისიონერი ბერების მფარველობას სთხოვდა. ვრცელი წერილი რომში, სანტა მარიას დიდ ტაძარში იყო დანერვილი 1755 წელს. სოლომონმა მერე თვით პატრებს მოუსმინა ყურადღებით, რომლებიც ევროპისა თუ აზიის მრავალ უმნიშვნელოვანეს ამბავს მოუთხრობდნენ მასპინძლებს.

იმერეთის მთელი დარბაზის ერი ჯრუჭის სანახებში მოგროვდა. რაჭიდან გადმოსული ჯარი მოხვის ბოლოზე დაბანაკდა. თვით როსტომი კი არ მოსულა, მხოლოდ ორი ვაჟი გამოაგზავნა. ამან სოლომონი კიდევ ერთხელ აღაშფოთა.

მეფე ვახუშტი ბატონიშვილისეულ რუკას ათვალიერებს, რომელზეც ფერადი ხაზებით შემოევლოთ საუკუნეების განმავლობაში ჯრუჭის მონასტრის კუთვნილი, შემდეგ კი მომიჯნავე მემატონეებისაგან მიტაცებული სოფლები, ტყეები და სავარგულები.

მეფემ წიგნსაცავში შეკრიბა დარბაზის ერი, მონასტრის წინამძღვარი იოანე, მისიონერი პატრები და სხვანი. მათ მეფის შედგენილი წყალობის სიგელი წაუკითხა კარის მწირველმა მღვდელმა სვიმონ წერეთელმა.

აქვე რევაზ ჯაფარიძე წერეთლებისა და რაჭის ერისთავის წარმომავლობასაც მიმოიხილავს. წერს, რომ რაჭის ძველ ერისთავებს, კახაბერიძეებს, რომელთაც თამარის დროს ერთ-ერთი უპირველესი ადგილი ეკავათ, რომელთა დროსაც აშენდა შუაგულ არგვეთში მღვიმევის მონასტერი, რომელთაც ყმამამული არგვეთშიაც ჰქონდათ და ზემო და ქვემო რაჭასთან

ერთად ლეჩხუმსაც ფლობდნენ, დღევანდელი ერისთავები გვართ და შთამომავლობით არ ეკუთვნოდნენ. მათ შემდეგ რაჭის ერისთავთა გვარეულობა ბარე ორჯერ შეიცვალა. როსტომ ერისთავის წინაპარი ჩხეიძე ანუ ჩხეტიძე იყო, იგი იმერეთის მეფე ბაგრატ III - მ დასვა რაჭის ერისთავად. ამ ახლად დანიშნულ ერისთავებს ქედს გადმოლმა არაფერი არ ჰქონდათ, გარდა რამდენიმე ვენახისა.

მეფის სიგელის ძალით მებატონეთაგან მიტაცებული ჯრუჭის მონასტრის ყმა-მამული და ერისთავსა და წერეთლებს შორის სადაო მთელი ჯრუჭულის ხეობა მონასტრის საკუთრებად გამოცხადდა. მეფის მიერ ხელმოწერილ და ბეჭედდასმულ წყალობის სიგელს ხელი სხვა დიდებულებმა და მღვდელმთავრებმაც მოაწერეს.

ამ დროს იმერეთს ლეკები დაესხნენ თავს. ისინი ბერი ლორთქიფანიძემ და ზურაბ მიქელაძემ დაამარცხეს და დაატყვევეს თავიანთი ძალებით. მეფესთან, ჯრუჭში მალემსრობეები მოვიდნენ და შეატყობინეს ეს ამბავი. ჯრუჭის მონასტრის სამრეკლოზე ასულმა გოგიელა მწყემსმა ზარები აახმიანა. ნათლისმცემლის ეკლესიაში წირვა გადაიხადეს, რომელსაც მეფე და დიდებულები დაესწრნენ. ამჯერად თვით კათალიკოსი ბესარიონი სწირავდა და ღმერთს მტრის განადგურებაში შემწეობისათვის მადლობას მოახსენებდა. ბესარიონი ცდილობდა იქ დამსწრე პატრების დასანახად ქართული წირვა-ლოცვის მთელი მშვენიერება წარმოეჩინათ, წერს მწერალი. პატრები მართლაც მოხიბლული იყვნენ და სხვებთან ერთად გულმხურვალედ ლოცულობდნენო. სოლომონი წასასვლელად ემზადებოდა, ემშვიდობებოდა მონასტრის მოწესეებს, წერეთლებსა და მათ მშვენიერ სახლობას, თან აქებდა მათ, წერეთლების ქალები და ქალიშვილები მოხიბლული იყვნენ ახალგაზრდა მეფის თავაზიანობით, ვაჟკაცობით და სიტყვა-პასუხით.

ამ დროს მონასტერს ქართლის მსცოვანი მეფე თეიმურაზისაგან გამოგზავნილი თავიდან ფეხებამდე განუწული ალის ციხის მოურავი პეპია ხაჩიძე მოადგა თავისი მხლებლებით და იმერთა მეფეს დახმარება სთხოვა ლეკებთან ბრძოლაში, რომლებსაც ალის ციხე და მისი შემოგარენი დაეპყროთ და ახლა გორს ემუქრებოდნენ. კახთბატონი ერეკლე კი ამ დროს ყაზახში იყო სალაშქროდ. ეს მცხეთობასვეტიცხოვლობის დღეს მომხდარიყო. მეფემ იქვე მიმართა დიდებულებს ბრწყინვალე საბრძოლო მოწოდებით, საერთო მტრის წინააღმდეგ ქართლელებს დახმარებას შეპირდა, მერე მონასტრის სამრეკლოზე აღმართული ჯვრისაკენ შებრუნდა და იესო მაცხოვარს მტერთან ბრძოლაში შემწეობა სთხოვა. ქართლიდან მოსული დაქანცული მხედრები მონასტრის სატრაპეზოში მიიწვიეს დასასვენებლად და პურის საჭმელად და, მიუხედავად იმედმოცემული პეპია ხაჩიძის მუდარისა, არაფერი არ გვინდა, საქმეს მივხედოთო, იმერლებმა მაინც თავისი გაიტანეს და სტუმრებს ნაჩქარევად უმასპინძლეს.

მეფემ ლაშქრის შეკრება ბრძანა, ოთხივე სადროშოს შეიდი-რვა ათასი მხედარი უნდა გამოეყვანა. ჯარი მერჯევში შეიკრიბა, რაჭველებს თვით როსტომ ერისთავი სარდლობდა. მესამე დღეს ლაშქარი ქართლისაკენ გაეშურა და ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა მტერზე.

ჯრუჭის მონასტერს წიგნის სხვა გვერდებზეც მოიხსენიებს ავტორი. მაგალითად, უზუნთის თავზე თხების მწყემსი გოგიელა ჯრუჭის მონასტერში სოლომონ მეფის სტუმრობაზე ესაუბრება სხვაგის უდაბნოს მონასტრიდან მომავალ სარეკელ ბიძა-ძმიშვილს.

ჩვენდა სასიხარულოდ მშობლიური ჯრუჭულის ხეობა რომანში ვრცლად წარმოადგინა მწერალმა. როცა სოლომონ მეფე თურქებთან საბრძოლველად ემზადება და ჯარებს აგროვებს, ამ ადგილას ნათქვამია: ორას სამოცდაშვიდმა მე-

ომარმა სარეკსა და ბაჯითში მოიყარა თავი. ერთი ამდენი და ცოტა მეტი მოხვიდან, ცხომარეთიდან, უზუნთიდან და ყვიჩორიდან მოდისო...

აქვე, 495-501 გვერდებზე რამდენჯერმე სოფელი მოხვაცაა წარმოდგენილი, სადაც ველტყევის უდაბნოს მონასტრიდან ჯარით მომავალი მეფეც გამოივლის. „სამხრობის ჟამს ბერი ნულუკიძის მონინავე რაზმმა მოხვის კალოებს ჩააღწია“... სოფელი ფეხზე დადგა. ორი დღით ადრე ჯრუჭულის ხეობის სოფლები ოსმალოთა რაზმებს მოეთარეშებინათ და ხალხი ახალი გამოსული იყო სახიზრებიდან. შემოდგომის ალო იყო მომდგარი. მტერს ალაგ-ალაგ აქაც დაენვა სახლები, ნალიები და საბძლები.

„- მეფე მობრძანდება, ხალხო, მეფე! – გაისმა ვიწრო შუკაში, სადაც პირველმა მხედრებმა შემოაბიჯეს, მტვერი დააყენეს და ეს ხმა შემოდგომის წითელ-ყვითელი ფერებით უცხოდ განათებულ სოფელს მოედო.

უბანმა უბანს გასცა და ყველა სოფლის შუაგულში მოგროვდა, თანაც ყველა ხელდამშვენებული მოდიოდა. მოჰქონდა ჩირი თუ შემწვარი კვახი, შუაცეცხლზე შებრანული ტაროები, ვაშლისა და ატმის კუნწულები. ეკლესიაზე ზარების რეკვა ატყდა.

თლილი ქვით ამოშენებული სოფლის წყაროსთან, კაკლების ქვეშ მწვანე მოლზე ნაუცბათევი სუფრა გაშალეს.

– გამარჯობა შენი, ხალხო! – მიესალმა ხალხს მეფე.

მეფე და ხალხი ქვეყნის მდგომარეობაზე საუბრობს. შემდეგ სუფრასთან მიიპატიჟეს სტუმრები. მეფე და დიდებულები ჩამოქვეითდნენ. მეფეს ღვინით სავსე ქაშანურის ჯამი მიაართვეს. მან ფუძის ანგელოზი დალოცა, ხალხს მხნეობა და მომრავლება უსურვა და მალე ლაშქარში დაგიძახებთო, უთხრა. სასმისი დაცალა და მიტროპოლიტ იოსებს გადააწოდა.

– შეგარგოს, მეფეო! – გაისმა ხალხში.

– ღმერთმა და იესო მაცხოვარმა გინნამძღვროს!

– ჯანის სიმრთელე მოგცეს!..

მეფე და მისი მხლებელი ჯარი სოფელს გასცდა, მაგრამ მისი ნახვით აღფრთოვანებული და იმედმოცემული ხალხი მაინც არ იშლებოდა, სანამ საძოვარზე გარეკილი ნახირი არ გამოჩნდა და ყველას საქმე არ გამოუჩნდა“...

თენგიზ გურჯიძე

ჯრუჭის მონასტერი

სადაც გარდასულ დღის ნეტარებად,
ტაძარი ადგას თეთრად ხეობას,
მიწა მსხვრეულა მწვანე ტალღებად,
არ შერჩენია ერთსახეობა.
არ შერჩენია ტაძარს ზარები,
ნახანძრალები, ნაზანზარები...
პაპის პაპათა პაპისეული,
ვით სახსოვარი დგას ღირსეული.
ღმერთის მოფიცართ სძინავთ უღმერთოდ,
სჩანან ხსოვნაში, ვით მთვარეული,
ხსოვნა წინაპრებს, ტაძრის სინათლედ
მზის სადღეგრძელო აქვთ დაღეული.

ჯრუჭის მონასტრის ახლო წარსული, დღევანდელი და მომავალი

2000 წელს ჯრუჭის მონასტერში ღვთისმსახურება აღდგა. პირველად აქ მამა მაქსიმე (ქავთარაძე) მოვიდა, პატარა სამლოცველო და ხის სენაკები ააგო. რამდენიმე წლის შემდეგ იგი კაცხის სვეტზე გადავიდა და დღეს იქაური მონასტრის წინამძვარია. მამა მაქსიმეს შემდეგ ჯრუჭის მონასტერში მამა ლუკა (ფალავანდიშვილი) მოღვაწეობდა, მანაც საკმაო ხანს დაჰყო თავისი წინაპრების ისტორიულ სავანეში. დღეს მამა ლუკა არქიმანდრიტი, ბარსელონას წმინდა ნინოს ქართული ეკლესიის წინამძღვარია. 2010 წლიდან მამა ბიძინა (ქობალია) იყო ჯრუჭის წმინდა გიორგის მონასტრის წინამძღვარი. ახლა იგი მარტყოფის მონასტრის არქიმანდრიტია. 2018 წელს მონასტრის ტერიტორიაზე წმინდა ილარიონ ქართველის (ახლის) სახელობის მშვენიერი ტაძარი აშენდა (სურ.10). დღეს მონასტრის წინამძღვარი ილუმენი სვიმეონი (ეზიაშვილი) და ბერმონაზვნები თეოფილე (ბარელაძე) და სვიმეონი (აბუჟანდაძე) აცოცხლებენ ღოცვით უძველესი სავანის მიდამოს.

თუმცა ამ წლებშიც იყო პერიოდები, როცა მონასტერი უკაცრიელი რჩებოდა. ასეთი უკაცრიელი დამხვედა იგი მორიგი მოლოცვისას, 2009 წლის 23 აგვისტოს. მოვიარე ნანგრევებად ქცეული ნატაძრალი და შემოგარენი, ფოტოები გადავიღე, მერე ორი ცხომარეთელი ბიჭი და ხნიერი მამაკაცი ნოდარ იობაშვილი მოვიდნენ, მათთანაც ვისაუბრე კარგა ხანს მონასტრის წარსულზე. სწორედ იმ დღეს ვნახე და გადავიღე უცნობი ლაპიდარული წარწერა, რომელიც გამოკვლევის შემდეგ ჯრუჭის მონასტრის წარწერათაგან უძველესი, მეათე საუკუნის, აღმოჩნდა და მონასტრის დაარსების თარიღიც დააზუსტა. ყველაზე მეტად იმ დღეს მონასტრის ეზოში

მდგარმა მთლიანად აყვავებულმა ვაშლის ხემ გამაოცა, სწორედ სასწაულს ჰგავდა 23 აგვისტოს აყვავებული ვაშლის ხე. თითქოს ნიშანი მივიღე, რომ ისევ აყვავდებოდა, აღდგებოდა და აღორძინდებოდა იქაურობა და იმედთანად დავტოვე წმინდა ადგილი. მის შემდეგ მეტი ინტერესით მოვეკიდე ჯრუჭის მონასტრის ისტორიას, რამდენიმე წერილი და გამოკვლევა დავწერე და გამოვაქვეყნე, სადაც მისი აღდგენისაკენაც მოვუწოდებდი საზოგადოებას.

აქ დამკვიდრებულმა მამებმა და მორჩილებმა ნაწილობრივ განმინდეს მონასტრის ეზო ნანგრევებისაგან, ყველა წარწერიანი და ჩუქურთმიანი ფილა, ნივთი და კედლებიდან ჩამოცვენილი ქვა სათანადო ადგილას დააღაგეს. 2011 წელს კულტურის სამინისტროს ხელშეწყობით ფირმა „არქიტექსმა“ განმინდა მთავარი ტაძრის ტერიტორია. მშენებლობის სრულყოფილი პროექტიც მომზადდა კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოში. მის მომზადებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ცნობილმა ხელოვნებათმცოდნემ ქალბატონმა მაია იზორიამ თავისი სათანადო გამოკვლევით ჯრუჭის მონასტრის შესახებ. თუმცა მშენებლობის დაწყება ყოვნდებოდა.

ჯრუჭის მონასტრის აღდგენისათვის დიდი წვლილი აქვს შეტანილი საქართველოს პარლამენტის წევრს, საჩხერის, ჭიათურისა და ხარაგაულის მაჟორიტარ დეპუტატს პაატა კვიფინაძეს. დიდი მადლობა მას ამისათვის. მონასტრის აღორძინებისათვის ყოველთვის აქტიურად მოქმედებდა საჩხერის მუნიციპალიტეტის მერია. მერები – ჯერ ბენიამინ ფალავანდიშვილი, ახლა ლევან ივანაშვილი, მერის მოადგილეები ოთარ ოშიაძე და კობა ქიმაძე, საკრებულოს თავმჯდომარე გაგა დარბაიძე, მერიისა და საკრებულოს სხვა წარმომადგენლები, რომლებიც სამსახურებრივად არიან დაკავშირებული ამ პროექტთან.

ბევრს ცდილობდა ჯრუჭის მონასტრის აღდგენისათვის

საქართველოს ეკლესიის ჭიათურა-საჩხერის ეპარქია, უშუალოდ მეუფე დანიელი.

ადგილობრივი მოსახლეობა დიდ სურვილს გამოთქვამდა, რომ მამა-პაპის უძველესი სალოცავი განახლებულიყო. 2016 წელს ჯრუჭის მონასტრის მიმდებარე სოფლებში – მოხვაში, უზუნთასა და ცხომარეთში ხელმოწერებიც კი შევაგროვეთ და სათანადო წერილითა და მონასტერზე არსებული გამოცემებით საერთაშორისო საქველმოქმედო ფონდ „ქართუში“ წარვადგინეთ, მერე კულტურის მინისტრსაც ვაცნობეთ მონასტის მდგომარეობა, მაგრამ საბოლოოდ ნაყოფი მხოლოდ ზემოთ დასახელებული პირების მცდელობამ გამოიღო. დიდი მადლობა ყველას ამისთვის.

ჯრუჭის მონასტრის მთავარი ტაძრის მშენებლობა 2019 წელს დაიწყო და დღეისათვის დასასრულს უახლოვდება. მას ფინანსურად უზრუნველყოფს საქართველოს მთავრობის რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი. მცირე ნაწილი ამ საქმისათვის საჩხერის ადგილობრივი ბიუჯეტიდანაც გამოიყოფა. ტაძარს ფირმა „არქიტექსი“ აშენებს ლადო და ირაკლი ტეფნაძეების ხელმძღვანელობით.

2019 წელს ჩვენი და მამა თეოფილეს (ბარელაძის) წინადადებით საჩხერის მუნიციპალიტეტის მერიამ დააბრუნა ჯრუჭის მონასტრიდან წაღებული და ქორეთის სასკოლო მუზეუმში წლების მანძილზე დაცული წმინდა გიორგის ბარელიეფი. მერიის ხელმძღვანელობამ ეს ფაქტი მშვენიერ ღონისძიებად აქცია – ბარელიეფი, ქვაზე ამოკვეთილი წმინდა გიორგის ქანდაკება, უძლიერესმა ადამიანმა, მსოფლიოს, ევროპისა და ოლიმპიადის მრავალგზის ჩემპიონმა, საჩხერის მკვიდრმა ლაშა ტალახაძემ მიიტანა ჯრუჭის მონასტრის მშენებარე ტაძარში და იქვე მორიგი გამარჯვების აღსანიშნავად მშობლიური ქალაქისა და საზოგადოებისგან ჯილდოებიც მიიღო. მოგვიანებით მშენებლებმა ბარელიეფი ტაძრის ჩრდილოეთ კედელში ჩასვეს (სურ. 12).

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ მსგავსი ბარელიეფი კიდეც ყოფილა ჯრუჭის მონასტერში. კერძოდ, მთავარი ტაძრის დასავლეთ კედელზე, კარის მარჯვნივ, წმინდა გიორგისა და წმინდა დიმიტრის ბარელიეფის მალა გარედან დამაგრებულია წმინდა გიორგის პატარა ბარელიეფი (სურ. 15). ეს ბარელიეფი მოგვიანებით გადაღებულ ფოტოებზე აღარ გვხდება. სავარაუდოდ ასეთი ბარელიეფები სხვაც იყო ჯრუჭის მონასტერში, მერე ყველა დაიკარგა და ჯერჯერობით ერთს მივაკვლიეთ.

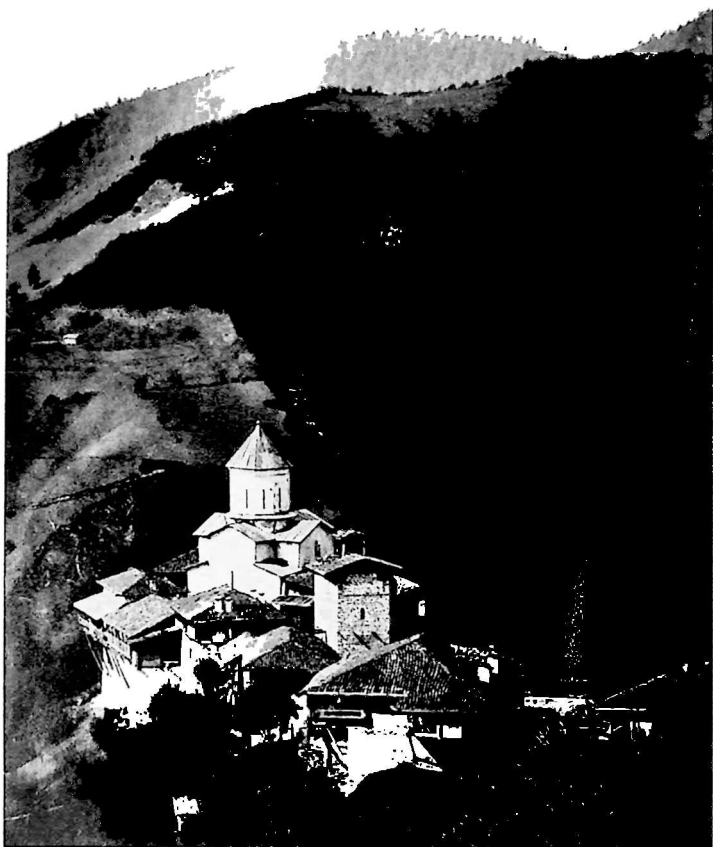
ბოლო წლებში ბევრი რამ გაკეთდა ჯრუჭის მონასტრის ისტორიის კვლევაშიც, განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის თანამშრომლების მიერ ქალბატონ მაია ქებულაძის ხელმძღვანელობით და რუსთაველის ფონდის დაფინანსებით დიდი მოცულობის წიგნის მომზადება, სადაც ჯრუჭის მონასტრის ისტორია, მისი საეკლესიო ნივთ-სამკაულთა და მრავალრიცხვანი ხელნაწერი თუ ნაბეჭდი წიგნის აღწერაა წარმოდგენილი.

დღეს მთავარი ტაძრის მშენებლობა დასასრულს უახლოვდება, თუმცა სხვაც ბევრია გასაკეთებელი – მისი აღდგენის შემდეგ უნდა ჩატარდეს არქეოლოგიური გამოკვლევა, მოეწყოს ისტორიულ პირთა საფლავები, აშენდეს სამრეკლო, სენაკები და რამდენიმე დამხმარე შენობა. სათანადო ნაგებობაში უნდა წარმოვადგინოთ ჯრუჭის მონასტრის უმდიდრესი ისტორიის, კულტურული საქმიანობისა, მწიგნობრობის ამსახველი მასალები მთელი ხეობის, მიმდებარე სოფლების, მხარის წარსულის ქრონიკებთან და ეთნოგრაფიულ ნიმუშებთან ერთად. ამით იქ მისულ მომლოცველებსა და სტუმრებსაც მეტად დავაინტერესებთ, ახალგაზრდობასაც მივიზიდავთ და ხეობის სოფლების აღორძინებასაც შევუწყობთ ხელს.

ფოტოები

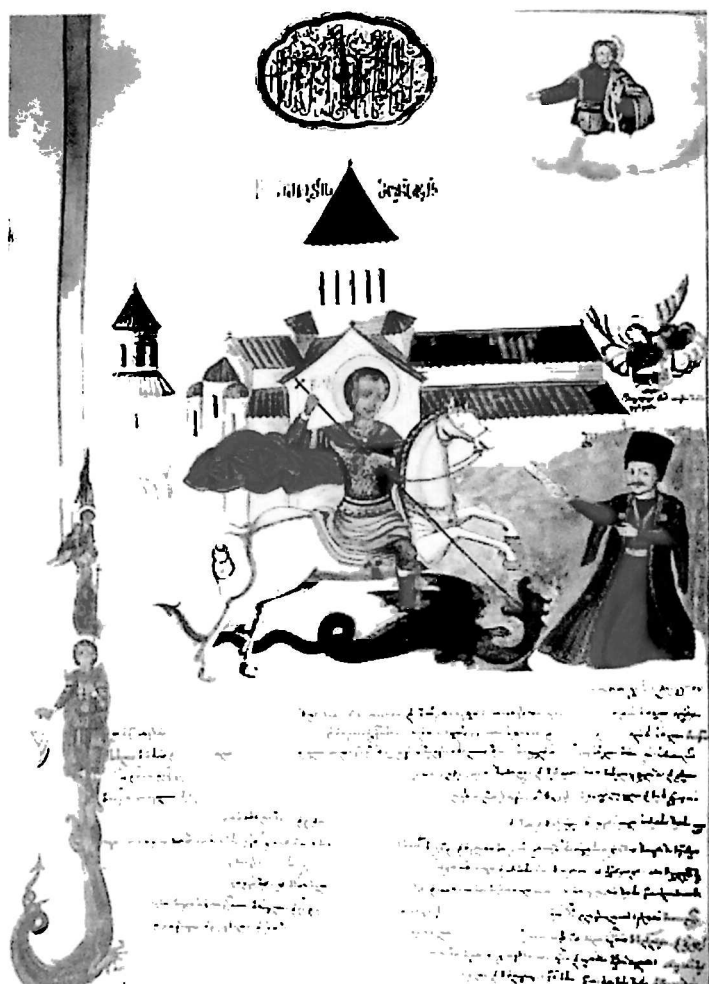
ცალკეული ფოტოების მონოდებისათვის დიდ მადლობას ვუხდით ქალბატონ მაია იზორიას, ბატონებს – ოთარ ომიადეს, ლევან ჩხეიძეს და ლუარსაბ ტოგონიძეს.

სურ. 1 ჯრუჭის მონასტერი, 1870-იანი წლები. ფოტოგრაფი
 ვოიუცკი, საქართველო, იმერეთი, ფოტოქალაქი, მუყაო. ფოტო-
 ბეჭდვა. 19,5x14,5 სმ., პასპორტით 32,2x23.0 სმ. დაცულია სანქტ-
 პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმში.

ფურ. 2. ჯრუჯის მონასტერი, 1860-იანი წლები. საქართველო, იმერეთი, ფოტოქალაქი, მუყაო. ფოტობეჭდვა. 33,2x26,2 სმ., პასპორტით 37,2x27,2 სმ. დაცულია სანქტ-პეტერბურგის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმში.

სურ. 3. იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის ჯრუჭის მონასტრისათვის 1809 წელს მიცემული სიგელი, სადაც წარმოდგენილია მისი ქონება, კუთვნილი გლეხები და მათი ვალდებულებები.

სურ. 4. ახლად აღმოჩენილი ლაპიდარული წარწერა

სურ. 5 ჯრუჭის მონასტერი, მხატვარი ელგუჯა ჯოხაძე

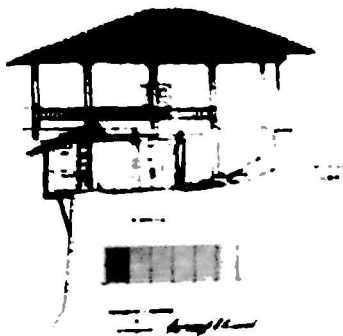
სურ. 7 ჯრუჭის მონასტრის კრებული, XX ს-ის 10-იანი წლების ბოლო. მარჯვენ. მესამე არქ. პავლე (ჯაფარიძე). იქვე გაშლილია 1809 წლის სიგელი.

სურ. 6. საკრებულო სახლის მემორჩენილი კედლები

სურ. 8. ამ თიხის მიღებით იყო
შეყვანილი წყალი
ჯრუჭის მონასტერში.

ს. 9. „არქიეპისკოპოსის სახლი“, იგივე
სანიამძღვრო სახლი, არქიტექტორ
მიხეილ კალამნიკოვის ნაბაზი

სურ. 10. 2018 წელს აშენებული წმინდა ილარიონ ქართველის
(ახლის) სახელობის ტაძრის შიგა სივრცე

სურ. 11. გუმბათელაშვილი ჯრუჭის მონასტერი

სურ. 12. 2019 წელს ქორეთის სასკოლო მუზეუმიდან
დაბრუნებული ჯრუჭის სმინდა გიორგის ბარელიეფი

სურ. 13. გარგის მონასტერი
ხედი ჩრდილოეთიდან

სურ. 14. გარუჯის მონასტრის ლეთისმშობელი, ბარელიეფი ტაძრის
აღმოსავლეთი კედლიდან.

სურ. 15. წმინდა გიორგის და წმინდა დიმიტრის ბარელიეფი ჯრუჭის მონასტერში.
მალა კედელზე მიმაგრებული ჩანს წმინდა გიორგის სხვა ბარელიეფი.

სურ. 16. ჯრუჭის მონასტერი სამხეთ-აღმოსავლეთიდან

სურ. 17 ჯრუჭის მონასტერი 1941 წელი

სურ. 18. ჯრუჭის მონასტერი, 1982 წელი

სურ. 19. იმერეთის ეპისკოპოსი
ბესარიონ დადიანი, ჯრუჭის
მონასტრის ყოფილი არქიმანდრიტი

სურ. 20. არქიმანდრიტი
პაულე (ჯაფარიძე), ძემდგომში ეპის-
კოპოსი

სურ. 21. არქიმანდრიტი
სერაპიონი (ახვლედიანი)

სურ. 22. მღვდელ-მონაზონი
ბენიამინი (ბერეკაშვილი)

სურ. 23. ჯრუჭის მონასტერი, ხელი ჯრუჭულის ხეობიდან

სურ. 24. ეცეკურსია ჯრუჭის მონასტერში საჩხერის მეორე საშუალო სკოლიდან